పూర్వగాథ

శ్రీమత్కర్ణాటక సామ్రాజ్య లక్ష్మీధురంధరుండగు శ్రీకృష్ణదేవరాయలు క్రీ. శ. 1509 మొదలు 1530 వఱకు నేకచ్ఛత్రాధిపత్యము వహించి యఖండవైభవంబున విజయనగరంబున రాజ్యపరిపాలనంబొనర్చెను. అన్నయగు వీరనరసింహరాయలు రాజ్యపరిపాలన చేయుచుండఁగనే రాయలు నిజభుజ పరాక్రమప్రతాపంబులు ప్రకటించి మైసూరు, కూర్గు, మళయాళంబాదిగాఁగల దేశంబులు జయించి దక్షిణ దిగ్విజయమొనర్చి వాసిగాంచెను. జగద్విఖ్యాతిఁగాంచిన శ్రీకృష్ణదేవ రాయల గుణగణములనుగాని ప్రతాపాదులనుగాని యిచ్చట నుగ్గడించుట కేవల మనవసరము. "ఏకో హి దోషో గుణసన్నిపాతే నిమజ్జతీందోః కిరణేష్వివాంకః" నాఁబడు కాళిదాసోక్తింబట్టి చక్రవర్తికి 'దాసీపుత్రు' డను కళంక మొకండు చారిత్రాత్మకమైనూడఁ గన్పట్టి వాని గుణసందోహమున మునిఁగిపోవుచున్నది.

మహామంత్రియగు తిమ్మరుసు పేరు విననివారును వాని యసమాన మేధావిశేషసూచక విషయంబులు గాథలు గాథలుగాఁ జెప్పకొననివారును లోకంబునందెందును గానరారు. రాయల కఖండకీర్తిని రాఁబట్టి యాంధ్రరాజ్యస్థాపనాబద్ధకంకణుఁడై తన్మనోరథసిద్ధినొందిన సిద్ధసంకల్పుఁడు తిమ్మరుసు. భారతభాగ్యముపండెనో యనవీరనరసింహ రాయలనతికాలంబునన స్వర్గమలంకరింప నప్రయత్నముగనే తిమ్మరుసు రాయలనుసింహాసనాధిష్ఠునిఁజేసె. సాముద్రికశాస్త్రవేత్తయగు తిమ్మరుసు నానా రాజకుమారీ చిత్రఫలకంబులను దెప్పించి యందుఁ గటకపురాధీశ్వరుఁడగు వీరరుద్రగజపతి కుమార్తె తిరుమలదేవికిఁ జక్రవర్తినీలక్షణంబులు గలవని యెఱింగి యామెను గృష్ణరాయలకుఁ బరిణయ మొనర్ప సమకట్టి వర్తమానింప గజపతి మండిపడి "మాపిల్ల దాసీపుత్రుని వివాహమాడునా? కాకికి రాజహంసి సతి కాఁగలదా?" యని ప్రత్యుత్తరమంపెను. అందుపై రాయలు కోపఘూర్ణమానసుఁడై యుత్తర దిగ్విజయమునకుఁ బయనమయ్యెను. ఒకనాఁడు రాయలును దిమ్మరుసును విజయనగర వీథులఁ బ్రచ్ఛన్నులై పోవుచుండ నొక చాకలివాని "కొండవీడు మందేరా కొండపల్లి మందేరా..." యను

జాతీయగీతమునువిని శ్రుతిపేయమగు నయ్యుపశ్రుతి కెంతయు సంతసించి యామయనాఁడే సకలసైన్యసమేతులై బయలుదేరి కొండవీడు గొట్టి దుర్గాధిపతియు వీరరుద్రగజపతి కుమారుండు నగు వీరభద్ర గజపతిని బందీగాఁగైకొని యంతట గొండపల్లె, నెల్లూరు, బెజవాడ, ఏలూరు, రాజమహేంద్రవరము, పెద్దాపురము మొదలగు దుర్గంబుల నవగ్గళం బుగాఁ గొల్లఁగొట్టి నవరత్నంబులుఁ బెరికెల కెత్తించి యొంటెలపై నేనుఁగులపై బలీవర్దంబులపై వేసికొనిపోయి జయాంకంబుల లిఖంచెను.

ఈ దండయాత్రలఘాటికిఁ గొంతిసైన్యమును రస్తుసమస్తమును శిథిలమగుటఁ దిమ్మరుసు వీక్షించి "యింతటితోఁదిరిగి విజయనగరము నకుఁబోయి మరల మీఁదటికి వత్తమని నుడువు తిమ్మరుసు మాటల కడ్డువచ్చి విజయపరంపరల యంహాకృతివలనను గజపతినిఁగొట్టి తిరు మలను వివాహమాడకుండ వెనుకకుంబోనను ప్రతిజ్ఞ పరిపాలింపను దిమ్మరుసు వలదన్నను రాయలు దండయాత్ర సాగించెను. కటకపుర పరిసరారణ్యంబులోనికిఁ బోవుసరికి మాండలిక ప్రభువులు పదునారుగురు గజపతి సామంతులు సకల సేనాసమన్వితులై రాయలసైన్యమును ముట్టడించిరి. రాయలు ససైన్యముగఁ బంచాగ్ని మధ్యంబుననుండి యాలోచన పాలువోక తిమ్మరుసు మాటవినకవచ్చి నందులకుఁ గీడు మూడెఁగదాయని విచారించుచుఁగూర్చుండెను. ఇందనుక పూర్వగాథ.

—చతురుపాయధురీణుఁడగు తిమ్మరుసు రాయల నీవిపత్తునుండి దాఁటించుటాది తిరుమలను వివాహముచేయువఱకు నుత్తరగాథతో నీనాటకము ప్రారంభమగును. ఇందుఁ దిమ్మరుసు బుద్ధికుశలతయు, నాంధ్రరాజ్యసంస్థాపన కార్యదీక్షయు, వీరశృంగారరస నిలయయగు తిరుమల యెత్తులును దిమ్మరుసు నెత్తుపై యెత్తులు మొదలగువన్నియు వర్ణనాతీతములు. తిరుమలదేవి మహావీరరూపధారిణియై రాయచూరు యుద్ధరంగములలో జూపిన ప్రతాపౌన్నత్య చాకచక్యంబులనుస్యాత జన శ్రుతి ననుసరించి యుట్టంకింపఁబడినవి. తక్కిన పెక్కుచారిత్రక విషయములకు కీ. శే. శ్రీకొమర్రాజు లక్ష్మణరావుపంతులుగారి మహామ్మాదీయ మహాయుగమును Never to be forgotten Empire" ను బెద్దన్నగారి మనుచరిత్ర మొదలగునవి యాధారములు.

అవతారిక

చ. తిరుమలదేవి సత్కథ సుధీకుశలాత్ముఁడు భానుమూర్తి నా
కరమునఁ బెట్టి నాటకముగా రచియింపఁగఁ దగ్గవాఁడ వా
క్కరుఁడను నీవయంచుఁ బలుకందొడఁగెన్ భవదీయసత్కృపా
ఝరిఁ బ్రవహింపఁజేసి యిదిసత్యమొనర్పఁగదమ్మ! భారతీ!

శా. తల్లీ! తిర్మలదేవి సత్కథ సుధాధారారసస్యంది ప్రో
ద్యల్లీలన్ రసగుంఫితోత్కలిక వ్రాయన్ శక్తి లేదాయె. నా
కుల్లాసంబధికంబు కూర్ప బహుభాగోత్కర్షముం బూని ప
త్ఫుల్లాంభోరుహపాంసులేశము పయిన్ దొర్లింపు వాగ్దేవతా!

మ. రసభంగంబగుఁగాదె లక్షణములన్ రక్షింప నీక్షించుచో
రసముం గూర్పఁగ లక్షణమ్మునకు సంప్రాప్తించు భంగంబు త
ద్రసపిస్ఫూర్తికి లక్షణప్రతతికిన్ రానీకవై రుద్ధ్య మో
బిసరుట్సంభవురాణి! వాణి! నను సంప్రీతిన్ విలోకింపుమా!

మ. రసమే కాదె ప్రధానమందు విబుధవ్రాతంబు శాసించె నీ
రసకావ్యంబుల మూతిముట్టరుగదా ప్రాజ్ఞుల్ భవత్సత్కృపా
రసమున్ జిక్కదవేని నాపయి రసపోషిన్ విరాజిల్లి పెం
పెసలారున్ గద నాదుకావ్యమిఁకఁ దల్లీ! ప్రోవు వాగ్దేవతా!

ఈ నాటకమునందు వచ్చు పాత్రలు

పు రు షు లు

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు—కర్ణాటసామ్రాజ్య చక్రవర్తి

తిమ్మరుసు—రాయలమంత్రి

గజపతిమహారాజు—కటకపురాధీశ్వరుఁడు

కొమ్మన—గజపతిమంత్రి

వీరసింహుఁడు—రాయలకు నమ్మకమైన బంటు

ఆదిల్‌షా – బీజపూరు సుల్తాను

విజయుఁడు—గూఢచారి

పెద్దన్న, ధూర్జటి, రామలింగము, తిమ్మన, భట్టుమూర్తికవులు

చినకంబఁడు – పెదకంబఁడు–12, 14 సం॥ర॥ వయస్సు బాలురు

పురోహితులు–పుల్లావధాని–వ్యాఘ్రప్పశాస్త్రి

16 గురుసేవకులు

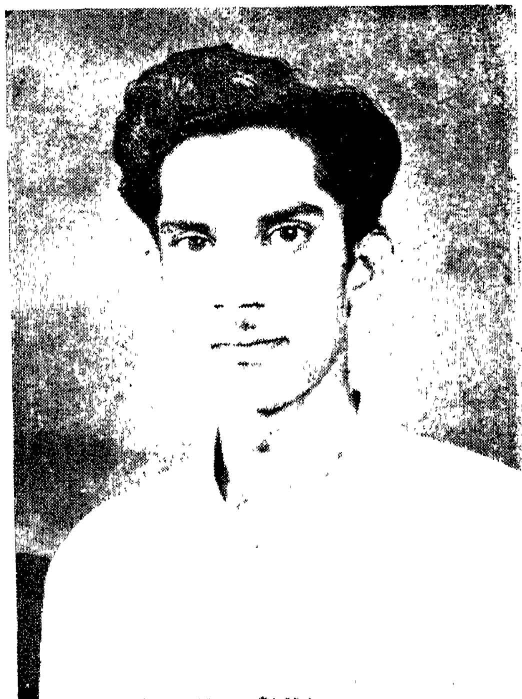
స్త్రీ లు

తిరుమలదేవి—గజపతిమహారాజు కూతురు

శ్యామల—తిరుమల చెలికత్తె

వకుళ సరళ,—వరదరాజమ్మ చెలికత్తెలు

కృష్ణవేణి—సోదెకత్తె

శ్రీ చేగొండి వేంకట హరరామజోగయ్య (హరిబాబు)
పంచాయితీసమితి ఉపాధ్యక్షుడు – నరసాపురం

ముద్రాపయిత ప్రశంస

చటులకృపాపరుండు త్రిదశ ప్రకరరావనదక్షుఁ డక్షయ
స్ఫుట విభవప్రదాత యణువున్ పెనుమేరువు మేరువణ్వుగాఁ
బటుతరశక్తిఁ జేయు భగవంతుఁ డభీష్టములిచ్చిప్రోచు వేం
కటహరరామజోగయ ననారతమున్ సుగుణప్రకాండునిన్. 1

కం. కమలా నారాయణ సా
మ్యామలామల దంపతుల మహాపుణ్యఫల
క్రమమున జనించె హరి బా
బమలచరిత్రుండుదారుఁ డార్జవయుతుఁడై. 2

సీ. సహకారసంఘమ్ము సర్వతో ముఖముగా
సాగింప నేర్చిన చతురగుణుఁడు
యువజనకాంగ్రెస్సు నవఘులింపఁగఁ జేసి
పేరు పెంపునుగన్న ధీరమూర్తి
మానవ సేవయే మాధవ సేవ యం
చాత్మార్పణ మొనర్చు ననఘచరితు
డెట్టికార్యములైనఁ బట్టుదల మెసంగ
సాఫల్య మొనరింపఁ జాలువాఁడు

గీ. విమల చేగొండివంశాబ్ధి కుముదహితుఁడు
నరసపురము పంచాయతీ నరసమితికి
మొట్టమొదటి యధ్యక్షుఁడై సట్టిబుద్ధి
మంతుడగు హరిబాబు [illegible]ాంతగుణుడు. 3

చ. వయసున పిన్నయయ్యు మతిపాటవమందునఁ బెద్దయైబడుల్
స్వయముగఁ జూచిచూచి గురులన్ నిజకార్యచయైకదక్షులన్
నయపథవర్తులన్ మివుల నర్మిలి మెచ్చుచు స్వీయధర్మ సం
చయము ఘటించుఁ దత్సమితి సారథిశ్రీహరిబాబు దక్షుఁడై. 4

కం. సహకారసంఘ సంస్థకు
సహకారము లేక నిలువఁ జక్కనిగృహమే
'నహి' యైనఁ దండ్రిపేరిట
రహినిం చెషస్థలమొసంగెఁ బ్రాంచద్భక్తిన్. 5

మ. పితృభక్తిన్ వెలయించువాఁడు కరుణోపేతుండు నాంగ్లంబునం
దతుల ప్రజ్ఞయు నాంధ్రభాషరుచియున్ న్యాయైకమార్గంబు నా
తతమై వర్ధిలువాఁడు స్నేహమునకున్ ధామంబు సౌజన్య సం
గతికిన్ సద్మము రామజోగయగుణగ్రాహుండుదా నిచ్చలున్. 6

ఉ. తప్పక చేయఁజూతునని తావచియించెన యేని క్లిష్టమై
యొప్పిన కార్యమైనఁ దనయోపిక సర్వము సంతరించుచున్
దప్పి చరించినప్పటికిఁ దామరసాప్త సరోజ విద్విషుల్
తప్పదు రామజోగయ యథార్థపరోపకృతి ప్రశస్తుఁడై. 7

కం. హరిబాబు గ్రంథముద్రణ
కురవగు వ్యయభారమెల్ల నుచ్చండముగా
భరియించి నిజౌదార్యము
మెఱయించి వెలింగె బహుమేధానిధియై. 8

కం. ప్రసిడెంట్ హరిబాబును వైస్
ప్రశిడెంటుకుమారసామి సర్వంసహలో
కుశలవు లనె రాష్ట్రామా
త్యశిరోమణి యట్టె యశమునందిరిరువురున్. 9

శ్రీ తాళ్ళూరి కుమారస్వామి

పంచాయితీసమితి ఉపాధ్యక్షులు — నరసాపురం

ఉ. భూరిధనంబు వెచ్చమిడి పొందికగా నెలమంచిలిన్ మహో
దారతనున్నతంబు సుఖదంబు నుడంబగు పాఠశాలఁ దా
ళ్ళూరి కులాబ్ధిచంద్రుఁ డమలుం డచలుండు కుమారసామి నే
ర్పారఘటించె; కీర్తి హరిదంతములన్ వెలయించె వింతగున్. 10

శా. ఔదార్యప్రతిపత్తియున్ వినయవిద్యాభావ సంపత్తియున్
యాదోనాథ పదారవింద వినుతి వ్యాపారపారీణ తా
మోదప్రక్రియ దానధర్మగుణ సంపూర్ణత్వ సంసిద్ధియుఁ
బ్రాదుర్భావమునొందె తాళురి కుమారస్వామికిన్ సాజమై. 11

మ. సతతమ్మున్ జిరునవ్వు నివ్వటిలగా సత్కార్యసంరంభుఁడై
యతిభక్త్యుక్తిని తంగ్రిచిత్రఫలకం బాసక్తి వ్రాయించి సం
స్తుతి నావిష్కృతి సల్పఁజేసి బడిలో జోహారులర్పించి య
ప్రతిమానంబగు భక్తిరూపన కుమాస్వామి యొప్పారెడిన్. 12

ఉ. ప్రాయము, విద్యయున్, బలము, ప్రాభవమున్, నయమున్,మనీష,దీ
ర్ఘాయు, వనామయంబు, వినయంబును, భాగ్యసమస్తసంపదల్
ప్రాయక కూర్చి యిశ్వర నపారకృపారస ముప్పతిల్లఁగా
శ్రీయువతీ మనోహరుఁడు చిన్మయ తేజుఁడుప్రోచు నిచ్చలున్. 13

శ్రీ

తిరుమలదేవినాటకము

నాంది

సిరుల నభీప్సితార్థముల సేవకకోటికొసంగి ధిక్కృతుల్
నెఱపు రిపుప్రవీరులను నీల్గఁగఁజేయఁగ వైరు లర్థులై
శరణు చొరన్ గృపాపరత సర్వవిధంబులఁ బ్రోచునెవ్వఁడా
తిరుమలనేలుకృష్ణుఁ డతిధీరుఁడు మిమ్ములఁ బ్రోచుఁగావుతన్.

(నాంద్యంతమున సూత్రధారుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

సూత్ర:—(నేపథ్యమువంకఁ జూచి) ప్రేయసీ! నీ ముస్తాబు ముగిసినచో నొకసారి యిటు వచ్చెదవా ?

నటి:—(ప్రవేశించి) ఆర్యా! వచ్చితిని ఏమియాజ్ఞ ?

సూత్ర:—ప్రియా ! పండితప్రకాండులచేత నేకాక రసగ్రహణపారీణులచేఁగూడ నలంకరింపఁబడిన దీ సదస్సు, మన మిప్పుడొక యపూర్వనాటక మభినయింపవలయును.

నటి:—ఏమినాటకము? ఎవరు రచించిరి?

సూత్ర:—చ. తిరుమలదేవినాటకము దీనిధి వేంకటసుబ్బయాఖ్య భూ
సురకులభూషణుండు మృదుసూనసమానసుధామయోక్తులన్
సరసులవీనుదోయికి రసాయనమౌయనఁ గూర్చి "యాటనే
ల్పరు"లని పెట్టెఁగా మనకరంబున నెట్టులు మాటదక్కునో !

ప్రియా! మన మన్ని పాత్రలపట్లను శ్రద్ధవహింపవలయును.

నటి:—ఆర్యా ! అప్పటికప్పు డాకస్మికముగా నే ధూమశకటము నుండియో యూడిపడి "సన్యాసిపెండ్లికి జుట్టుదగ్గరనుండి యెర" వన్నట్లు జుట్టు కట్టు బొట్టులకై వెదకికొనుచుఁ దట్టఁ దగులఁబెట్టిపోవువారికిఁ గాని సర్వసంభారములను సమగ్రముగా గూర్చిన మీకు సంకోచమేల ? వెండియు లోపరహితమైన నాటకముఁ జేపట్ట సందియమేమి ?

సూత్ర:—అట్లుగాదు. లోపము లుండుఁగాక

గీ. వస్తువున లోప మేది కన్పట్టుచున్న
మంచి యగసాలి వన్నె కల్పించునట్లు
నాటకమునందు లోపముల్ నటులుదీర్చి
వన్నె చిన్నెలు వెట్టరే వారిజాక్షి !

నటి:—అయిన నే నిప్పుడేమిచేయవలయునో సెలవిండు.

సూత్ర:—ఈ సభాస్తారులందఱును గాలవిలంబమున కోర్వలేక వీర శృంగారరసములు వెల్లివిరియఁజేసిన తిరుమల నాలోకించు నౌత్కంఠ్యమున నున్నవారు. కాన నిప్పుడే ప్రారంభమగు చున్న ఋతురాజమునుగూర్చి గానము చేయుము.

నటి:—అవశ్యమట్లే,

చ. లలితరసాలపల్లవకలంబకదంబముఁదాల్చి పుష్పలిట్
కులగుణటంకృతుల్ మొరయఁ గోమలకీరసమాజసైన్యముల్
కలకల వెంబడింపఁ గలకంఠకుహూకుహూదుందుభిధ్వనుల్
సెలఁగ వసంతయోధుఁ డవలీల జయింపఁడె కామిలోకమున్.

సూత్ర:—ప్రేయసీ ! ఎంత హాయిగాఁ బాడితివి? ఎంత రూపవంతుఁ డైనను గుణములేనిచోఁ బ్రకాశింపనిరీతి నెంత శాస్త్రజన్య గానమైనను హాయిలేనిచోఁ బ్రకాశింపదుగదా ! నీగానమున

కీ సదస్సు మత్తుచల్లినమాడ్కి మైమఱచియున్నది. ప్రేయసీ! మన మిప్పుడేమి నాటకమాడవలయును!

నటి:——(చిరునవ్వు నవ్వి) తిరుమలదేవి యని తొలుతనే వచించితిరి గదా!

సూత్ర:——మఱచితిని, మఱచితిని. ఏల యందువా?

గీ. నాతి! నీయసమానగానంబు వలన
లాగఁబడ్డ చిత్తంబు గలాఁడనైతి
పూతమైనట్టి జాతీయ గీతిచేత
లాగఁబడిన శ్రీకృష్ణపాలకుని మాడ్కి.

(నిష్క్రమింతురు.)

ఇది ప్రస్తావన.

శ్రీ

తిరుమలదేవినాటకము

ప్రథమాంకము

మొదటిరంగము

కటకపురపరిసరారణ్యము—శ్రీకృష్ణదేవరాయల గుడారము – రాయల సైనికు లానందపరవశులై జాతీయగీతములను బాడుచుందురు.

(తెరలో గానము)

"కొండవీడు మందేరా కొండపల్లి మందేరా
కాదని యెవ్వఁడు వాదుకు వచ్చిన కటకందాకా మందేరా
కోటలు పేటలు మనవేరా కోనలు సీమలు మనవేరా
కాదని యెవ్వఁడు వాదుకు వచ్చిన కన్నియకూడా మందేరా"

రాయలు:— (ఆలకించి మందహాసముచేయుచు) అదిగో! కటకము దాఁక జయించుటవలనఁగలిగిన యానందమున మునిఁగి మా సైనికులు జాతీయగీత మెంతహాయిగా గానముచేయు చున్నారు? ఈ జాతీయగీతోపశ్రుతినేకదా యాధారముగాఁ జేసికొని దండయాత్రలకు బయలుదేరి కొండవీడు కొండపల్లె లను గొల్లగొట్టి కటకముదాఁక జయించినాము. పూర్వార్ధ మర్థవంతముకాఁగా నుత్తరార్థ మారకపోవునా? సర్వజ్ఞుఁడగు మా యప్పాజిప్రయత్నములకు విఘ్నమనుమాట యేనాటను

లేదు. నేటికి వెనుకకుమరలి మీాదటికి సర్వబలంబులు సమ కూర్చుకొని కటకపురీదండయాత్రలకు మరలివత్త మని నొక్కి వక్కాణించిన యప్పాజిపలుకు వినక గజపతినిజయించి కీర్తి చిరస్థాయిగాఁ జేయవలయునను నాశయంబునను మహారాజ్ఞీ లక్షణంబుల విరాజిల్లు తిరుమలను బరిణయంబైకాని నగరికి మరలిరానను ప్రతిజ్ఞ పరిపాలింపను సాహసించివచ్చితి, పర మేశ్వరుఁడనుకూలించుఁగాక! (సింహగర్జనములు పులులగాండ్రిం పులువినవచ్చును) జౌరా! ఈకళింరాష్ట్రసమీాపారణ్యంబు లతిసాంద్రంబులై దుర్గమంబులై భయంకరంబులై యున్నవి. గజపతిరాష్ట్రమున కిప్పట్టులన్నియుఁ బెట్టనికోటలేకదా! ఇట్టి రాష్ట్రదుర్గములనుజయించుటదుస్సాధ మేకాని యసాధ్యములను సుసాధములుగాఁచేయునపరబ్రహ్మమాయప్పాజియుండ నాకేమి కొఱంత? విజయనగరసామ్రాజ్యలక్ష్మిని భరించుటకు నీవే తగిన వాఁడవని నన్ను గాఢాలింగనముచేసికొని నిజకుమారుండగు నప్పరుసుకన్న మిన్నగా నెన్నుచుఁగంటినిఱెప్పవలెఁ గాపాడు చున్నవాఁడు గదా మంత్రితిమ్మరుసు.

(విజయుఁడనువేగు వచ్చి జోహారొనర్చినిల్చును)

కృష్ణ:—(చూచి) విజయా! సమాచారములేవి?

విజ:—ప్రభూ! గజపతిప్రాణమిత్రులు మాండలికప్రభువులు పదార్గురు పాత్రులు గజపతికొఱకుఁ బ్రాణములనైన నర్పింపసంసిద్ధులై సర్వసైన్యసమేతులై వచ్చి మన స్కంధావారములను ముట్ట డింప నున్నారు.

కృష్ణ:— ఏమి? పాత్రులా? పదార్గురు నొక్కపెట్ట నెత్తివచ్చుచుండిరా? అసహాయశూరులే వారందఱును (యోజించి) భావికార్య పరిశీలనాదక్షుఁడగునప్పాజి యిందులకే నన్ను వారించియుండ

నొప్పు సరే! విజయా! మీఁదిసమాచారంబులను జాగరూకతతోఁ బరిశీలించిరమ్ము.

విజ:— చిత్తము మహాప్రభూ! (నిష్క్రమించును)

కృష్ణ:—(తలయూచుచు) పాత్రులు! ఆఖండలపాత్రుఁ డయ్యాఖండలునికన్న పరాక్రమమున మిన్న. భయంకరపాత్రుఁడు శాత్రవ భయంకర పాత్రుడే ఒక్కొక్కఁ డొక్కొక్క లోకమును జయింప సమర్థుడే! ఇప్పుడు సైన్యమా సన్నగిలిపోయె. తిమ్మరుసా దగ్గర లేఁడాయె. ఉపశ్రుతి సగముఫలవంతమగుటచేఁ దక్కు సగము సఫలముగాకుండనా యని గర్వించివచ్చితి. ఎక్కడి యుపశ్రుతులు–ఎక్కడిఫలములు– అవి ఋషికాలపు మాటలు.

(సేవకుఁడరుదెంచి జోహారొనర్చి) రాజేంద్రా! తిమ్మరుసయ్యవారు.

కృష్ణ:—(ఆత్రముతో) వచ్చినారా? తత్క్షణము లోనఁ బ్రవేశపెట్టుము.
(సేవకుఁడు దారిచూపఁ దిమ్మరుసు ప్రవేశించును.)

కృష్ణ:—(ఎదురేగి తోడ్కొనివచ్చి) అప్పాజీ దయచేయుఁడు (తిమ రుసును రాయలు నాసనాసీనులగుదురు.)

కృష్ణ:—అప్పాజీ!

సీ. నీమూలమునఁగదా! వేమారు తిప్పాంబ
చంప నెంచినను జీవింపఁగంటి
నీమూలమునఁగదా! భూమిశ్వేతుఁడు గ్రుడ్లు
పెఱికించునాఁడుఁ దప్పించుకొంటి!
నీ మూలమునఁగదా! యామూలచూడంబు
నీతిశాస్త్రములెల్ల నేర్వఁగంటి
నీమూలమునఁగదా! నిఖిల కర్ణాట సా
మ్రాజ్య లక్ష్మీకరగ్రహముఁ గంటి!

గీ. అనఘ ! అప్పాజి ! నీమూలమునననుగాదె
యనుభవములేని మముబోటి యధిపతులకి
దండపారుష్యబాధ బోధనముసేయు
చండతరమౌ చపేట మొక్కండు దింటి !

తిమ్మ:—(చిరునవ్వునవ్వి) గంభీరహృదయులును సద్గుణభూయిష్ఠులును కర్ణాట రాజ్యలక్ష్మీధురంధరులునగు మీ బుద్ధి సూక్ష్మతమంబు గదా! రాజ్యలక్ష్మి మిమ్ము వరించుటకదిగదా ముఖ్యగుణము.

కృష్ణ:—అట్టిబుద్ధికుశలతగలుగుటకునుమీర లేక దా మూలము. అప్పాజీ.

సీ. చంద్రగుప్తుని రాజ్యచక్రంబుఁ ద్రిప్పిన
చాణక్యనీతినిఁ జంక్రమించి
వత్సేశు రాజ్యంబు వర్ధిల్లఁజేసిన
యౌగంధరాయణు నవఘళించి
భోజసామ్రాజ్యంబు బోషించి పెంచిన
బుద్ధిసాగరు బుద్ధి శుద్ధిఁజేసి
ప్రబల ప్రతాపుని బంధంబులూడ్చిన
మంత్రియుగంధరు మహిమఁ దెగడి

గీ. మనుమసిద్ధి నృపాలు సామ్రాజ్యలక్ష్మి
నిలుపు చేసిన తిక్కన్న తెలివి మించి
పొలుపు మీఱిన భవదీయ బుద్ధి నాకు
భోజ్య మొనరించెఁ గర్ణాట రాజ్యరమను.

అదియునుం గాక !

సీ. కరసంగతముగాక కడు బెట్టిదంబైన
యుదయాచలేంద్రంబు నొడిసిపట్టి
పరిపంథిరాజుల ప్రక్క బల్లెంబైన
కొండవీడెల్లను గొల్లగొట్టి

రాజనరేంద్ర సామ్రాజ్యలక్ష్మినిఁ గొన్న
వేఁగిదేశంబు నువ్వెత్తుమీఁటి
పురుహూతమాంబకుఁ బుట్టినిల్లగు మేటి
పీఠికానగరంబుఁ బిడికిలించి

గీ. కొండపలి కోనసీమల నండఁజేర్చి
మాడుగులఁ గూర్చి రెడ్డాది మద మడంచి
మత్తమాతంగములఁ బోలు మన్నె దొరలఁ
బట్టుకొను టెల్ల నీ బుద్ధి పటిమఁగాదె ?

తిమ్మ:—రాజేంద్రా ! నేఁడు మీపలుకు లింతవింతగా నున్న వేల ? (ముఖమును పరికించి చూచి) మీముఖవికాసమున జంకును బలుకులయందుఁ గొంకును గన్పట్టుచున్నదే ?

చ. గజిబిజిచేసి వైరుల నఖండజయోన్నతిఁ బొల్చు మీముఖాం
బుజమున దైన్యమా! భవదపూర్వపరాక్రమవహ్ని హేతి పే
ర్చె జగములందుఁ గ్రిక్కిరిసి సింహకిశోరము స్వప్నమందునేన్
గజపతికిన్ భయంపడఁగ గారణముండునె? కృష్ణభూవరా !

కృష్ణ:—(తనలో) నామనోగతంబు నప్పాజీ యీమతిమంతుఁడెఱింగి నట్లున్నది. (ప్రకాశముగా) బుద్ధిమంతులగు పెద్దలమాట నతిక్రమించుటచే.

తిమ్మ:—రామచంద్రమా! అదియేల ?

కృష్ణ:—ఆలోచనచాలక.

తిమ్మ:—అందువలన వచ్చినదేమి ?

కృష్ణ:—అది యిప్పుడు మీరే వెల్లడించితిరిగదా!

తిమ్మ:—ప్రభూ ! మీపలుకులకు నామనం బాందోళన చెందుచున్నది. వేగ చెప్పుడు.

(విజయుఁడు ప్రవేశించి యిరువురకు జోహారొనర్చి నిలుచును.)

కృష్ణ:—అప్పాజీ! విజయుఁడు వేగ సర్వమును జేప్పఁగలఁడు. వీని రాకకై యిందనుక వేఁచియుంటి.

తిమ్మ:—విజయా! దేవరను గలంతపెట్టుసమాచారమేమి ?

విజ:—ప్రభూ! శాత్రులు చుట్టుముట్టిరి. ఉన్నసన్నదారియు నరికట్ట బడినది.

తిమ్మ:—(తలయూచుచు) ఓహో! తెలిసినది! తెలిసినది! మాండలిక ప్రభుప్రులందఱు నెత్తివచ్చి చుట్టుముట్టిరా?

విజ:—చిత్తము! మహాప్రభూ!

తిమ్మ:—(యోజించి) విజయా! యుద్ధమెప్పుడు ప్రారంభమగునని తెలియవచ్చినది ?

విజ:—ప్రభూ! మాండలిక ప్రభువులు పదాఱుగురు వ్యూహంబు పన్ని గజపతియాజ్ఞకై వేచియుండిరి. రేపే యుద్ధము ప్రారంభము కాగలదు.

తిమ్మ:—రేపే! (నిట్టూర్పువిడిచి) సరే! నీవుపొమ్ము. మాకెప్పటి సమాచారము లప్పుడు తెలియఁజేయుచుండుము.

విజ:—చిత్తము (జోహారొనర్చి నిష్క్రమించును.)

కృష్ణ:—(నిట్టూర్పువిడిచి) అవకాశమా కానరాదు. వెలుపలి సైన్యంబులు లోనికిఁగాని లోనిసైన్యంబులు వెలుపలికిగాని పోవుమార్గములేదు. అప్పాజీ! మాకిచ్చట నవమానాప జయంబులే వ్రాసిపెట్టెనా విధాత.

తిమ్మ:—రాజేంద్రా! మీకుఁ గల్గిన యవమానాపజయంబులు నాకుఁగావా ?

కృష్ణ:—మీబుద్ధి కుశలతయనునావచే నీతిసముద్రము నుత్తరింపఁ గలనను ధైర్యంబు గలవాఁడనయ్యుఁ బెక్కుయుద్ధములఁ బరాక్రమంబు నెఱపి జయంబుగొన్న నాకిప్పుడేలొకో శాత్రులను దలంచినంతనే కొంతసంకోచ మంకురించుచున్నది.

తిమ్మ:—ప్రియకార్యములపట్లను విజయసూచక కార్యంబులపట్లను మహాత్ములు మిక్కిలి సందేహించుట ప్రకృతివిరుద్ధము కాఁ

జాలదుగదా! (యోజించి) ప్రభూ! అర్థసాధ్యముగానికార్యము లెందేనిఁగలవా? యుద్ధవీరుని చేతి ఖడ్గకాంతిసంతతు లాశాంతములందుఁ దళతళలాడకుండ విల్లమ్ములు వమ్ముకాకుండ రణదుందుభుల భయంకరధ్వానములకు దిక్కులు పిక్కటిల్లకుండ లెక్కకొక్కుసైనికుఁడైన మృత్యుముఖమున బడకుండ 'ఢాం ఢాం' అను తుపాకిగుండ్లరవములు సెవులఁబడి చెవుడుపుట్టకుండ మీకఖండవిజయంబులుఁ జేకూర్చువాఁడ. నిశ్చింతగా నుండుఁడు.

కృష్ణ:—అప్పాజీ! మీసామర్థ్యము నెవ్వరెఱుంగరు! ఇదే రాజముద్రిక, (అప్పాజిచేతనుంచును) మీయిచ్చవచ్చినట్లు ప్రవర్తించి జయంబుఁ జేకూర్పుఁడు. (నిష్క్రమించును)

(తిమ్మరుసు దీర్ఘాలోచనచేయుచుఁ దటాలున లేచి యిటునటు పచేరముచేయుచు) ఔరా! చెప్పినమాట వినక రాయలు మహాపద తెచ్చిపెట్టినాఁడు. పరాక్రమమునకా యిది యదనుగాదు. వీరభద్ర గజపతి సామమున సాధ్యుఁడుగాఁడు. ఇప్పుడింకేది తెరవు? విజయమున కేది తెరువు? (యోజించి)

ఉ. శాత్రవవీరసంతతుల సంగరరంగమునం దెదిర్చి స
ర్వత్ర జయంబునొందఁగల బాహుపరాక్రమసంయుతుల్ గదా
పాత్రులు లంచమీయఁ జెయిపట్టరుపాయచతుష్టయంబునన్
ధాత్రిని భేదమొక్కఁడుగదా! నిరపాయ ముపాయ మియ్యెడన్.

ఇట్టిపట్ల దండోపాయము బ్రహ్మాండ నాయకునకైనను హాని గలిగింపకుండునా? ఔను. భేదోపాయమే చక్కని యుపాయము. ఆ! నాకిప్పట్టునఁ దట్టిన యీ భేదోపాయమే విజయలక్ష్మీసంపాదన కమోఘసాధనము. ఇదే ప్రయోగించెద.

ఉ. భేదముచేతఁగాదె రిపువీరవరేణ్యులఁ జీల్పవచ్చు నా
భేదముచేతఁగాదె యతివిస్తృతరాజ్యముఁ గూల్పవచ్చు సం
పాదనచేయవచ్చు బహువారిధివేష్టిత రాజలక్ష్మి నా
భేదముచేతఁగాదె యొకభేదముచే నెదికాదు మేదినిన్.

(నిష్క్రమించును)

రెండవ రంగము

కటకపురము – గజపతికోట.

(గజపతిమహారాజు, మంత్రికొమ్మనయుఁ బ్రవేశింతురు)

కొమ్మ:—రాజశేఖరా! కృష్ణరాయ ప్రతాపాగ్ని కొండవీట నుద యించి మధ్యంగత మండలేశ్వరుల మలమలమాడ్చి కటకము దాఁక వ్యాపించి యేరికినిఁ జల్లార్ప శక్యముగాకున్నది.

గజ:—అదియుంగాక రాయల ప్రతాపాగ్నికిఁ దిమ్మరుసు ప్రయుక్త రాజ్యతంత్ర ఝంఝూమారుతము తోడ్పై దిగ్దాహంబు ఘటించుచున్నది.

కొమ్మ:—అయినను నీదెబ్బతో రాయల కపజయంబుగలుగుటయే కాక వాని మానప్రాణంబులు గూడ దక్కవు.

గజ:—మన సర్వసైన్యములు సముత్సాహమున యుద్ధమునకు సిద్ధమై యున్నవా?

కొమ్మ:—రాజేంద్రా! అట్లు చీమదూరుటకైన సందులేకుండఁజేసి పరసైన్యముల నరికట్టను కోట కందకముపైఁగల లాగుడు వంతెనలన్నియు నిప్పుడే తొలగింపను నాజ్ఞాపించితి. బలిష్ఠతమమైన మనదుర్గమును భేదింప నాగిరిభేదికైన వశముగాదనిన నీ రాయలవశమా? అదియుంగాక పాత్రులు బలసముద్రులు. వారి ముందు రాయల ప్రతాపాగ్నిజ్వాలలుఁ జల్లారకతప్పదు.

గజ:—సచివాగ్రణీ! పాత్రులందఱును విశ్వాసపాత్రులే కదా!

కొమ్మ:—ఏల సందియము? వారందఱును దమకై ప్రాణములనైన నర్పింప సంసిద్ధులు.

గజ:—శత్రు సైన్య రహస్యములను బలాబలములను గనుగొనిరా వేఁగులఁ బంపియుంటిని, సచివోత్తమా! తిమ్మరుసు సామాన్యుఁడాగాఁడుసుమా!

ఉ. చీమలు ప్రాఁకునప్పు డవిచేసెడి చప్పుడుకూడ నెంతయో
గోముగ నాలకింపఁగల కోవిదచంద్రుఁడు జాతవేనియున్
వేమరు నూనెఁదీయఁగలనేర్పరి తిమ్మరు, స్నిన్నునేర్పుమై
బాము ఘటిల్లనీక జయభాగ్యముఁజూర్చెదొ మంత్రిశేఖరా!

మంత్రి:—అప్రమత్తుఁడనై సర్వత్ర మెలంగుచుంటి (నిష్క్రమించును)

గజ:—(యోజించుచు) ఇట్టియుద్ధసమయములందు ధిక్కృత కుమార పరాక్రముఁడగు నాకుమారుఁడు వీరభద్రగజపతి యెంత చేదోడువాదోడుగా నుండెడివాఁడు? కొండవీట నిద్దురాత్ముఁడగు రాయలబారిఁబడి యెంతవంతనందినాఁడోకదా? (క్రోధముతో) నేఁడురాయలసర్వసైన్యముల నీభీకరారణ్యముల మృగంబులఁ బోలెఁ జీల్చి చెండాడకూరకుందునా? విరోధికాష్ఠపీతిహోత్రు లగు పాత్రులసహాయమున నేనేపనిచేయఁజాలను (తటాలున) ఏమిది? ఎడమక న్నదరుచున్నదే? (యోజించి) నేఁడేలకో సుశకునంబులేమియుఁ గన్పట్టుటలేదు.

చ. ఇదివఱ కెందరోనృపుల నీల్గఁగజేసితి నేఁడ్తెఱన్ మహా
కదనములందు నేఁడు జయకాంక్షఘటిల్లదు నాకిదేటికో
బెదరుదయించెఁ దిమ్మరుసుపేరు చెవింబడినంతమాత్రమే
యదరెడు వామపార్శ్వము మహాపద యేమిఘటిల్లనున్నదో!

(గజపతిమహారాజు వేఁగులు పెట్టెలను నెత్తినిడుకొనిపోవు రాయలసేవకులను పదాతులను బట్టి తీసికొనివత్తురు)

గజ:—(సంభ్రమముతో) ఏమిది? ఓరీ! ఈసేవకులెవరు?

వేగు:—మహారాజా! మేము కంట వత్తిపెట్టుకొని శత్రువుల రహస్యములను గనిపెట్టుచుంటిమి. రాయలసేవకులు వీరు. మాకనుమానము మనపాత్రులున్న తావునకుఁ బోవుచున్నారు. మమ్మునుండి తప్పించుకొనిపోవ వీరితరమా? వీరుద్రోహులు, ఈపెట్టెలయం దేమున్నదో పరిశీలింపుఁడు.

గజ:—ఆ! అటులనా! ఓరీ? దొంగసేవకులారా! ఆపెట్టెలయం దేమికలదు? వీని నెక్కడికిఁ గొంపోయెదరు?

సేవకులు:—(వణకుచు) ప . ప...పా...పాత్రుల ..కడకు?

గజ:—(అశ్చర్యముతో) ఆ! పాత్రులదగ్గరకా! పాత్రులు ఏమి? ఎందులకు? ఆపెట్టెల నిక్కడఁబెట్టుఁడు.

(సేవకులా పెట్టెల నందుంతురు)

గజ:—ఓరీ! వీరిం గొనిపోయి ముందుగాఁ గారాగారమునఁ ద్రోయుఁడు. పొండు. (సేవకులు వారిం గొనిపోదురు)

గజపతి వరుసగా నన్ని పెట్టెలను విప్పి బోర్లించును-మణులు-వస్త్రములు, జాబులు జలజలరాలును.

గజ:—(విభ్రమముతో సయ్యుత్తరములను జేతఁబట్టి యందొకటివిప్పి) ఈయుత్తర మేమి? ఈ విలువవలువలేమి? ఈ యమూల్య రత్నసందోహ మేమి? (లేఖ విప్పి)

శా. శ్రీకర్ణాటకభూరి రాజ్యకమలాసింహాసనాధ్యక్షుఁ డ
స్తోకాటోపజితప్రవీరరిపుసందోహుండు శ్రీకృష్ణరా
డ్భూకాంతుండు సతమ్ముఁ బాత్రుల సముద్భావించి దీవించుచున్
వీకన్ వ్రాసెడు లేఖ లిప్డు వినుడీ! వీనుంగవన్ విచ్చుచున్.

(సంభ్రమాశ్చర్యములతో) పాత్రులనా! రాయలా! దీవించుటయా! లేఖయఁట ఇందలిసంగతులెవ్వి?

చ. కరిపతిరాష్ట్రదుర్గములఁ గల్గు నిగూఢపథప్రకాండముల్
పరమరహస్యముల్ తెలుపు పత్రికలన్నియుఁ జేరె నందు మీ
రురవడిఁ గోరినట్టిమణు లొప్పుఘటిల్లు దుకూలసంతతుల్
వెరవునఁ బంపినాము కని వెంటన తెల్పుఁడు చేరినట్లుగన్.

(ఆ(శ్చర్య)ముతో) కరపతి రాష్ట్రమున దుర్గమునా! ఔనౌను గజపతి దుర్గమన్న మాట కాదా యిది గడుసువ్రాతలు. పాత్రులు దుర్గరహస్యముల నన్నింటిని గృష్ణరాయలకు వ్రాసినారఁట. విశ్వాసపాత్రులగు పాత్రులట్లొనర్తురా? ఏమి (మరలఁ జదువుట నభినయించి) పరమరహస్య విషయములు జాగ్రత్తగాఁ జేరినవఁట! హా —! ఇతః పూర్వమునుండియు వీరినపురకు నేవియో రాయబారములు జరుగుచుండియుండవలయు అకటా! నేను భ్రమించుచుంటినా! తప్పు చదువుచుంటినా (మరియొకసారి జాబు గ్రహించి తప్పక చూచుచు) పాత్రులు కోరిన మీ పట్టం బంపిన మణులును జీనిచీనాంబరములునా యివి?

చ. పదపడి పోరుసల్పుటకు వచ్చినయట్టు లెవచ్చి రేపు త
త్కదనతలంబునం దొకవిధంబుగ యుద్ధముఁ జేసిచేసి య
య్యదను గ్రహించి మీనృపతి నంతట మాకును బట్టియిత్తు మం
చు దయ దలిర్ప వ్రాసినది చూచితి మెంతయు మెచ్చువచ్చెడిన్.

(అన్నియుత్తరములను బరిశీలించి) యుద్ధము - యుద్ధముసేయు నట్లు నటించి పాత్రులు రేపు నన్ను రాయలకుఁ బట్టియిచ్చెదరఁట! నిజమా? చిత్రమా? స్వాస్థ్యమును గోల్పోకుము. నిజము ! నిజము ! ఈయమూల్యరత్నములే దీనికిఁ బ్రబలప్రమాణము. ఈవిలువవలువలే మేటిసాక్ష్యము. ఈవ్రాతయే నాపాలిటి యమదూత ! ఈమణు లన్నియు నన్నేయాకర్షించి వ్యామోహపఱచుచుండ నన్ను పజీవించు పాత్రుల నాకర్షింపకుండునా? ఈ పేటిక లిప్పుడు కంటఁబడకున్న రేపీ పాటికి గజపతి పేరుప్రతిష్ఠలు గజపతివంశ మంతరించియుండెడివేమో

కదా! ఔరా! లోకమునం దెంతనమ్మకముగల మిత్రులనుకొను వారినైనను నమ్మరాదు. నమ్మరాదు!

ఉ. మిత్రులరీతి వర్తిలుచు మిక్కిలి ద్రోహము సల్పుచుందు రీ
మిత్రులు నామమాత్రులెసుమీ! సుఖదుఃఖములందు రెండిటన్
ధాత్రినిఁ బాలుపంచుకొను ధన్యులుమాత్ర సుమిత్రులౌదు రీ
పాత్రులు మిత్రులౌదురె? యపాత్రులు శత్రులు నాకుపాలికిన్.

అక్కటా! ఈగండముగడచి గట్టెక్కినఁగదా యోజింపవలయు. ఈస్వామిద్రోహులగుపాత్రులను శిక్షింపకూరకుందునా? ఏమి? నా వెఱ్ఱి! నేను జీవించినఁగదా యోజింపవలయు. పాత్రులవలె దుర్గంబునందు మిత్రులరీతి సంచరించుచునింక నెందరెందరు నన్ను వంచింపనుండిరో కదా! నేనిప్పు డీదుర్గంబున నుండు క్షేమకరంబుగాదు. ఈ రాత్రియే యెరికిం దెలియరాకుండఁ గోటదాఁటిపోయి నమ్మికగల సామంతులఁ జేకూర్చుకొని వైరివీరనిర్మూలనం బొనర్పయత్నించెద. నాయాజ్ఞలేనిదే విద్రోహులగుపాత్రులు యుద్ధమొనర్పలేరుగదా! ఆర్చిచచ్చినను బలిష్ఠమగునీకోట రాయల స్వాధీన మెన్నటికినిఁ గాఁజాలదు. (తలయూచి) ఔను! ఉత్తరఖండవాసులగుపాత్రులకును రాయలకు నుత్తరప్రత్యుత్తరములేమియు జరుగకుండుట నిశ్చయమే. వారల కెగఁబోసి సైన్యములఁ జేకూర్చుకొని వచ్చి రాయలపైఁ గసి తీర్చుకొందుఁగాక. ఔరా!

గీ. కొసకు నమ్మించి పాత్రులు గొంతుఁగోసి
రేమిచేయుటకును దోచ దిట్టివేళ
రాయలనుగూల్ప నెంచు శాత్రువులఁ జేర్చి
లేకుమఁ జెదఁగాక యీ జేనిపోగరు.

(నిష్క్రమించును)

శ్రీ

తిరుమలదేవి నాటకము

ద్వితీయాంకము

(పుల్లావధాని-వ్యాఘ్రప్పశాస్త్రి-ఇరువురు బ్రాహ్మణులు ప్రవేశింతురు)

పుల్లా:—ఒయ్యోయి బావా? ఎక్కడికేమిటి అంతహడావిడిగా వెడుతున్నావు ?

వ్యాఘ్రప్ప:—ఉండు! ఉండు! నన్నాపకు. ప్ర ప్ర ప్రతిష్ఠ.

పుల్లా:—ఏం ప్రతిష్ఠోయి.

వ్యాఘ్రప్ప:—స్ - స్తంభ ప్రతిష్ఠ.

పుల్లా:—ఎక్కడ ఎక్కడ ?

వ్యాఘ్రప్ప:—అదుగో అల్లాచూడు. మనవాళ్లొకరి నొకరు త్రోసుకుంచూ యెల్లా వెడుతున్నారో, త్వరగా వెళ్లాలి నేను. వస్తేరా.

పుల్లా:—(నవ్వి) నీ మొఖంలాగే ఉంది. అక్కడ గుడిలేదు. గోపురం లేదు. ఎక్కడి ధ్వజస్తంభ ప్రతిష్ఠరాయిది. సంభావన దీనికి తగినట్లే ఉంచుంది అస్లాయితే.

వ్యాఘ్రప్ప:—ఓరి యెట్టి మొకమా! ధ్వజస్తంభప్రతిష్ఠ కాదురా అది. విజయస్తంభ ప్రతిష్ఠ.

పుల్లా:—ఓహో! మనరాజుగారికి విజయం కలిగిం దన్నమాటా అల్లాయితే మనకి కావలసినన్ని బహుమతు లివాళ.

వ్యాఘ్రప్ప:—ఆ! మనరాజుగారికి అప్రతిష్ఠ. శ్రీకృష్ణదేవరాయల వారి విజయ స్తంభ ప్రతిష్ఠ. మనవారికి కావలసినన్ని చీవాట్లు. వారి వారికి క్రొత్త క్రొత్త బహుమతులు. వారివారి కేమిటి. మన కూడాను, ఇవాళ బ్రాహ్మలికి సంభావన లేమిటో తెలుసునా కొండపల్లి మొదలింతవఱకు రాయలు పట్టిన కోటలలోని వజ్రాలు వైడూర్యాలు గోమేధికాలు పుష్యరాగాలు ఒక టేమిటి అన్నీ సంచిలలో పోయించి ఒంటెలమీఁద ఏనుగుల మీద వేయించుకొని వచ్చాడు.

పుల్లా:— నీ తెలివికాలా అవి నీకూ నాకూ యివ్వడానికట్రా

వ్యాఘ్రప్ప:—అఘోరించావులే ఊరుకోమరి రాయలవారి అవల్దారు కుంచం పుచ్చుకొని వెడుతూవుంటే చూశానులే నేను.వాకబు కూడా చేశాను. ఒక్కొక్క బ్రాహ్మడికి అందులో మనబోటి శ్రోత్రియబ్రాహ్మడికి కుంచెడేసి మంచిముత్యాలిస్తారట.

పుల్లా:—అయ్యో! మన రాజున కెంత అప్రతిష్ఠవచ్చిందిరా.

వ్యాఘ్రప్ప:—అదిఅల్లాఉంచు. అంతకంటె ఎక్కువ అప్రతిష్ఠరాచ కార్యం యింకోటుందిమరి. గజపతిమహారాజుగారు కోటలో కనిపించడంలేదట విన్నావూ. కోటంతా అల్లకల్లోలంగాఉంది. ఎంతో ఆర్భాటంతో ముట్టడింప వచ్చిన ప్రాత్రులు రాజుగారి పలాయనం సంగతి విని రాజులేని యుద్ధంలేదుకదా అని వెళ్ళిపోయారు. వలవేసి వెతుకుతున్నారు రాజుగారిజాడా లేదు జవాబూ లేదు.

పుల్లా:—ఏమైపోయాడురామరి.

వ్యాఘ్రప్ప:— రాయలప్రతాప పరాక్రమాలువిని హడలి ఆకాశం అంటాడు.

పుల్లా:—మహాపరాక్రమశాలి కొండవీఁడువఱకు నాంధ్రరాజ్యమును వ్యాపింపఁజేసి నిరంకుశుఁడై పరిపాలించిన క్షత్రియవీరుఁడు వీర రుద్రగజపతియంతవాఁడు కాళ్ళకి బుద్ధిచెప్తాఁడా. అందులో బలేమెత్తు లెఱిగిన ప్రభువుకదా

వ్యాఘ్రపుష్ప:— ఆపదవచ్చి అమాంతముగా పెద్దపులిలా మీఁదపడుఁ తుంటే చూస్తూ ఊరుకుంటాఁడా యెవడైనా. ఇంతకీ రాయలప్రతాపముందు తిమ్మరుసు బుద్ధికుశలతముందు ఎవరి యెత్తు లేమి పనికివస్తాయి.

పుల్లా:—బావా, కాదుకాని ఆతిరుమలమ్మ ఊరుకుంటుందా? పరాక్రమమునకు పెన్నిధి. పౌరుసానికి పట్టుకొమ్మ. అభిమానాని కాలవాలం, గర్వానికి కాణాచి వెయ్యేందుకు ఆనాఁడు సత్యభామనే విన్నాం. ఈనాఁడు యీవిణ్ణే చూచాం తిరుమలమ్మమాత్రం ఊరుకోదు.

వ్యాఘ్రపుష్ప:—అందులో తండ్రికంటే చెడ్డఅభిమానం ఆవిడే ఊరుకోడం అప్పుడే శత్రువులమీఁద కారాలుమిరియాలు నూరుతోందని బావ యిప్పుడే చెప్పాడు.

(వాద్యముల మ్రోఁతవినఁబడును.)

పుల్లా:—బావా! ప్రతిష్ఠకు సమయంకావచ్చినది. అదిగో! బాజా మ్రోఁత. నడునడు. సంభావనానంతరం తరవాయిసంగతి తెలుసుకుందాం.

వ్యాఘ్రపుష్ప:—ఔను. నడు నడు.

(ఇరువురు నిష్క్రమింతురు)

విష్కంభము.

ద్వితీయాంకము - మొదటి రంగము

కటకపురము-కోట

సింహాసనమునఁగోపాగ్నిఁ గురియుచుఁ దిరుమల గూరుచుండును-కొమ్మనమంత్రియు సఖి శ్యామలయుఁబరివేష్టించియుందురు.

తిరుమల:—(క్రోధముతో) సచివాగ్రణీ? నాయనగారిజాడ యేమియుఁ దెలియలేదా? వేగులెవ్వరైన వచ్చినారా లేదా?

మంత్రి:—తల్లీ! వెళ్లినవేగు లింకను రాలేదు.

శ్యామ:—చెలీ! నాయనగారు సామంతసాహాయ్యమునకై పోయియుందురు.

మంత్రి:—కుమారీ! మాండలికప్రభువులు వెడలిపోయిరి. రాయలు విజయస్తంభమును ప్రతిష్ఠచేయుచున్నాఁడట. పగతురు తమకు జయము గలిగినదని కులుకుచున్నారు.

తిరు:—(క్రోధముతో) ఛీ! తిరుమలకంఠమునఁ బ్రాణంబులుండఁగా రాయలకు విజయమా? దాసీపుత్రుఁడగు రాయలకా విజయము. చెలీ! ఎవరికివారు విజయపత్రికలను బ్రకటించుకొనినంత నేమాయె? ఎవ్వరొసంగకున్నను దమకుఁదాము బిరుదలు దగిలించుకొను సిగ్గిఁడులు లోకంబునం దెందరులేరు అందు నీకృష్ణరాయఁడగ్రగణ్యుఁడు.

(ఒక సేవకుఁడు ప్రవేశించి)తల్లీ! మహారాజుగారిపంచకల్యాణి...

తిరు:—ఆ! ఏమి? ఏమది? ఒక్కటే తిరిగివచ్చినదా?

సేవ:—ఒక్కటే కంటనీరుకార్చుచూ వచ్చి గుఱ్ఱపుసాలల్లో ప్రవేశించింది తల్లీ

మంత్రి:—ఓరీ? గుఱ్ఱమున కేమైన గాయములున్నవా!

సేవ:—లేవుగాని బాబూ వొళ్లంతా నొచ్చినట్లుంది.

(మరియొకసేవకుఁడు ప్రవేశించి) బాబూ! రాజుగారిజాడ వెతుకుచూ వెతుకుచూ వెళ్ళగావెళ్ళగా దారిలో రాజుగారిపాగా కనిపించింది. ఇదుగో (ఎదుటఁబెట్టును)

తిరు:—(పాగతాకి) నాయనగారిపాగ! తండ్రీ? నిన్నెవ్వరైనఁ జంపియుందురా?

శ్యామ:— అమ్మా! అమంగళముప్రతిహతమగుఁగాక!

మంత్రి:—అమంగళము ప్రతిహతమగుఁగాక!

తిరు:—కట్టా! తలపాగవీడి నేలపై నుండనేల?

శ్యామ:—వైరులను మార్కొనుచో నుష్ణీషంబూడి క్రిందఁబడఁగూడదా?

తిరు:—చెలీ? ఏమిమాట్లాడెదవు? ఇంతకంటెను క్షత్రియజాతికి శిరచ్ఛేదమేమికావలయును? ఓ యుష్ణీషమా! మహారాజు మూర్ధము నలంకరింపదగిన నీ విప్పు డవనీతలమున నణఁగిమణఁగియుంటివా? ఔరా? కాలమహిమ? (మఱియొకసేవకుఁడు ప్రవేశించి) తల్లీ! తల్లీ!

తిరు:—ఏమిరా? ఏమిసమాచారము?

సేవ:—మేము రాజుగార్ని వెదుకుచూపోతూంటే దారిలో యీ ఖడ్గందొరికింది. ఇదిరాజుగారిదే (ఎదుటఁబెట్టును.)

తిరు:—(నిశ్చేష్టతవహించి)ఆ! నాయనగారిఖడ్గమేనా? తండ్రీ! నీశౌర్యపరాక్రమములన్నియు నేమైనవి? ఇంకెక్కడితండ్రి? నాజనకుఁడు జీవించియుండునా? ఉండునేని నీవస్తుసముదాయ మరణ్యసీమలఁ జెల్లాచెదరుకానేల?

మంత్రి:—తల్లీ! నీవంటి దధీరవలె వాపోవనగునా?

తిరు:—వగపుకాక మరేమున్నది (ఖడ్గముచేతఁబట్టి కన్నులనద్దుకొని) ఖడ్గరాజమా! గజపతిమహారాజుచేతి కింతభారమైతివా? తన ప్రాణముకంటె నెక్కుడుగా నిన్నుగాపాడుచు ననేకసంగరంబు

లందు శత్రురక్తమును గ్రోలఁజేసి నీకుఁ దృప్తి యొనర్చిన స్వామిపట్ల నిట్టిద్రోహము చేయుదువా? నీ సహజస్వభావమగు నైశిత్యమువీడి మార్దవము దాల్చితివా?

మంత్రి:—వాపోవఁ బ్రయోజనములేదు. కర్తవ్య మూహింపవలయు.

శ్యామ:—నెచ్చెలీ! ఉపేక్షింతుమేని గోటకుఁగూడ హానివాటిల్లఁగలదు.

తిరు:—(ఖడ్గముఁ గన్నుల నద్దుకొని) ఇది మొదలు నాయనగారి ఖడ్గమునే సర్వావస్థలయందు ధరించి కార్యపరంపర సాధించి తీరెద. ఓ నిశాతఖడ్గమా!

చ. తిరుమల నిన్నుఁజేత నతిధీరతఁదాలిచి నేటినుండియున్
దురమున శాత్రవోత్కరము దున్మి పగన్ బొరిపుచ్చుఁగాన డె
ప్పరమగు వాడిగల్గి పనిపట్టున ద్రోహముఁ జేయఁబోకుమా?
కరము కరమ్మునన్ వెలిఁగి కాంచుము కీర్తిని ఖడ్గరాజమా!

శ్యామ:—చెలీ! ఏల లేనిపోని యాయాసంపాటు. నే నీ వఱకెన్ని పర్యాయములు చెప్పినను నా పలుకాలింపవైతివి గదా! స్వయంబుద్ధి నుపయోగింపక జననీజనకుల దుర్బోధ తలకెక్కించుకొని దాసీపుత్రుఁడు దాసీపుత్రుఁడని శ్రీకృష్ణరాయలను దిరస్కరించెదవు. అందుచేతనే మన కింతపుట్టిమునక వచ్చినది. ఆక్రోధమువలననేకదా కృష్ణరాయలు సకల దుర్గములను గొల్లగొట్టి యిందనుక వచ్చినాఁడు. ఇంక నిన్ను బలాత్కరించియైన వివాహమాడకుండునా? మన రాజ్యమునకు దుర్గమునకుఁ గీడుమూడకుండునా? నిన్నుఁ బెండ్లాడనున్న రాజచూడామణిని మహావీరుని రాయలను నరిం.....

తిరు:—(చేతితో శ్యామలనోరు మూసి క్రోధమునఁ బండ్లు పటపట కొఱకుచు) ఊఁ. ఏమంటివే శ్యామలా? ప్రాణసఖివిగనుక బ్రతికిపోతివే! నన్నా! కృష్ణరాయలా! వివాహమాడుటయా?

ఛీ! ఉత్తమక్షత్రియకులసంజాతనైన నేను దాసీపుత్రుఁడగు
రాయలను బరిణయమాడుదుననుకొనుచుంటివా ?

మ. వినుమీ నాదుప్రతిజ్ఞతత్పరతఁదన్వీ! మేటివీరుండటం
చును బేరొందిన కృష్ణరాయలను రాట్చూడామణిన్ బట్టి నె
ట్టన దోఃపాశనిబద్ధుఁజేయుచును గ్రీడావస్తువౌనట్లు చే
సిననాఁడే ననుఁజేరితోఁబిలువు మిస్సీ ప్రాణమింకేటికే ?

(రణదుందుభులధ్వానులు వినిపించును)

మంత్రి:—(తొందరపాటుతో) తల్లీ! రణభేరీధ్వానములు వినవచ్చు
చున్నవి. శత్రువులు కోటను ముట్టడింపనున్నారు? వేగిరపడ
వలయును.

తిరు:—ఆ! తాటియాకు చప్పుడులకుఁ గుండెల్లు బెదురునా?
రణదుందుభిధ్వాన వితానముల మాత్రమునకు మనమా
భయపడువారము. మన మబలలమని తలంచెఁగాఁబోలు
రాయలు. మనరక్తనాళములలో దాసీరక్తము ప్రవహించు
చున్నదనుకొనుచున్నాఁడా యేమి? (ఖడ్గము పైకెత్తి) నా
తండ్రి సముత్సాహంబున నాకుఁజిరకాలము నేర్పిన విలువిద్యా
నైపుణ్యము మెఱయ గురువరులు నాసూక్ష్మసంగ్రహపాట
వమునకు మెచ్చి నాకుఁ గఱపిన కోదండపాండిత్యంబు
ప్రకాశింప నేడు నాప్రతాపాగ్నికి వైరుల శలభాయితులుగ
నొనరించెద.

చ. తిరుమల యాడుగోల జగతీపతి దుర్గము వీడిపోయె సం
బరమునఁగోటఁబట్టుకొనవచ్చునటంచుఁ దలంచిరేమొ తి
మ్మరుసును రాయలున్ వెఱపు మానుఁడు రెండు పదుండుశాస్త్రవో
త్కరమును జీల్చి చెండుద మఖండజయంబు గ్రహింత మిత్తఱిన్.

జాగుసేయక రెండు! రెండు (కత్తిఁద్రిప్పుచు)

చ. కనుమొఱఁగేమిలేని విలుకాండ్రకు విందులు నమ్ము లింతు నా
కనిమొనఁదోడునీడయగునంతటఁజూడుడు నాప్రతిజ్ఞ యీ
జనకుని చేతిహేతి కిక శాత్రవవీరుల క్రొత్తనెత్తుటన్
మొనసి మహాభిషేకమయపూజ యొనర్చెద యుద్ధవేదికన్.

మంత్రిశేఖరా ? వలయు యుద్ధసామగ్రి తత్క్షణమే సిద్ధము చేయింపుడు. పరాక్రమోపాయంబులు నెఱపి రాయలను గీయలను జీల్చి చెండాడవలయు.

సీ. కోటగుమ్మములెల్లఁ గొమరొప్ప మూయించి
నేర్పరులగువారి నిలుపు డచట
మెలపుతో నూనియల్ సలసలకాపించి
చిమ్మనగొట్టాలఁ జేర్పుఁడింక
వైరులపై శిలావర్షంబు గురిపింప
నెగురాల రాశిఁ జేయింపు డవల
కోటగోడలమీఁది వాటంపుబురుజుల
గొప్పతుపాకులఁగూర్పుఁడిపుడు

గీ. తొలుతవలె మోస మేదేనిఁగలుగ దేని
విజయలక్ష్మికిఁ బ్రాణ మర్పించియైన
నిట్టలంబగుపట్టంబు గట్టవలయు
రండు రండిక ముందుకార్యంబు నడుప.

(తెరపడును)

రెండవరంగము

రాయలగుడారము-(రాయలును దిమ్మరుసును పీఠాధిష్ఠులైయుందురు)

రాయ:—అప్పాజీ! శుక్రబృహస్పతుల పన్నుగడలకైనఁ దిరుగున్నది గాని మీయెత్తులకు మారుగలదా?

చ. బలరిపువజ్రమైన మొనవాయఁగవచ్చుఁద్రిశూలిశూలమున్
దొలఁగి నిజప్రభావమును తూలఁగవచ్చు నుపేంద్రుచక్రమున్
దలఁకఁగవచ్చు మేటిసుమధన్వునియేటులు తప్పవచ్చు నీ
తలఁచినయట్టియెత్తులకుఁదప్పాటయున్నదె మంత్రిశేఖరా ?

తిమ్మ:—ప్రభూ! ప్రభువును బట్టియే కదా సచివులును

గీ. దొడ్డభూపాలశేఖరుల్ దొరకినపుడె
బుద్ధిఁ బ్రకటింప నవకాశములు ఘటిల్లు
మంచిగీటురా యొండు లభించినపుడె
కాంచనశలాక కొదవుఁ జక్కనిపరీక్ష.

రాయ:—(నవ్వి) సచివాగ్రణీ! ఇప్పటిమనవిజయ మొకవిజయము గాదు. తిరుమలను స్వాధీనముచేసికొనిననాఁడే యఖండవిజయము.

తిమ్మ:—(చిరునవ్వుతో) ఆతిరుమల యంత తేలికగా స్వాధీనమగునా?

రాయ:—(కొంచెముకోపముతో) ఏమి ? గజపతి దుర్గస్వాధీనానంతరము కార్యమంతయు లొంగుబాటుకు గాదా ?

తిమ్మ:—రాకేమి కాని యాకోట స్వాధీనమగుట యెట్లు ? మహాబలిష్ఠమై దుర్భేద్యమై దుర్గమమైనయాకోటకొమ్ములమీఁద యుద్ధమునకు సర్వమును సిద్ధముచేయించి నిజసైన్యములను మేఘగంభీరనిర్ఘోషంబున హెచ్చరించుచు ఖడ్గరాజమును గేలంగీలించి కోటగోడపై నెక్కడఁజూచినను దానయైయపరదుర్గయా యన నాతిరుమల విరాజిల్లుచున్నది.

ఉ. శారదపూర్ణిమావిమలచంద్రసమానముఖంబు గ్రీష్మకా
లారుణభానుమండలభయంకరరూపవిశేషమై ఖరిన్
దేఱి కనంగరాక గడిదేఱినపేలకొలందిమూఁకలన్
దారుణసింహగర్జన నినాదములన్ బురిగొల్పు నల్కతోన్.

రాయ:—ఏమి? అచ్చట శృంగారమే కాక వీరమును గన్పట్టుచున్నదా?

తిమ్మ:—ప్రభూ! కన్పట్టుచున్నదా యనకుఁడు. తిరుమల వీరశృం గారములకుఁబుట్టినిల్లుకాదా యనుఁడు.

సీ. పాత్రు లేగినవార్తఁ బడసి రోషంబుతో
జయమొందఁగలుగు హాసంబుతోడ
మీప్రతాపమువిన్న మిక్కిలి యలుకతో
నలుఁగుఁ జేపట్టిన కులుకుతోడ
ప్రాఁబడ్డసాదనఁబరగించు తూపుతో
జోటిపై నెనరైనచూపుతోడ
కదనభీరులపట్లఁగన్నులకెంపుతో
శూరాగ్రణులదిక్కు సొంపుతోడ

గీ. రగులుపఱచెడి శింజినీరవముతోడ
రవరవలుసేయు మంజీరరవముతోడ
వీరశృంగారరసములు వెల్లివిరియఁ
దేజరిలుఁ గోటకొమ్మనఁ దిరుమలాంబ.

అట్టివీరకాంతామణియగుతిరుమలచే సురక్షితంబగు నాకోట మన కెప్పాట వశంబుగాఁగలదు. రాజేంద్రా! మనము బాహుపరాక్ర మమే నెఱపి యుత్తఱి జయంబునొందుట కలలోనివార్త

రాయ:—అప్పాజీ అట్టికాంతామణినిఁజెట్టఁబట్టినవాని దేకదాపుట్టువు.

గీ. వీరశృంగారములకు నాధారమైన.
తిరుమలను గోరి పెండ్లియై తేజరిలుట
రవిమృగాంకుల నొకశరీరంబునందె
తాల్చి మెఱయుటకాదె యుత్తమచరిత్ర?

తిమ్మ:—విష్ణ్వంశ సంభూతులరగు మీరట్లొనరించుట సమంజసమే కోటపైనుండి వైరులును గోట వెలుపలఁగ్రిందనుండిమనవారును యుద్ధముసేయుచో మనకు జయమా? తిరుమల స్వాధీనమా?

రాయ:—ఔను, అది యసంభవము హానికరమును.

ఉ. చక్కటికయ్యమందు మన సైనికు లెంతటి యుక్కుతున్కలై
తక్కువకాక పెక్కువను దాల్చిన దుర్గముమీఁదినుండి వా
రుక్కు మడంచుచుండ నెవఁడోపు రణం బొనరింప నక్కటా?
యెక్కినవాని కెప్పుడును నేనుఁగు లొజ్జగుఁగాదె ప్రెగ్గడా!

కావున మన ముపాయంబు మెఱయఁ గార్యసాధనకుఁగడంగవలయు.

తిమ్మ:— దేవరయాగ్రహింపరేని.

రాయ:—అప్పాజీయెడఁదనయున కాగ్రహమా?

తిమ్మ:—ఆ॥ వె॥ కత్తిపోటువలనఁగలన నొక్కఁడె కూలుఁ
గానిపించుఁబోటు గంటఁబడక
కలముపోటువలనఁ బలురాజ్యములుగూలుఁ
గలముపోటుమిన్న కత్తికన్న.

రాయ:—కావుననేకదా యుపాయంబున నంటి.

తిమ్మ:—రాజేంద్రా! మహారాజ్ఞీలక్షణలక్షితయగుతిరుమలను మీకు వివాహంబుఁజేసితీరెదనని యిదే (చేయెత్తి కట్టబడినకంకణమును జూపుచు) కంకణమును గట్టుకొంటి. ఇదే యాంధ్ర రాజ్యాభివృద్ధికి బద్ధకంకణమై ప్రకాశించుఁగాక! అట్లుకాదేని నీకంకణబంధమే నాకంఠమునకుఁ గాలపాశబంధ మగుంగాక. పరాక్రమంబుననో యుపాయాంతరంబుననో యెప్పటికైన మీకవశ్య మా తిరుమలదేవిని వశ్యం జేసితీరెద.

రాయ:—అప్పాజీ? మీవంటిమంత్రిపుంగవుఁ డుండ నాకుఁగొఱంత యేమి? కాని మీరింతభయంకరప్రతిజ్ఞఁజేయనగునా?

తిమ్మ:—ప్రభూ! ఇది యీనాటి ప్రతిజ్ఞ కాదు. సాముద్రికశాస్త్రజ్ఞుల రావించి యేనాఁ డీతిరుమలకు మహారాజ్ఞీ లక్షణంబులుగలవని తెలిసికొంటినో యేనాఁడు నాగురువర్యులగు నాదిండ్లచిట్టి

గంగనామాత్యులు 'నాయనా! ఆంధ్రరాజ్య సంస్థాపనార్థము నీయూవచ్ఛక్తి ధారవోసి నా తుదికోర్కి తీర్పుమా' యని తన యవసానకాలమున వానిచేతిలో నాచేయి వేయించుకొని నాచే బ్రతిజ్ఞగావింపఁజేసెనో యానాఁడే యీకంకణము గట్టుకొంటిని. విజయా!

(విజయుఁడు ప్రవేశించి జోహారొనర్చి నిలచును.)

తిమ్మ:—కాగితమును గలమును . . .

(విజయుఁడు తెచ్చి బల్లపై నుంచి వెడలిపోవును.)

రాయ:—(తిమ్మగను ముఖమును ఱెప్పవెట్టక చూచుచుండును.)

తిమ్మ:—(వ్రాయుట నభినయించును.)

(తెరపడును.)

మూఁడవ రంగము

(కటకపురము – కోట – భయంకరాకారముతోఁ గోటగోడపైఁ దిరుమల ఖడ్గహస్తుఁడై నిలఁబడును.)

తిరు:—దుర్గద్వారములన్నియుఁ గట్టుదిట్టముగ మూయించి మంత్రిని శ్యామలను బశ్చిమోత్తరద్వారంబులఁ గాపుంచితి. యుద్ధపరికరములన్నియు సిద్ధపఱుపఁబడినవి. నీనే శృఙ్గాగ్రంబున నేనిలిచి రాయలసైన్యము కంటఁబడుటయే తడవుగాఁజీల్చి చెండాడి కసిదీర్చుకొందుఁగాక ! ఓ కరవాలమా !

సీ. ఆసేతుపర్యంత మలజడిపఱచిన
యవనరక్తస్రవాత మానినావు
పీఠికానగరాది పీఠస్థుల నడంచి
వెలమలరక్తంబుఁ బీల్చినావు

పేరుపెంపునుగన్న పెద్దాపురాధీశు
శూరరక్తముఁ జవిచూచినావు
పాండ్య కేరళ చోళపల్లవ మళయాళ
ధరణీశరక్తబుంఁ ద్రావినావు

గీ. అంతకంటెను మధురమై యమలమై ప
రాక్రమాఢ్యమై కుంకుమరాగమై య
ఖండమైన కన్నడులరక్తంపుధార
నేఁడు ఖడ్గమా ! కడుపారఁ గ్రోలఁగలవు.

రాజులేనికారణమునఁ దనయిచ్చవచ్చినట్లు చెలరేగ నెంచెను గాఁబోలు రాయలు. పరాక్రమధనులగు నాసైనికులు వారి మచ్చ మాపఁజాలరా? (సేవకుఁ డొక దరుదెంచి జోహారొనర్చి యొక జాబు నందిచ్చి వెడలిపోవును. జాబువిప్పి చదివి క్రోధముతో నలిపి) గాఢ్యథ సంకల్పమున కీలేఖ యెంత యో యంత రాయనునుగల్పించుచున్న దే. ఏమి ఆపదలపై నాపదలు పరంపరంగా వచ్చుచున్నవి. ఔరా? కాల మహిమ!యుద్ధమున కింత సిద్ధపడి మానుదునా? మానఁజాలమానఁ జాల (యోజించి) మానకుందునేని బరులచేతులలోఁ బడినచో నామాన ప్రాణంబులుదక్కునా ? ఈలేఖలోనిసంగతు లెంతవింతగా నున్నవి? (విప్పిచూచుచు) శ్రీకొమ్మనామాత్యులను దిమ్మరుసు దీవించి వ్రాసిన లేఖయఁట! ఏమని ?

ఉ. ఇమ్ముగఁ గృష్ణరాయలకు నింతి నొసంగుట కొల్లవేని దు
ర్గమ్మును గొల్లగొట్టి యొడికమ్మున నామె బలాత్కరించి—
(క్రోధముతో) బలాత్కారమా? రాయలకెంత కండకావరము?
పూ ! జ్యెమ్మగురాజధానిని మహావిజయేందిరతోడఁగూడ మా
సొమ్ముగ నిల్పుకోఁగలము సూడిదఁబెట్టుచు శౌర్యవిత్తమున్.

(నవ్వి) అబ్బా! ఏమిశౌర్యము! దాసీపుత్రునిపరాక్రమమెల్లరకుఁ దెల్లమే. నిరాయుధుఁడైన నాయన్న వీరభద్రగజపతినిఁ గొండవీట బంధించిన నీసాహస మెవరెఱుంగరు? నీటాటాలు తిరుమలదగ్గర సాఁగిరావు (మరలజాబుచూచి)

చ. నయమున బోధసేత నరనాథులకున్ దగవౌటఁ జెప్పెదన్
ప్రియమున మీదు కోట యొక రేవునఁజేరిన యోడ యద్దియే
పయనము చేయుకాలమునఁ బ్రాతయొక్రొత్తయొ చిల్లులెన్నియో
బయలుపడున్ బుడుంగుమని వార్ధి మునుంగు నమాత్యశేఖరా!

(యోజించి) ఏమిది? ఇవిమిక్కిలి భయంకరవిషయములుగాఁ బొడఁగట్టు చున్నవే! మంత్రితిమ్మరుసు చండశాసనుఁడు. ప్రహారేశ్వరపాత్రుఁడు కోటలోనుండి పారిపోయి కానరాడనికదా మామంత్రి వచించె. నిన్న పాత్రు లొనర్చినమోసము దలంచిన గుండెగుభిల్లుమనుచున్నది. ఎవ్వనిఁజూతమన్నను దిన్నయింటివాసంబుల లెక్కడువారే. ఈకోట యోడ యనుటచేతను బయనమైనఁగాని చిల్లులు బయలుపడ వనుటచేతను గోటలోనే రంధ్రాన్వేషణపరాయణు లుండిరనుట స్పష్టము. దానికిఁదగిన తార్కాణములు పొడగట్టుచునే యున్నవి. రాజద్రోహులు-స్వామిద్రోహులు-కోటను నన్నుంగూడఁబట్టి విరోధుల కీఁగలరు. ఇట్టి విద్రోహులమూలమున నేకదా మున్నెన్నియో రాజ్యంబులు మన్నునఁగలిసినవి. (జాబును మరల పరికించి) ఏమి?

ఆ॥ వె॥ ఎంతమంచిదైన నెంచఁబోవుదమేని
మంచమెల్లఛిద్రమయముఁగాదె
కానిపించునట్టి ఘన యోధులెల్లను
నద్దమందు ముడుపు లరసిచూడు.

ఔరా! కోట యెంతబలిష్ఠమైనదైనను ఛిద్రమయంబనుటచే ద్రోహులు రహస్యమార్గములను వైరుల కప్పుడే తెలిపిరనియు వారు

మన పుట్టిముంచనున్నవారనియుఁ దేలుచున్నది. (యోజించి) అసత్యము! కాదు - సత్యము! సత్యము! పాత్రులవర్తనమే ప్రబల తార్కాణము. ముమ్మాటికి సత్యమే. ఘనయోధులు - అర్ధమంగు ముడుపు లనుటచే గొప్పగొప్పవీరులువోలె మాసేనాధిపతులు గన్పట్టు టయేకాని తుదకు నిరర్థకులని తేలుచున్నది. ఇంటిగుట్టు లంకకుఁ జేటను మాట నిక్కమకదా! గజపతియంతవానిని మోసగించినవారికి నేనొకలెక్కయా? (క్రోధముతో) ఛీ! అట్టితుచ్ఛులు నట్టిదేశ ద్రోహులు పొడఁగట్టిరేని కనుపుగొట్టి కాకులకు గ్రద్దలకుఁ బెట్ట కుందునా? వంచకులు పరబలంబులను చేరకయే యున్నచో భేధింప రాని యీ కోటఁ గొల్లఁగొట్టెదననియు - నన్ను బలాత్కరించి చేపట్టఁగలమనియు వ్రాయ సాహసించుటకు రాయల కెన్నిగుండె లున్నవి? అహంకారపూరితమైన 'బలాత్కార' మను నా దాసీ పుత్రునిమాట నాయొడలిని బగ్గుబగ్గునమండించుచున్నది. (ఆలోచించి) వలదు. కోపమువలదు. కోపము పాపకారణము. కోపము సర్వకార్య వినాశనకరము. కార్యసాధనకుఁ గష్టసుఖములును గణింపరాదు. వైరి నుపాయాంతరముననైన జయించుట యనాదిసిద్ధమగురాజనీతియేకదా! వజ్రింవజ్రేనభిద్యతే యనునట్లు మోసమును మోసముననే భేదింప వలయు. ఔను. అప్పుడుగాని నాసంకల్పమీడేఱదు. వినయముననే కార్యమును సాధించుకొందు. రాయలు నాచేఁజిక్కిన పిదపఁ గసిదీర్చు కొనరాదే? (చిరునవ్వునవ్వి) ఇదే మంచియుపాయము.

ఉ. "తాళగలేము రాయలప్రతాపమహాగ్నికి రండు పెండ్లి కే
యాలయములేకయంచు"సచివాగ్రణి నుత్తర మంపు మందు భూ
పాలునిఁబట్ట నప్పటి కుపాయము తోచదె వంటియింటికుం
దే లతఁడెందుఁబోఁగలఁడు తేలికయా నిఁక నెల్లకార్యముల్.

(తెరపడును)

శ్రీ

తిరుమలదేవి నాటకము

తృతీయాంకము

మొదటి రంగము

(తిమ్మరుసును రాయలును ప్రవేశింతురు.)

తిమ్మ:—ప్రభూ! మీ ప్రతాపాగ్నికిఁ దాళలేక వైరులంపిన లేఖఁ దిలకించితిరా?

రాయ:—సొబగుల దీవియగు తిరుమలదేవి యంపిన లేఖఁజూచితిమి. సంగతులు విశదమైనవి. వివాహమునకు సర్వముసిద్ధము సేయించితిరా?

తిమ్మ:—సర్వముసిద్ధము. వివాహము నేఁడే జయప్రదముగా జరిపించి వచ్చెదను. మీ రీగుడారమునందే భద్రముగానుండుడు.

రాయ:—(పక్కుననవ్వి) అప్పాజీ! పెండ్లికొడుకులేని పెండ్లియా?

తిమ్మ:—ప్రభూ! ఇది యట్టిదే!

రాయ:—(ఆత్రముతో) కారణము—

తిమ్మ:—ఆ లేఖలోనిసంగతులన్నియునిక్కమని యేనా మీనమ్మకము.

రాయ:—సత్యదూరము గాఁజాలవు.

తిమ్మ:—సత్యమును గాఁజాలవు. రెండియు ఫలవిషయమున నాకావంతయు నమ్మకములేదు. మన పేరు వినినంతన ప్రళయకాల

కరాళకాళికామూర్త్యో లేక రౌద్రరూపముఁదాల్చి కోటగోడపైఁ బరవళ్ళుద్రొక్కుచు మనలను మనసేనావాహిని నింకింపఁజేసెద నని కంకణముఁ గట్టుకొనిన తిరుమల (చిరునవ్వుతో) వివాహమున కంగీకరించెనని వ్రాయఁబడినంత మాత్రముననఁ బ్రభూ! మనము విశ్వసింపవచ్చునా!

రాయ:—నమ్మరాదే యనుకొందము. వృవాహమైన వెనుక వారు చేయునదేమి? సమస్తము మనవశమే కదా!

తిమ్మ:—(ఆలోచననభినయించుచు) ఏమైననుసరే! మీరాక మిక్కిలి హానికరము. మీరిందే యుండుడు. వివాహము నిర్విఘ్నముగా జరిపించివచ్చెదను.

రాయ:—(నిట్టూర్పువిడిచి) అప్పాజీ! చింతామణీ మందిరస్థమగు తిరుమలచిత్రఫలకము మన్మనోముద్రితమై యూడిరాకున్నది. ఫలకగతతిరుమలయే చిత్తమును దత్తరపెట్టుచుండ సమీపించియు నాసరోజాక్షి నెట్లుసమీక్షింపకుండఁగలను! ఏమి సోయగము!

ఉ. లేమల నెందఱింగనుట లేదు జగంబున నెంచిచూడ నా
కోమలిఁబోలుదానిఁ గనుగొందుమె·వింతనిదర్శనంబుగన్
దామరచూలిచేసెఁదననైపుణిగఁ జూపఁగ నామెఁ గానిచో
నీమహిఁదత్సరోజముఖి కెందు 'నహిప్రతి' పల్కనేటికిన్.

తిమ్మ:—సౌందర్యమొక్కటియే కాదు. ఆకాంతను వివాహమైన యాతఁడు చక్రవర్తియౌనని దైవజ్ఞులు వచింపలేదా! కావున నేకదా మనదండయాత్రల విజృంభణము.

రాయ:—ఆసర్వభద్ర లక్షణలక్షిత నాయనన్యసామాన్యసౌందర్య రాశినిఁజూడ కేరీతి నిప్పు డొంటరిగా నిందుండఁగలను? ఆ కల్యాణమంటపంబున నానవలావణ్యవతీ శిరోమణినిఁ గనులారఁ

గొంచవలయుననుకోరిక క్రేళ్లువాఱుచున్నది. అప్పాజీ! అప్పాజీ! కల్యాణ సమయవిరచిత శృంగారాంచితమహా సౌందర్య విభాసివరవర్ణినీదృశ్యము మఱల నెన్నఁడైనఁ గంటఁ బడునదియా? పరమరసజ్ఞులును నగ స్త్యకృతసంస్కృత బాల భారత మహాగ్రంథవ్యాఖ్యాతలునగు మీకుఁజెప్పవలసినదే మున్నది? న న్నెటులైన నచటికిఁ గొనిపోవుభారముమీదే.

తిమ్మ:—ప్రభూ! మీమాట కెదురాడఁజాలఁగాని మీరాక మిక్కిలి హానికరము కాకపోదు.

రాయ:—దాని కుపాయమే దేని యోజింపవచ్చునుగదా?

తిమ్మ:—ఉపాయమేమి? అపాయ మొక్కటే కన్పట్టుచున్నది.

రాయ:—(నవ్వి) ఉపాయమే లేదా? ఔను. మీకిష్టములేని కార్యమున కుపాయమే యుండదు. అయిననాఁ డన్నియు నుపాయములే. పోనిండు. నేనే యుపాయమును జెప్పఁగలవాఁడ. నేనుమారు వేషముతో మి మ్మనుసరింపఁగూడదా? అప్పు డాపద కాస్పద ముండునా? అప్పాజీ!

ఉ. ఏల విచారమింక సచివేంద్రుఁడ చాకి పురోహితుండుఁ దాం
బూలకరండవాహకుఁడుఁ బోల్పఁగ వైద్యుఁడు దాసియున్ మహీ
పాలుర లోనగళ్లఁ బ్రతిబంధములేక చరింత్రు గానఁ దాం
బూలకరండువాహకునిభూమికఁ దాల్చి చరింతు మీకడన్.

తిమ్మ:—(నవ్వి) ఇది క్రొత్తయవతారమే. ప్రభువులవతారపురుషులు గదా! సేవ్యుఁడు సేవకుని సేవించుటయా?

రాయ:—అప్పాజీ! నన్నింతగా గుర్తించితిరా? బృహస్పతినారాధింపని యింద్రున కెం దేని విజయముకలదా! అది యట్లుండనిండు.

ఉ. చేకొని నన్ను బ్రోచితివి చిన్నటనాటనుగోతె యూతనా
నీకమునుండి కాచితివి నిక్కముగా జనకుండవీవ చీ

కాకు ఘటించునే భవదఖండపదంబులపూజ నాకు నీ
కాకులుచుట్టి భక్తిమెయి నంది యొసంగుటకన్న నున్నదే!

ఈ వ్యాజముననైన మీకు సేవచేయుభాగ్యము నాకులభింపఁగూడదా!

తిమ్మ:—(చిరునవ్వుతో) మీ యుక్తికి బదులులేదు. అట్లేచేయుఁడు.

రాయ:—అప్పాజీ! ఆహ్వానంబులఁబంపుమని చెప్పనక్కఱయే లేదు కాని

ఉ. పెద్దలఁబెద్ద పెద్దనను బిన్నలలోపలఁబిన్నయైననున్
బెద్ద బలే చమత్కృతుల నేర్పులఁ దీర్పుల హాస్యవార్ధికిన్
హద్దగు రామలింగని మహాత్ముని ధూర్జటిఁ బిల్వఁబంపుమా
సుద్దులు వేయునేల కవిసూరులు లేనిదె పెండ్లి పెండ్లియే!

తిమ్మ:—ఆంధ్రకవితాపితామహుండగు పెద్దనార్యుఁడును నతులిత వాఙ్మాధురీమహిమాధురీణుఁడగు ధూర్జటియు నసమానవాక్చమత్కార తరంగోత్తుంగులగు రామలింగాదులును మన యొద్దనే యుండిరికదా! ప్రభూ! మారువేషముగదాయని మైమరచియుండక యప్రమత్తులైరె మెలంగుదురుగాక యని హెచ్చరించుచుంటి. మీ రెట్లైనను నన్ననుసరింపకమానరని ముందే యోజించితిని. తగుసన్నాహములన్నియు నేర్పాటుగావింప నాజ్ఞాపించియే యిచ్చటకు వచ్చితి.

రాయ:—పరేంగితజ్ఞానవరిష్ఠులగు మీ రెఱుంగని దేదికలదు?

తిమ్మ:—రాజేంద్రా! మనము పోయి ముందు కార్యమునకుఁ గడంగుదము.

రాయ:—మంచిది. (తెరపడును)

రెండవరంగము

గజపతికోటలో వివాహమంటపము

(ఒకవైపునఁ దిమ్మరుసుఁ దాంబూలకరండవాహకుఁడు, పెద్దన, ధూర్జటి, రామలింగముఁబురోహితులు మొదలగువారు కూర్చుందురు- బంగారుపాలకి యచ్చట నుంచఁబడును. రెండవవైపునఁ గొమ్మన మంత్రి - రాజబంధువులుఁ బురోహితులుఁ గూర్చుందురు. తెర యెత్తఁబడును.)

కొమ్మ:—(నలుదెసలీక్షించుచు నందలంబునఁ గలయఁజూచి) రాయలవా రెక్కడ? ఈ యందలమునం దెవ్వరును లేరే? (తిమ్మరుసువైపు తిరిగి) తిమ్మరుసుగారూ! పెండ్లికుమారుఁ డెక్కడ?

తిమ్మ:—(పురోహితునకుఁ జేసంజ్ఞ చేయును)

పురో:—(పాలకిలోని కత్తినిఁదీసి కళ్యాణమంటప స్తంభమున కానించును)

తిమ్మ:—మంత్రిసత్తమా! ఇది కత్తిపెండ్లి. రాచపెండ్లిండ్లు చాలవఱ కిట్టివే కదా! అందును

గీ. భూరితులువాన్వయంబునఁ బొడమువారు
బాకునకు బాసికము గట్టి పరిణయంబు
సలుపు టాచారమయ్య! శాస్త్రంబుకంటె
నరయ నాచారమే బలీయంబుగాదె?

వేయేండ్ల పంట. పెండిలిపట్లఁ గులాచారంబుల నతిక్రమించి నడువరాదనుసంగతి మీరెఱుంగనిదికాదు.

(సర్వాలంకారభూషితయగుతిరుమల పూలమాల చేతంగొని శ్యామలతీసికొనిరాఁగల్యాణమంటపముఁ బ్రవేశించి క్రేగంటదాంబూల

కరండవాహకునిఁజూచుచు తనలో) ఎవ రీ కరండవాహకుఁడు ? ఆ విశాలఫాలతలము నయ్యాకర్ణాయత నేత్రములు నాశీర్షిక రాకారకర్ణ యుగ్మము నయ్యోగుభుజంబులు నయ్యాజానులంబితహస్తములు రాజ లక్షణంబులై కన్పట్టుచున్నవి. రాయలు ప్రచ్ఛన్నుఁడై వచ్చి యుండునా ? సందియమేమి ? ఆ వ్రేలి రాజముద్రిక నాసందియమును బూర్తిగాఁదొలగించినది. ఆహా! ఏమిఽనీరూపసౌభాగ్యము. ఈతఁడు దాసీపుత్రుఁడెట్లుకాఁగలఁడు. (తలపంకించి) ఛీ ! నావిధ్యుక్తధర్మము మఱచుచుంటినే ? ఈ వేసినయెత్తునకుఁబై యెత్తు వేయవలయు.

పురో:—అమ్మా ! ఈఖడ్గము నాపూలమాలచే నలంకరింపుము.

తిరు:—(పూలమాలచేఖడ్గమునలంకరించును) (ఆసనాసీనయగును)

పురో:—అయంముహూర్తస్సుముహూర్తోస్తు.

బ్రాహ్మ:—తథాస్తు (అక్షతలుచల్లుదురు) (బాజాలుమ్రోగును)

కృష్ణ:—(తనలో) ఆహా ! ఇట్టిలోకోత్తరసౌందర్యవతి నభూతో సభ
విష్యతి యనిన నతిశయమా ?

సీ. కలదు లేదన నొప్పు జలజాక్షి నెన్నడు
మెంతలోఁచొప్పి సొగ సంతహెచ్చు
వలఁతేని విలువంచు నెలనాగ భ్రూయుగం
బెంతవంపో ముఖ మంతసొంపు
కాఱుమబ్బులఁగేరు కనకాంగి కచబంధ
మెంతనల్పో నగ వంత తెలుపు
మదమరాళము నెంచు మానినీమణి యాన
మెంతజంపో పిఱుం దంత పెంపు

గీ. ఔర! యీ యంద మీ చంద మీ రువార
మమరవిద్యాధరాప్సరోయక్షకిన్న

రాంబురుహనేత్రలందు నెందైనఁ గలదె
స్రష్టసృష్టికీ చెలి తొలిసృష్టియేమొ?

(మైమఱచి చేతిలోని తమలపాకులను జాఱవిడుచును)

తిమ్మ:—(తిరుమలదేవి రాయలచేతి యుంగరము గుర్తించుటను గని పెట్టి) ఓరీ! నీవుంగరమొడలెఱుంగకున్నవాఁడవు. ఇంత యజాగ్రత్తయా! సున్న మెక్కువైన నోరు పొక్కదా? (అదలించును.)

చాక:—(గ్రహించి యాకులు రాచునట్లు నటించుచుఁ దనలో) ఓహో! ఈయుంగరమును జూచి నన్ను దిరుమల గుర్తించునని ధీమంతుఁడప్పాజి గ్రామ్యోక్తి సూచించుచున్నాఁడు. రాజముద్రికఁ దొలఁగింపమఱచితిని. (సర్దుకొనుచు ప్రకాశముగా) సిత్తంబాబు! సిత్తం! ఒళ్లు తెలీడంలేదు. చరిగా చూత్తా. చరిగా రాత్తా! (ఆకులు రాచుచుండును.)

తిరు:—(మంత్రి చెవిలో రహస్యముఁ జెప్పును.)

పుల్లావధాని:—వెంకయ్యా! మనపుణ్యాం పుచ్చిందివాళ. సంభావనలు గొప్పగా నిమ్మని ఆతిరుమలమ్మ మంత్రికి రహస్యంగా చెప్పింది కావలయు. ఎల్లాగా మహారాజుబిడ్డ మహారాజుబిడ్డేరా.

వ్యాఘ్రశాస్త్రి:—తిమ్మరుసుగారూ! ఇక్కడ మాకు గౌరీపూజకు మామూలు వస్తుందండి.

తిమ్మ:—ఏమి మామూలండి?

వ్యాఘ్రి:—సామాన్యపుఁ బెండ్లికైతే ఒకటి రెండు మూఁడువరహాలు ఇల్లా ఉంటాయి. నాల్గువరహాలకు తక్కువైతే మీదర్జాకు లోటౌతుందేమో యని చెప్పడానికి సంకోచిస్తున్నాను బాబూ!

తిమ్మ:—ఇవిగో! వరహాలెనిమిది. రవసెల్లాయొకటి.

వ్యాఘ్రి:—అదీ! అల్లాఉండాలి వితరణమంటే.

వెంక:—బాబుకి బారా మూశా యొకటేరా.

పురో:—అవధానులుగారూ! మీరు దయచేసి సభాతాంబూలం పుచ్చుకోండి.

వ్యాఘ్రి:—ఊరిలో పెద్దలు పుల్లావధానులుగారికి ముందిప్పించండి.

పుల్లా:—ఊరిలో వారి మాటకేమిలెండి. విద్వాంసులు ఘనాపాఠీలు మీరే ముందుగా పుచ్చుకోండి.

పురో:—ఎవరో ఒకరు రండయ్యా! మీరుమీరని తగుపులాడడంతో సరిపోతూంది.

అవ:—ఆచారమే బలీయమన్న తిమ్మరుసయ్యవారి సిద్ధాంతం ఉండనే ఉందిగా! ఆచారానికి భిన్నమెందుకు? గ్రామపెద్దకిప్పించండి బాబూముందు.

వెంక:—పుల్లావధానీ! తెగసాగక త్వరగా పుచ్చుకోవోయి. అవతల యింకో సంభావన దాటిపోతూంది. (వానిచేయి పట్టుకొని యెదుటికిఁజూచును) సంభావన పుచ్చుకొని యొకొక్కడే పోవుచుండును. (తెరపడును)

మూడవరంగము

రాజమందిరద్వార సమీపము

మందిర ద్వారోపరిభాగమునఁ జేయి యడ్డుపెట్టి చాకలి నిలిచియుండును.

పెద్దన, రామలింగము, ధూర్జటి-రాయలు-తిమ్మరుసు ప్రవేశింతురు.

రాయ:—అప్పాజీ! మీదూరదృష్టికిఁ గాన్పించనిది లోకమునం దేదేని కలదా? మీచెప్పినచొప్పున నిప్పుడు ముప్పేవచ్చినది.

తిమ్మ:—ఏమది? (ఆలోకించి) ప్రమాదము! ప్రమాదము! మనము సత్వరము పోవలయు. మిమ్ము దేవి యిదివరకే గుర్తించినది. ఆ గుమ్మముకడ నిల్చినది చాకలి. ఇపు డుపేక్షింపక మనము వానిచేతిక్రిందినుండి దూరిపోవలసి వచ్చెఁగదా!

రాయ:—ఛీ! చాకలివాని చేతిక్రిందినుండియా నేను దూరివచ్చుట!

తిమ్మ—రాజేంద్రా! ఇప్పుడు మీరావేశములు పనికిరావు. మిమ్ముఁ బట్టుకొనుట కా తిరుమల చేసిన యుక్తియే యిది. వేగిరింపుఁడు! వేగిరింపుఁడు!

రాయ:—(అసహ్యముతో) అప్పాజీ! చాలు, చాలు.

ఉ. పుట్టితి రాజవంశమునఁ బూజ్యతరమ్మగు రాజ్యలక్ష్మిఁ జే
పట్టితిఁ బౌరుషమ్మునకుఁ బట్టయి పొల్చుచు వైరిదుర్గముల్
గొట్టితి నట్టినే నిపుడు కోపిద! చాకలిచేతిక్రింద నె
ప్పట్టున దూఱిపోఁగలను ప్రాణముపోయినఁ బోవనిమ్మిటన్.

తిమ్మ:—కట్టా! తరంగన్యాయమున విపత్పరంపర లుప్పతిల్లుచున్నవి. ఇప్పుడించుక సే పాలసించుటకైన వీలులేదు. ఉపాయమా కానరాదు. (నిమిషము యోజించి రామలింగమును జూచి) ఆ! వికటకవివీశ్వరా! ఉపాయాన్వేషణమునం దందెవేసినచేయి మీవు. యుక్తి పన్ని మమ్ముల నిప్పుడు కాపాడు భారము మీది.

రామ:—(చిరునవ్వునవ్వి) మంత్రిసత్తమా! అదెంతసేపు? మీరు నా వెనువెంటనే వచ్చుచుండుడు. (ముందుపోయి) చాకలి మడేలుగారూ! దండాలండోయి దండాలు (చేతులు జోడించుచు)

చాక:—(నివ్వెఱపడి చేతులుజోడించి) బాబ్బాబు బాబూ! మీరు బేమ్మలు. నూకాయిస్సు తక్కువైపోదూ! రచ్చించండి

బాబూ రక్షించండి. మీపాదాలికి దణ్ణాలు (సాష్టాంగ నమస్కారముచేయును)

తిమ్మ:—(మందిర ద్వారముదాఁటిపోవుచు,)

ఉ. పారము లేనియుక్తులను బన్ని యొనర్తువు శృంగభంగ మె
వ్వారలకైన సత్కవిత బల్కఁగ జాణవు భూతలంబునన్
లేరిక రామలింగకవి! నీకెనవచ్చెడు వారలు —

రాయ:—(గుమ్మముదాఁటిపోవుచు నానందాశ్చర్యచకితుఁడై)
ఇమ్మణీ! హారము నీగళస్థలి విహారమొనర్చుత శేముషీనిధీ!
(వానిమెడ హారమువైచును.)

రామలింగము:—దీర్ఘాయుష్యమస్తు!

చాకలి:—(లేవఁబోవును.)

రామ:—ఓరీ! నాదీవన పరిపూర్తికాని దే లేవకూడదురా!

చాక:—దీయించండి బాబు దీయించండి, (నేలపైఁబడును)

రామ:—అఖండైశ్వర్యాభివృద్ధిరస్తు! పుత్రపౌత్రాభివృద్ధిరస్తు! గార్దభ సందోహసంసిద్ధిరస్తు!

చాక.—అద్దదీ దీయనంటె అల్లాఉండాలి. అయిందా బాబూ?

రామ:—మాయాశీస్సుపూర్తిమైనది, లేలెమ్ము.

(రామలింగాదులు నిష్క్రమింతురు)

(చాకలి లేచి దుమ్ముదులుపుగొని చేయద్దుఁబెట్టియథాప్రకారము రాజమందిరిద్వారముకడ నిలఁబడును. కొంతవడికిఁ గ్రోధాగ్నిఁ గురియుచుఁదిరుమల సాయుధహస్తులగు వీరులను వెంటనిడుకొని)

రండు! రండు! రాయలు వంటయింటికుం దే లెందుఁబోఁగలఁడు? కోటలోనుండి దాఁటిపోకుండ నుక్కుమీఱిన యుర్వీపతిని బమ్మ జేఁడగు తిమ్మరుసును బట్టి కట్టివేయుఁడు. ఆ దాసీపుత్రునిఁ బట్టి

బంధింపుఁడు. ఓరీ! కులపాంసనా! కృష్ణరాయా! ఇప్పు డెందుఁ బోయెదవు? సైనికులారా?

చ. తములపుటాకుపెట్టెఁదలఁదాల్చనయాతఁడు కృష్ణరాయ లా
కుమఱుఁగుపిండె తిమ్మరుసు కోవిదచంద్రుఁడు ప్రక్కనున్నవాఁ
డమలకవిత్వనిస్తులితు లండను లిన్నినవారు మీర లో
క్క మొగినిఁబట్టి కట్టుఁడిదె ఝుమ్మితలనాథుని వానిమంతిరిన్.

(గుమ్మము సమీపించి నలుదిక్కులుఁబరికించి) ఎవ్వరును గానరా రిదియేమి? ఓరీ! చాకలీ! పెండ్లివారందఱు నెక్కడరా?

చాక:—(దండముపెట్టి) నాచేతిక్రిందినుంచి దూరెల్లిపోయారు తల్లీ!

తిరు:—ఛీ! అందరు వెళ్ళినారురా?

చాక:—సిత్తంతల్లీ సిత్తం, బేమ్మలు గీమ్మలు ఒక రేంటి అందరూ.

తిరు:—ఓరీ! మూర్ఖా! రాయలుగూడ నీచేతిక్రిందనుండి మారి వెళ్లెనా?

చాక:—ఆరెవరో నేనేం ఎఱుగుదును తల్లీ! రాయలువోరు అసలే రాలేదనుకున్నారే పెజలు.

తిరు:—(కత్తిఝుళిపించుచు) ఛీ! నీచుఁడా! నీపనిని నీవు సరిగా నిర్వర్తించునట్లు లేదు. నీకు నియోగించిన పనియేమి? చేసినదేమి?

చాక:— (వణకుచు) బే. . .బే . మ్మడు నాకు దండం పెడితే ఓగా యిత్యంఅని ఆయుచ్చీణమని ఆయనపాదాలమీద చాట్టాంగంగా పడ్డాను తల్లీ!

తిరు:—ఆ! ఏమి? (యోజించి, తలపంకించి) అటులనా? ఔరా?
(పెదవివిఱచి) ఇది యొత్తునకుఁబైయెత్తుగ్యోనే!

చాక:— నేనూస్తే ఎత్తేదును తల్లీ!

తిరు:—ఛీ! అసంబద్ధప్రలాపీ! నోరుమూసికొనుము.

చాక:—బుద్దొచ్చింది బుద్దొచ్చింది. రచ్చించుతల్లీ! రచ్చించు(సాష్టాంగనమస్కారము చేయును)

తిరు:—(కోపముతో)యోధాగ్రేసరులారా! ప్రయత్నము! వ్యర్థము—నిష్ఫలము—నిరుపయోగము—మీరుపొండు.

(సైనికులు నిష్క్రమింతురు.)

తిరు:—చేపట్టినపనులన్నియు నారుమూడగుచున్నవి. ఈఘనకార్యమునకీ దౌర్భాగ్యునేల నియోగింపవలె. నీచునిఘనకార్యములం దెప్పుడును నియోగింపరాదు.

ఉ. అల్పున కల్పకారముల యందె నిరంతరబుద్ధి కృత్యముల్
సల్పెడుపట్ల మేల్పడుగు జాడఁదలంపఁడు రాజకార్యసం
కల్పములందు నున్నతులెకా తగువారు సముద్ధరింపగాఁ
గల్పనఁజేయరాదు ఘనకార్యము లెన్నఁడు నల్పజాతికిన్.

నాప్రతిన కింతటితో స్వస్తిచెప్పుదునా? నాతండ్రి పగదీర్పకూరకుందునా? (యోజించి) వారు నన్ను విజయనగరమునకుఁ గొంపోదురు. రాయలను జంప కూరకుండినచో గజపతికడుపుఁ జెఱుపఁబుట్టినకన్నెనని నన్ను జనులు నిందింపరా! చెలిమిని విషమునైనఁద్రావింపవచ్చు. బలిమినిఁ బాలైనఁద్రావింపలేము గదా! కావున విజయనగరమునకుఁ బోయిన పిదప రెండవకంటికిఁ దెలియరాకుండ నా సకలప్రయత్నము లొనర్చెద. ఓ కరవాలిమా! నా కార్యపరంపరలకు సహకారవి కమ్ము.

(నిష్క్రమించును.)

నాల్గవ రంగము

(తిరుమలకొఱకు నిర్మింపఁబడిన గుడారము — ఆ గుడారమున గజపతి యొకమూలఁ బీతస్థుఁడై యుండును.)

తిరుమల (ప్రవేశించి) ఔరా! రాజకీయములు తొందరగా నున్నవఁట. విజయనగరము చేరినఁగాని మాకు రాయల దర్శనము

గాఁజాలదఁట. ఈ గుడారము మాకొఱకుఁ బ్రత్యేకముగా నిర్మింపఁబడినదఁట. (కలయఁజూచి) హాం! పట్టు పుట్టంబులచే నిర్మింపఁబడిన యీగుడార మెల్లడ నవరత్నఖచితమై ధగద్ధగాయమానమై ప్రకాశించుచున్నది. పెక్కు కక్ష్యాంతరములు కల్గి వస్త్రదుర్గమా యన నొప్పుచున్నది. గుడారములే యిట్లుండ రాయల యంతఃపురంబు లెంత శోభాయమానంబులో కదా! (అటు తిలకించి) ఆ! ఆమూల పీఠంబునఁ గూరుచున్న యీపురుషుఁడెవరు! హా! తండ్రీ! (కౌగిలించుకొని కన్నీరుగార్చుచు) గజపతివేనా! నాయనా! జీవించి యుంటివికదా? పోనిమ్ము.

గజ:—అమ్మా! విచారింపకుము. నే నిందుబంధితుఁడను.

తిరు:—బంధితుఁడవా? ఇచ్చటి కెట్లువచ్చితివి?

గజ:— బిడ్డా! విధి యవిలంఘనీయము. పాత్రుల ఘోరకృత్యముఁదలంచి రాత్రి కోటదాఁటి పంచకల్యాణిపైఁ బోవుచుండ రాయల సైనికులు న న్నొంటిపాటునఁబట్టి నాయుష్ణీష మొకవైపునకుఁ గరవాల మొకవైపునకు విసరివేసి నన్నుఁ గొనివచ్చిరి. ఇదం తయు నాతిమ్మరుసుచేసిన దుస్తంత్రమేకదా!

తిమ్మ:—(గుడారము వెనుకభాగమున రహస్యముగా నిలిచియుండును.)

తిరు:—నాయనా! విచారింపకుము. దైవానుకూల్యము లేనప్పు డాపదలు తమంత నవియే వరించునుగదా!

గజ:—తల్లీ నామూలమున నీ వెట్టియిక్కట్టులకు లోనగుచుంటివి? మేము జీవించియుండియు నీ కష్టములను గనులారఁ జూచుచుండవలసి వచ్చెనుగదా! ఏల యిట్టి యిక్కట్టులు? కృష్ణరాయలు మంచి యందగాఁడే! వానిని వివాహమాడరాదా?

తిరు;—(కోపముతో) కందర్పునికంటె నందగాఁడా?

గజ:— సత్యశీలుఁడుగదా!

తిరు:—హరిశ్చంద్రునికంటెనా?

గజ:—భక్తిపరుఁడే!

తిరు:—ప్రహ్లాదునికంటెనా తండ్రీ?

గజ:—బుద్ధిసంపన్నుఁడు గాఁడా?

తిరు:—బహ్మాహస్పతికంటెనా!

గజ:—అఖండైశ్వర్యవంతుఁడే.

తిరు:—దేవేంద్రునికంటెనా? జనకా? ఎన్నియుండిననేమి కులము లేనప్పుడు. కులహీనునికంటె ధనహీనుఁడు బలహీనుఁడు గుణహీనుఁడైనను మేలని యుగ్గుఁబాలఁ గలిపిన నీ యుపదేశము నప్పుడే మఱచితినను కొంటివా? కాని తప్పని సరిగా వానికి... కాదు కాదు...వాని కత్తికి బాసికము గట్టవలసివచ్చినది.

గజ:—ఆ! ఆ! కుమారీ! ఛీ! నీవు నాకుమార్తెవుగావు! తిరుమలా! దాసీపుత్రినే వివాహమాడితివా? అఖండకీర్తి వహించిన గజపతివంశమునకు నీవు నేఁటికి మాయనిమచ్చ గల్పించితివా? ఛీ! దుష్టురాలా? (మూర్ఛిల్లును)

తిమ్మ:—(ఆశ్చర్యముతో) గజపతీ! దుర్మతీ! రాయనితోడిబాంధవమింత యసహ్యాకరమా? (తలపంకించి) కాని మ్మింకను వీరి సంభాషణము లెట్లుముదురునో విననలయు.

తిరు:—(సేదదీర్చుచుఁ జేలాంచలముతో విసరును.)

గజ:—(మూర్ఛనుండి తేరుకొని) దాసీపుత్రుని... ..పెండ్లాడిన... దురాత్మురాలా

తిరు:—తండ్రీ! విచారింపకుము. ఈతిరుమల నీకును నీ కులమునకును గళంకము దెచ్చునని తలంపకుము.

శా. ఆ సూనాస్త్రుని మించి చక్కదనమం దాఢ్యుఁడౌగాక! ధాత్రీసమ్రాట్టగుఁగాక! భక్తిపరతన్ దేజస్వియౌఁగాక! వి

ద్యాసంపన్నుఁడె యానుగాక! జితదేవాధీశుఁడోఁ గాక! యా దాసీపుత్రునితోడఁగూడుదు నె? క్షాత్రం బింత కోల్పోదునే?

తిమ్మ:—అబ్బా! ఏమిఁ ప్రతిజ్ఞ! ఎంతసాహసము? (చేతికంకణముఁ జూచుచు) ఓకంకణరాజమా! నాతలంపులన్నియుఁ దలవంపులైనవా? ఆంధ్రరాజ్యసంస్థాపనా మహాశయములన్నియు నాశనముగావలసినదేనా? ఔరా!

గజ:—ఏమి? కత్తికి బాసికమంటివికదా? పెండ్లియైనట్లేగదా?

తిరు:—తండ్రీ! మనోవాక్కాయకర్మములలో మనస్సేకదా ప్రధానము. అప్పుడునీయుపదేశము స్మృతికిఁదెచ్చుకొంటి. మనసా నేనాతని వరింపలేదు. యుద్ధమునకు సర్వము సిద్ధముచేసి సర్వప్రయత్నములు నిరర్థకమైనవెనుక నూరకొని వివాహమను నెపంబున నా దాసీపుత్రునిఁగోటలోఁబట్టి బంధింపవలయునని యట్లుచేసితిని. దైవవశమున నది విపరీతమయ్యె. తండ్రీ! కులశీలములను బాటింపనంతటిమూర్ఖురాలనా నేను? పరమపావనమైన క్షత్రియరక్తమును దాసీరక్తముచేఁ గలుపితమొనర్తునా?

ఉ. ద్వాపరకాలమాది కలిదాఁకను నిప్పటిదాఁక గాఢసం
స్థాపితకీర్తిధామమయి సన్నుతభారతయుద్ధమందు బా
హాపటిమంబుఁజూపి యశమందిన క్షత్రియరక్తధారకుఁ
లోపముఁదెత్తునే జనక! లోపలితాపము నార్పుమా యిఁకన్.

నాయనా! పరాక్రమధనుఁడగు నన్న వీరభద్రగజపతి రాయలచేత బంధితుఁడయ్యె. నీవును నేనుంగూడ బంధితులమే. ఈముగ్గురి బంధనముల నెట్లు తెగాగ్నులను హృదయమున ధరించి భరించి యూరకుందుననియే తలంచితివా? నేనుగాక మీాపగఁదీర్చువారెవరు? నాయనా! రాయల పరిణయమహోత్సవమునకుఁగాదు నేను దరలి

పోవుచున్నది ? మరణమహోత్సవమున కేయని మున్నాటికి నమ్మము ఇక సుఖం బుండుము (చేతిలోఁ జేయి వేయును)

తిమ్మ:—(చెవులు మూసికొని) అయ్యో ? మిన్ను విఱిగి మీఁదఁబడినది. దుస్సహము...దుర్భరము...భరింపఁజాల... (నిష్క్రమించును.)

గజ:— అమ్మాయీ ! తిరుమలా ! రాయలపరిసంగమనిన మీయమ్మ కెంత కంటగింపు.

గీ. పెండ్లి మాటలు మీయమ్మ వినుట మొదలు
కంటఁదడిఁ బెట్టకుండిన గడియ లేదు
గజపతులగౌరవం బింకఁ గన్నతల్లి !
నిలువఁబెట్టుభారంబు నీ తలన నిలిచె.

(తెరపడును)

శ్రీ

తిరుమలదేవి నాటకము

చతుర్థాంకము

మొదటి రంగము

విజయనగరము - చింతామణీమందిరము

(శ్రీకృష్ణదేవరాయ లొంటరిగా నుండును. ప్రక్క బల్లపైఁ దినుబండము లుండును. తిరుమల చిత్రఫలకము గోడకుఁదగిలింపఁబడి యుండును. విశారదుఁడు ప్రవేశించి) చెలికాఁడగు కృష్ణరాయ లొక్కఁడే కూర్చుండి యేదియో తలపోయుచున్నాఁడు. ఇప్పుడు మరేమి తలంపున్నది? ప్రాణేశ్వరియగు తిరుమలాంబాప్రశంస తప్ప. రహస్యముగా వినెద (వెనుక నిలచును)

రాయలు:—ఆచిత్రఫలకములోని ప్రతిమకును గళ్యాణమంటపంబునఁ జూచిన తిరుమలకును రవంతయు భేదముగలదా? ఈచిత్ర కారుఁడెంత నేర్పరి! కాదు కాదు - ఆచిత్రకారుఁడు పరమేష్ఠి యెంత నేర్పరి? ఇట్టియసమాన సౌందర్యవతిసన్నిహితయయ్యు నాకు సంస్పర్శసుఖంబు గొఱంతయయ్యె. ఆహా!

సీ. ఈదేవతాకాంత పాదయుగ్మముఁగొల్వఁ
గనులవిల్తుం డశోకంబుఁదాల్చె
ఈలేమ రదనంబు నేవేళ సేవింపఁ
గాముండు నవమల్లికను ధరించె

ఈనాతి యధరంబు నేవేళ నర్థింప
చూతంబు సుమధన్వి చేతఁబట్టె
ఈకొమ్మ వదనంబు నెలమిన్ బతిమాలఁ
గందర్పుఁడరవింద మందుకొనియె

సీ. ఈచెలి కనుల్ గొలువ మరుం డూఁచెఁగలువఁ
గానిచో నన్ను దత్తదంగములగములు
కూడ నుడిగించి వాడించి కొమరుఁగూల్చి
తలఁపు లోనఁగూర్చి స్తంభింపఁదలచునొక్కొ.

(తలపైఁ జేయిడి దృష్టినిఁగ్రిందకు నిగుడించును. అంతలో నెదుటనున్న చిత్రఫలకమును దీసి విశారదుఁడు దాచును)

రాయ:—(తలయెత్తి) ఏమి? నాప్రేయసి మటుమాయమైనదే తిరుమలా! ఇంతమాయలమారివా? (విశారదునిఁజూచి) సాక్షాత్కరించితివా? (విశారదునఁ గౌఁగలించుకొనును)

విశా:—వయస్యా! నేను విశారదుఁడనోయి తిరుమలాంబనుగాను.

రాయ:—చెలికాఁడా! విశారదుఁడవు కనుకనే యాపత్కాలమున సాక్షాత్కరించితివాయని కౌఁగిలించుకొంటిని.

విశా:—తప్పించుకొంటివిలే! నీకిప్పు డేమియాపద వచ్చినది? (ప్రక్కనున్న ఫలహారములనుజూచి) ఈతినుబండములు తినుటయందు నీకు నేను సాయముచేయవలయునా యేమి? అదెంతసేపు? (తినఁబ్రారంభించును)

రాయ:—నెచ్చెలీ! నీకొంటెపనులు నీవు మానవుకదా!

విశా:—నేనేమి కొంటెపను లొనర్చితిని? నీవే కొంటెవు. నేను తిరుమలను కానయ్యా యన్నను నెచ్చెలీ యందువు కౌఁగిలించుకొందువు. ఇదేమి ప్రారబ్ధమయ్యా? పోనిమ్ము. వయస్యా!

నీమన స్సన్యథా లేనియెడల నేను కొన్నిప్రశ్నలు వేసెదను
చెప్పుము. ఏదిలేకున్న లోకులు నిందింతురు ?

రాయ:—నీతి

విశా:—పంచభూతములలో రెండవది యేది ?

రాయ:—ఆపస్సు

విశా:—ఆపస్సా గీపస్సా? తెనుఁగు భోజుఁడవై యుండి తెనుఁగుపదము
చెప్పవలదా ?

రాయ:—(నవ్వి) నీరు.

విశా:—కూడిఁబెట్టుటలో మానవునకుసైతము బుద్ధిచెప్పు జంతువేది ?

రాయ:—(చిరుహాసముతో) ఇవియేమి శల్యప్రశ్నలా యక్షప్రశ్నలా.
ఈమాత్ర మెఱుంగనా? చీమ.

విశా:—ఏదియబద్ధము ?

రాయ:—కల

విశా:—వయస్యా! చక్కఁగాఁ జెప్పితివి. కాని చివర తప్పితివి.

రాయ:—కల యబద్ధముగాదా? మరి యేదియబద్ధము ?

విశా:—నీవుచెప్పిన నాల్గుపదములలో నంతిమాక్షరము లేవి చెప్పు.

రాయ:— నీతిలో 'తి' నీరులో 'రు' చీమలో 'మ' కలలో 'ల' (పెద్ద
నవ్వుతో వానినిఁదట్టి) ఆ! నాకు నాప్రేయసియగు తిరుమలను
జక్కఁగా స్ఫురింపఁజేసి యమందానందమును గూర్చితివి.
కాని (కోపముతో) ఓయీ ? అబద్ధమంటి వదేల ?

విశా:—వయస్యునకుఁ గోపమువచ్చినదా ? అబద్ధమనఁగా లేదన్న
మాట. ఇంతవఱకు నీ యెదుటనున్న తిరుమల నాచేతనున్నది.
(చిత్రఫలకముఁజూపి) ఇదిగో ! (గోడకుఁదగిలించును)

రాయ:—వయస్యా ! నీవామెను జూచితివా ?

విశా:—ఇదిగో ! చూచుచునేయుంటిని. గోడమీఁదాబొమ్మ ! గొలు
సులా బొమ్మ......

రాయ:—ప్రత్యక్షముగాఁ జూచితివా ?

విశా:—ఒకసారి కాదు. రెండున్నర పర్యాయములు చూచితిని.

రాయ:—(నవ్వి) అదెట్లు పొసఁగినది ?

విశా:—అది పొసఁగినదీ ! అమ్మగారి కేదో వ్రతమున్నదఁట. తిమ్మరుసుగారికిఁ గబురంపఁగాఁ గబురంపగా దానముపుచ్చుకొనుటకు బ్రాహ్మణుని దీసికొనిరమ్మని యామె యాజ్ఞాపింపఁగా నన్ను యమధర్మరాజుగారి దగ్గరకు వలెఁ దీసికొనిపోయిరి. గుమ్మములో విచ్చుకత్తులవారు లోపల విచ్చుకత్తులవారు నా ప్రక్కను యమభటులవలె విచ్చుకత్తులవారు (కనులుమూసికొని యేడ్చును) తిరిగివచ్చినన్ను మరలఁచూచెదనని యనుకొనలేదు. ఇట్లు రెండుపర్యాయములు జరిసినది. మూడవసారి సగముదూరము వెళ్ళి తిరిగివచ్చితిని. రెండున్నర కాలేదామఱి. రాచదానములు పట్టఁగూడదురా బాబూ యని యిదిగో యిట్లు (చెంపలు వేసుకొని) చెంపలు వేసికొంటిని.

రాయ:—(నవ్వి) మిత్రమా ! నీవు పోవువరి కామె యేమి చేయుచున్నదో చూచితివా ?

విసా:—చూడనూ ! కన్నులు మూసికొందుననుకొంటివా? అట్లైన గ్రుడ్డివాఁడనై పోనూ ! గ్రుడ్డివాఁడు దానపరిగ్రహమునకుఁ బనికిరాఁడని నేనెఱుంగనా ? అక్కడ నీవిగ్రహమున్నది. ఆమె నీవిగ్రహమును సేవించుచున్నది. ఔషధమువలె.

రాయ:—నీయుపమానముకూల! ఇది యేమియుపమానము ?

విశా:—ఔనయ్యా ! నీ విగ్రహము నెదుటఁబెట్టుకొని ధ్యానము చేయు నామె మగ్నహృదయయైయుండఁగాఁ గనులుమూసి నను నీవే కనుపింపఁగా నిన్నాత్మలో నైక్యముచేసికొనుచున్నది.

రాయ:—ఆమెవర్తనమునకు మెచ్చితి. ఈప్రేమాంచితమైన కాన్కలామె కందించి వత్తువా ? (హారముఁదీసి యీయఁబోవును)

విశా:—నేనిట్లైనను బ్రదుకుటకు నీకిష్టములేదా యేమి ?

రాయ:—అదేల ?

విశా:—తిమ్మరుసునాజ్ఞలేనిదే పోతుటీగకూడ నాగుమ్మమును దాటరాదు. తిమ్మరుసు నీపాలిటఁగుబేరుఁడు. కుబేరశాపముచే నీచిత్రకూటమందొంటరిగానున్న యక్షుఁడవు నీవు.

రాయ:—అట్లైన నీవు ఘనసందేశముఁ గొనిపోరాదా ?

విశా:—సౌధాగ్రమునకైనఁ దిమ్మరుసు నాజ్ఞలేనిదే యేా తిరుమల రాఁగూడదఁట. నేనెంతఘనుఁడనైన నేమి? కాదుకాని నాకొకయుపాయము దోఁచుచున్నది. ఘనునివలె ఘనకార్య మొనర్పలేను గాని నేను చీమనై ప్రాఁకిపోయెదను. ఈగనై యెగిరి వెళ్లెదను. కుక్కనై లోపలఁజొఱఁబడెదను. వయస్యుని కార్యముకొఱకేపనినైనను జేయఁగలను.

రాయ:—(నవ్వి) వయస్యా! ఈయవతారము లెట్లెత్తఁగలవు ?

విశా:—నా చెలికాఁడు కరండవాహకుఁడైనట్లే. హరి వరాహము కాలేదా ? ఇంతకును జేతగానిమంత్రి దొరకిన నిట్లేయుండును. నీవు వానినిఁగొంచెమైన నదలించి పలుకలేవు. ఈమధ్య నే నెన్ని పునస్సంధానముహూర్తములు పెట్టించితినో లెక్కలేదు. ఇంతమందికిఁగుదురగా మూఁడుమాసములనుండి ముహూర్తమే కుదురలేదా నీకు.

రాయ:—ఈవిషయ మప్పాజితో రెండుమూఁడుతడవలు ముచ్చటించితిని. ఆతఁడు పెడచెవినిఁబెట్టి కాలయాపనముచేయుచున్నాఁడు కారణమేమో కానరాదు.

విశా:—కారణమేమి ? ఆలస్యము చేయవలయునని చేయుటయేతప్ప.

రాయ:—ఔను చూడఁజూఁడ నాకును నిది వింతగాఁగన్పట్టుచున్నది.

చ. కరిపతికోటఁగొట్టి గజగామినిఁదిర్మలఁబట్టి రెన్నెలల్
జరిగెను జూడనీయఁడొకసారియు నామె సురూప మద్దమున్
గరమునఁగీలుగొల్పి వదనంబును జూచుకొనంగనీయఁ డ
బ్బురమునుహాస్యమున్గినుకఁ బుట్టఁగఁజేయు నమాత్యుకృత్యముల్

విశా:—వయస్యా! అద్దము తిరుగ వేసి చూచుచుతిరుమల కన్పట్టును.

రాయ:—నీమతిమాలినమాట లింకఁగట్టిపెట్టుము.

విశా:—కట్టి . . పెట్టితినిలే. నీకు తిరుమలనాలోఁగాన్పించెఁగదా గోడ మీఁద బొమ్మలోఁగన్పట్టెనుగదా గాలిలో గంగలో నంత టను గన్పించుచున్నదిగదా యద్దము తిరుగవేసి చూచిన గన్పించదటయ్యా ?

రాయ:—వేయేల? మిత్రమా! ఏమైననుసరే. నేఁ డీవిషయముఁదీవ్ర ముగా మంత్రితోఁ బ్రసంగించితీరెద.

విశా:—నే నాతనికొఱకుఁబోయి తీసికొనవత్తునా?

రాయ:—సఖా! సఖా! పోయి సత్వరము రమ్ము.

విశా:—ఆ! ఆముసలితాతను జూచిన నాకు భయముబాబూ! నేను పోను:—పోనిమ్ము – చెలికాడవుగదా పోయివచ్చెదను (రెం డడుగులుముందువైచి వెనుకకుఁదిరిగి) వయస్యా! వయస్యా! తలఁచుకొనుటయేతడవుగా దయ్యమువలెఁ బ్రత్యక్షముగాఁ గలఁ డామంత్రితిమ్మరుసు. అడుగో వచ్చుచున్నాఁడు.

(తిమ్మరుసు ప్రవేశించును)

రాయ:—అప్పాజీ! దయచేయుఁడుఁ

తిమ్మ:—(ఆసనాసీనుఁడగును.)

విశా:—(ఇరువురముఖములను జిత్రముగాఁదిలకించును.)

తిమ్మ తిమ:—ఓహో! ప్రభువులు తిరుమలాంబా చిత్రఫలకావలోకనమున గుతూహలాయత్తచిత్తులైనట్లు తోచుచున్నది.

విశా:— అవలోకన మేమి? అయ్యవారికంతా రామమయ మైతే

రాయ:—(విశారదునివైపు కోపదృష్టి నిగుడ్చును)

విశా:—తిమ్మరుసుగారూ ? మీకు వేయి నమస్కారములు. మా వయస్యుఁడు నాపై కోపగించుచున్నాఁడు. నేఁ బోయెద.

తిమ్మ:—(నవ్వి) విశారదా ? నీవు నీ చెలికాని నోరూరించుటయం దెంతయొ సహకారివి. పోవలదు-కూరుచుండుము.

విశా:—ఆజ్ఞ! కూర్చుండెదను. (నేలపైఁజతికిలఁబడును) కాదాసనము పైఁ గూర్చుండెద. (లేచి యాసనమునఁ గూర్చుండును)

రాయ:—అప్పాజీ !

గీ. చిత్రములు వ్రాయ నేర్పరి చిత్రమందు
నుత్తమకుల ప్రసూనంబు నొత్తి వ్రాయు
అట్టి సుమమున కామోద మెట్టు లబ్బు
భృంగము మరందపాన మెబ్బంగిఁ జేయు.

విశా:—తిరుమలాంబను దెచ్చి యింటఁ బెట్టి యనుభవయోగ్యనుగాఁ జేయలేదనుటకదా యిది?

తిమ్మ:- గీ. వ్రాయుటొక్కటియే శిల్పివంతుగాని
మంచిచెడ్డలఁజాల గుర్తించి చూచి
సహజకృత్రిమ భావయోచనము నేరు
పధిప! మధుకర ప్రభునిదే యగునుగాదె?

విశా:—మంత్రిగారు నిజము సెలవిచ్చినారు

రాయ:—గీ. ఇంతకాలంబు పట్టునే యిద్ధచరిత!
పూవుపుట్టినతోడనే తావి పొడము
ననెడుసామెతకు విరుద్ధమును ఘటించి
తరయఁగల్గుట చేరినయపుడుగాదె!

తిమ్మ:—ప్రభువులసంభ్రమము గ్రహించితినిమహాహూర్తికలరావించి తిని కాని నిశాసమయమునఁగాని ముహూర్తముకుదురుకున్నది అంతఃపురమంతయు నలంకరింప నాజ్ఞాపించితి. దైవజ్ఞులు రేపే సుముహూర్తముంచిరి. నేటినుండియు దేవిగారి నలంకరించు చున్నారు.

విశా:—ఈసంగతి తొలుతనే చెప్పరాదా? పోనిండు ఎప్పుడైననేమి? చావుకబురుచల్లగా నన్నారు. పెండ్లికబురు మెల్లగానన్నారు.

రాయ:—ఛీ! మూర్ఖా! స్థానాస్థానములు సమయాసమయము లెఱుం గక ప్రేలెదవు?

తిమ్మ:—(తనలో ఈవిశారదుఁడు విశారదుఁడే కావలయు. (ప్రకాశ ముగా) అదియుంగాక తిరుమలాంబయే యిదికాదని యది యది కాదని యిది వింతవింత యలంకారములను స్వయము గానే కైసేసి కొనుచున్నదని తెలియవచ్చినది.

రాయ:—సహజసౌందర్యవతులకన్నియు నలంకారము లేకదా!

విశా:—ఆ! సహజపరాక్రమఖనులకు ఖడ్గ మలంకారముగాదా! వయస్యా! నీవు పెండ్లికొడుకువైతివి, చూడు (తన మెడలోని హారమును దీసి రాయల మెడలోని వేయును)

తిమ్మ:— ప్రభూ! నేనింకను సంభారములను సమకూర్పఁబోవలయు సెలవొసంగుఁడు.

రాయ:—మంచిది.

తిమ్మ!—(నిష్క్రమించును.)

విశా:—వయస్యా! మాతల్లిని రెండుదినము లలంకరించిన నిన్నొక్కట నలంకరించెదరమ్మ (తీసికొనిపోవును.)

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

రెండవ రంగము

(అంతఃపురములో విశాలమైనగది-సర్వాలంకృతమైన మంచముపైఁగృష్ణరాయలు చక్కనిరవసెల్లా కప్పుకొని పరుండును. ఒకస్త్రీ వచ్చి నిద్రించురాయలను దవ్వులనుండి పరికించి వెడలిపోయెను-సర్వాలంకారభూషితయై తిరుమల ప్రవేశించును)

తిరుమల:— ఇది మాయింటి యాచారమని చెప్పి తంతులన్నియు మాన్పించితి. రాయలు నిద్రించుచుండెనని చెలికత్తె యిప్పుడే చెప్పినది. ఆహా! పౌరుషంబునకు దైవంబు తోడ్పాటు లేనిదే యేకార్యమును ఫలింపదుగదా! కావుననే తొల్లింటి ప్రయత్నములన్నియు వ్యర్థములైనవి. సఫలములగు కార్యములకుశుభసూచనలు తొలుదొల్తనుండియుఁ బొడగట్టుచునే యుండును. లేకున్న రాయ లిప్పుడు నిద్రింప నేమి? పెండియు నీపెండిగిన్నెయందుంచిన మత్తుపదార్థముతో నిండిన మధురపాయసము నీతఁడు త్రాగివేసినాఁడు. నాపూన్కికిఁదోడుగా నేడు నిశాసమయ ముహూర్తము కూడఁ గూడె. (నిరూపించి) ప్రభూ! ప్రభూ! (ఆలకించి) సెబాస్! ఇదియు మేలయ్యె, ప్రభూ! ప్రభూ! (తలపంకించి) పాయసము పనిచేసినది. నిద్రాపరవశుఁడు! (చిరునవ్వునవ్వి) నృపాలాధమా! నేఁ డెందుఁబోఁగలవు? అప్పుడుగా దిప్పుడు వంటయింటికుం దేలవైతివి. తిరుమల గగనకుసుమమని యెఱుంగవా? నన్ను గూడి స్వప్నావస్థఁగుల్కుచుంటివికాఁబోలు! ఔను. కలలో ననుభవింప లేనిభోగములుగలవా!

సీ. దివిజలోకముఁజేరి దేవేంద్రుగద్దెపైఁ
బెంపు నింపుచునుండు భిక్షుకుండు
పెనుగొండపాడవై నధనరాశి తనదిగాఁ
దలపోసి కులుకు నిర్ధనజనుండు

మగువలం దవతంసమగు రంభ రమణీయ
పరిరంభమునఁజొక్కు బ్రహ్మచారి
గగనచుంబితహర్మ్యకాంచనడోలికా
విహారణంబునఁదేలు పేదరాలు

గీ. గండపెండేరరవము డాకాలియందు
ఘల్లుఘల్లనమ్రోయ దిగ్గజము నెక్కి
యల్లనల్లన నూరేగుఁ బిల్లకవియుఁ
గలలఁబొందఁగారాని భోగములు గలవె?

మ. అటులే పాపము నీవుగూడఁ గలలో నయ్యారె! నన్గూడి మ
త్పటుబాహాపరిరంభగుంఫితమహాభాగ్యాబ్ధి నోలాడుదే
యెటులోర్తున్ గలనైన ముట్టుటకు నోరీ! నీచజాతుండ మ
చ్చటులాభీలనిశాతఖడ్గహతిచేఁ జల్లార్తుఁగ్రోధాగ్నులన్.

(ఒడినుండి కత్తి లాగును) ఓయీ! నాచిత్రఫలకము నెట్ట యెదుటఁ బెట్టుకొని మురియుచుంటివి కాఁబోలు. ఛీ! నీహస్తసంస్పర్శనమున నాచిత్రఫలకముగూడ దూషితమైనది. (తీసిపారవేయును)దాసీపుత్రుఁడవగు నీవా నన్ను వివాహమాడుట! నీవు నిజముగా హీనకులజుండవే।

సీ. కత్తిఁబట్టఁగలేక కడకు లంచం బిచ్చి
పాత్రుల విడఁదీయుఁ బౌరుషంబె
అసహాయుఁడై యున్న యవసరంబును గాంచి
మాతండ్రిఁ జెఱఁబట్టు మగతనంబె
కోటఁబట్టెదమంచుఁ గుటిలవార్తల నంపి
రణమన్న వెనుదీయు రాచతనమె
ని న్నొల్లనని పల్కు కన్నెమిన్నను నన్ను
బలిమిఁ బెండ్లాడంగ బంటుతనమె

గీ. క్షత్రియోచితకార్య మొక్కటియు నైనఁ
గంచుకాగడాల్వేసినఁ గాననగునె
హీనకులజుఁడవంటకు నిన్ని కూడ
మంచితార్కాణములుగావె యెంచిచూడ.

భరింపఁజాల ! భరింపఁజాల ! గుడారమున బంధితుఁడైన నా తండ్రి దీనావస్థ దలంచిన నాగుండె తఱుగుకొనిపోవుచున్నది. దుర్భేద్యమగు కోటమాట దలపెట్టిన దుఃఖము పొంగి పొరలి వచ్చుచున్నది. క్షత్రియరక్తము దాసీరక్తస్పర్శచేఁ గళంకితముఁజేయ సమకట్టిన రాయలపేరు తనపెట్టినంతన యొడలు భగ్గుభగ్గున మండిపోవుచున్నది. నే నానాఁడు గుడారమునం దగుపించినంతనే నన్ను గాఁగిలించుకొని దుఃఖించినతండ్రి నేరీతి మఱతును !

గీ. "గజపతులగౌరవం బింకఁ గన్నతల్లి !
నీ తలన నిల్చె"నని కంట నీరుపెట్టు
కొనుచు నాతండ్రి పలుకఁగా వినిన నేను
పగఱ సాధింప కేరీతి బ్రతుకనేర్తు !

దండెత్తివచ్చినపుడే కాక బలోపేతుఁడైనప్పుడే కాక నిద్రావస్థనున్నప్పుడు శత్రువును వధింపవచ్చునని కదా మున్నశ్వత్థామ సిద్ధాంతము చేసెను. సిద్ధాంతమేమి ?

గీ. కూర్కు గను కాకుల వధించి గుడ్లగూబ
నాఁడు గురువయ్యె ద్రోణనందనున కెలమి
నేఁడు నిద్రించు రాయల నిధనస్మృతికి
ద్రోణసుతుఁ డాతఁడే నాకు దొడ్డగురువు.

(యోజించి) నిద్రించురాయలను బొడిచి చంపుట యధర్మము కాఁజాలదా ?

ఆ ! ఏమంటిని ? అధర్మమా ! అధర్మము ! కానేరదు. ఇది పరమధర్మమే యగు.

చ. అనుపమనీతిశాస్త్రవిదుఁ డాహవధర్మపరుండు ద్రోణనం
దనుఁడు గుడారమందు ద్రుపదప్రభుపుత్త్రుఁడు నిద్రపోవుటన్
గని తల ముక్కముక్కలుగ ఖండనచేయఁడె యొట్టులేనియున్
జనకుని సూడు దీర్చుటయె క్షత్రియధర్మము శూరధర్మముఁన్.

కులహీనుండగు రాయల సంస్పర్శచే నిక్ష్వాకులనాటినుండి పరమపావనమైన యీ క్షత్రియరక్తధారను గళంకితముచేసి లోక మున్నంత దాఁక నామూలమున గజపతివంశమున కప్రతిష్ఠ కలుగఁ జేయుదునా ?

గీ. ప్రాణ మస్థిరంబును క్షణభంగురంబు
ధరణి మానంబె యాచంద్రతారకంబు
కానఁ బ్రాణముఁ ద్యజించియైన మాన
మిపుడు కాచుకొని యశ మార్జించుదాన !

హింస! హింస! ఇదిహింసకాదా! దీన నాకధోగతి గలుగదా ? నరహింస! ప్రభుహింస! నాకు నరకము రాదా? (ఆలోచించి — నవ్వి) నరకమా! రానిమ్ము!

చ. నరకము వచ్చుఁగాక! నరనాథులు నవ్వగవచ్చుఁగాక! దు
ర్మరణము గల్గుఁగాక! విసుమానముగా జగమెంచుఁగాక! దు
ర్భరగతి గల్గుఁగాక! తలపై నభముం బడుఁగాక! యిప్పుడీ
ధరణిపునిం గులాధముని దర్పితుఁ జంపక యూరకుందు నే!

మత్పితృకరాంచిత నిశాతఖడ్గరాజమా! కృతకృత్యోవు కమ్ము. (మంచమును సమీపించి కృష్ణరాయలకుత్తుకలో నొక్కపోటు పొడుచును. రక్తముచిందును. రాయలకాలుసేతులు తటతట కొట్టుకొనును. తిరుమల క్రిందఁబడి మూర్ఛనొందును)

(మంచము వెనుకఁ దెరచాటునుండి రాయలుఁ దిమ్మరుసును వెలికివచ్చి ప్రవేశింతురు)

రాయ:—(పండ్లు పటపట కొఱకుచు నొరనుండి ఖడ్గము నూడఁ బెఱికి) అప్పాజీ! సహింపఁజాల! మేకవన్నెపులి యీకలికి! తేనెపూసినకత్తి యీబిత్తరి! సహింపఁజాల! ఇప్పుడే యీ బ్రహ్మరాక్షసిని కర్ణాట సామ్రాజ్యలక్ష్మిని దిగమ్రింగుటకు దాఁపరించిన యీమహామారినిఁ జీల్చి చెండాడెద. (ఉఱుకఁ బోవును)

తిమ్మ:—(కత్తిగలచేయి పట్టుకొని నిట్టూర్పు విడుచుచు) కుమారా! తొందరపాటువలదు. శాంతింపుము. (తలయూఁచి) ఈకుసుమ కోమలాంగికి కింత కర్కశహృదయమా! ఈసౌందర్యరాశి కింత క్రూరస్వభావమా! ఈ యుత్తమకులసంజాత కింత ద్రోహ చింతనమా! ఇది ప్రకృతివిరుద్ధము! ప్రకృతివిరుద్ధము! ఇదం తయు నీమె బుద్ధిపూర్వకముగా నొనర్చినదికాదనుట నిర్వి వాదము.

కృష్ణ:—(క్రోధముతో) కుసుమకోమలాంగియట అప్పాజీ! మీమాట లెంతవింతగా నున్నవి? ఐనది కాదని యావని వాదిం తురు. ఇది మార్జాలశీలన్యాయముగా నున్నది. దీనిని నమ్మఁ జాల! నమ్మఁజాల!

తిమ్మ:—వేగిరపాటు వలదు. గోక్షీరన్యాయమువలెనీవిశాలాక్షి మీ మైత్రికతంబునఁ బవిత్రురాలు కాఁజాలదా? జగత్సముద్రమెల్ల మథింపగా సకలరాజ్ఞీలక్షణములుగలయీబాలికామణియొక్క తెయే లభించినది. ఎన్నెన్నియోశ్రమలుపడి కొనివచ్చితిమి. మృత్సంపర్కముగల గనినుండి తెచ్చినతోడనే యెంతజాతిరత్న మైనను ప్రకాశించుచున్నదా! కల్మషము నంతయుఁ బోఁదోమి

సానపెట్టి బంగారంబునఁబొదివిన వెనుకఁగదా ధగధగాయమాన మగుట (చేయెత్తిచూపి రాజేంద్రా ! ఈమెనుమీకు మిక్కిలి ప్రేమాస్పదురాలగుభార్యగాఁ జేసితీరెదనని యిదేకంకణము గట్టుకొంటిని. నాచెప్పినచొప్పునఁబ్రవర్తింపుఁడు. ఆదర్శమలిన న్యాయమున నీమె హృదయమునఁ బుట్టిన మలినము సులువుగాఁ బోవునదేకాని స్థిరముగా నిల్చునది కాదు. మీకిప్పుడే తెలియఁగలదూరక చూచుచుండుడు.

కృష్ణ:—అప్పాజీ! మీకుఁ బిచ్చియెత్తినదా యేమి. కాదు! కాదు! మంత్రిశేఖరా! మీమాట కడుగుదాటఁజాల. ముహూర్త నిర్ణయమునకే యింతయాలస్యమా యని యీనాడు మిమ్మధిక్షేపించి మాటాడినయపరాధమునకే లజ్జించుచుండఁగా నిప్పుడింకొకయపరాధమా! వీరావేశమున నట్లంటి.

అప్పా:—కుమారా! అది ప్రకృతివికారము పోనిమ్ము.

రాయ:—అప్పాజీ! మీకుఁగల మానవమనస్తత్త్వవిచారణాసామర్థ్యము నశేషశేముషీవిశేషము నాచాణక్యాదులకైనఁగలదా! ప్రాణములున్నరీతిఁ జేష్టలుగల్గినభంగి నసమాన శిల్పవిద్యాప్రావీణ్యంబెసలార నావిగ్రహము రెండుమాసములలో సిద్ధము చేయించి యిట్లీసంవిధాన మవధానచాతురి మెఱయనొనర్చి నాకు మరియొకసారి ప్రాణదానమొనర్చిన మి మ్మేమని నుతింతును.

అప్పా:—తండ్రి కుమారునిఁ గాపాడుకొనుట యొక యబ్బురమా ! నా చెప్పినరీతిఁ బ్రవర్తించిన సర్వాభీష్టము లా పరమేష్ఠిదయఁ జేకూర్చఁగలవాఁడు! (అటుపరికించి)

తిమ్మ:—ఆమె మూర్ఛనుండి తేరుకొనుచున్నట్లున్నది. కొంచెము కదలిక గన్పట్టెడిని. నడువుఁడు మఱుగునకు.

కృష్ణః——(వెనుకకుఁబోయి మఱుగున దాఁగియుండును)

తిరుమల మూర్ఛనుండి తేరుకొనునంతలోఁదిమ్మరుసు మంచము మీఁదనున్న కృష్ణరాయలవిగ్రహము నంతర్హితమగునట్లుగ మంచముపై నొక్కబొట్టు రక్తముగూడఁ జిందని చందమునను మార్పుచేసి వెనుక దాఁగియుండును.)

(తిరుమల కొంచెము తెలివివహించి విభ్రమముతో) ఈరక్తధార లేమి! ఈవధయేమి! నేనా! వధించితినా! రాయలనే!భర్తనే వధించితినా ! (క్షణము యోజించి) రాయలు - రాయలు - నిష్కళంకుఁడు! నిర్మలాత్ముఁడు! దుష్టసంహారార్థ మవతరించిన మహానుభావుఁడని కోటలో నెంద రెందరో చెప్పఁగా వినియుంటిని. మహానుభావుఁడుకానీ హీనభావుఁడుకానీ భర్త భర్తయేకదా ! ఎట్టివాఁడైన నేమి ! కోపానలదందహ్యమానమానసనై యుక్తాయుక్తము లెఱుంగక యెంత సాహసమొనర్చితిని ! సాహసకార్యమా ! ఎంతతుచ్ఛకార్య మొనర్చితిని ! భర్తనుజంపినపాపాత్మురాలను నేను. (మంచముమీఁదినాథునిఁ జూడఁబోయి కన్నెత్తి) ఈపాపాత్మురా లామహాత్ము నెట్లుచూడఁగలదు ! నాథా ! నాథా ! ఈపాడువదన మమృతధారలు గురిపించు చంద్రమండల మనుకొంటివిగాని నిరంతరనిబిడీకృతాగ్నిజ్వాలలనుగ్రక్కు నగ్నికుండమని యెఱుంగవైతివి. ఈపాడుకన్నులు సంఫుల్లాసితోత్పలపత్రము లనుకొంటివిగాని భవత్ప్రాణహరణనిర్మితాయఃపత్రములని తెలియవైతివి. ఈపాడువాతెఱ డంబుగడించు పగడంబనుకొంటివిగాని మట్టినం గాల్చి నకనకలాడు నఖండాగ్నిఖండంబని యెంచవైతివి. ఈదుష్టబాహువులు మిసమిసలాడు బిసదండకాండము లనుకొంటివికాని భయంకర యమకింకరపాశంబులని యూహింపవైతివి. ఈకృత్రిమసౌందర్యరాశి యసమానామృతభాండం బనుకొంటివిగాని పయోముఖవిషకుంభమని తలఁపవైతివి. ఇట్టితుచ్ఛురాలిని, నిట్టి నీచురాలిని,

నిట్టిదురాత్మురాలిని నమ్మి యెంతమోసపోయితివి ! ఓ దేవతలారా ! ఇంతంతదురంత కార్యములొనర్చు రాక్షసినిఁజూచుచు నూరకుండు రేల!

ఉ. కోపముచే వివేకమును గోల్పడి వట్టియమాయకుండు నే
పాప మెఱుంగనట్టి నరపాలశిఖామణిఁ జంపి యయ్యయో
పాపము మూటఁగట్టితిఁ గృపాపరులార! శపించి యిప్పు డీ
పాపినిఁ జంపి లోకపరిపాలనఁజేయరు మీకు ద్రొక్కెదన్.

(లేవఁబోయి నేలపైఁ గూలి) ఈపాపపుఁగనుల నెట్లు పైకెత్తి చూడఁగలను ! ఈకన్నుల నూడఁ బెఱుకుకొందునా! ఓ పాడుహస్తమా! నిన్నేమిచేసినఁ బాపమున్నది ! తుంటెతుంటెములక్రిందఁ దెగనఱుకుదునా ! ఓపాషాణహృదయమా ! నిన్ను పిండిపిండిగా బ్రద్దలుగొట్టినను దోషమున్నదా ! తిరుమలా ! తిరుమలా ! నీకు హృదయమనునది కలదా ! లేదు లేదు (కన్నీరుగార్చుచు) అక్కటా ! నే నెంత పాపాత్మురాలను !

సీ. మానవోత్తములందు మహనీయుఁడగు వీని
నకట ! తునిమి నరహంత్రినైతి
కర్ణాటసామ్రాజ్యకాశ్యపీశ్వరుఁ ద్రుంచి
యయ్యయో ! యిట రాజహంత్రినైతి
ప్రజలసంతతికెల్ల రంజనం బొనరించు
నధిపుఁ జంపుచు లోకహంత్రినైతి
మనసారఁ బ్రేమించి నను పెండ్లియాడిన
యతనిఁ గూలిచి భర్తృహంత్రినైతి

గీ. అన్ని పాపాలకన్నను హత్యమిన్న
అఖిలహత్యలఁ జేసిన యధమురాల !
పెనిమిటినిఁ జంపుకొన్న పాపిష్ఠురాల !
విగతభర్తృక నేను జీవింపనేల !

ఈ తుచ్ఛశరీర మింక భూమికి భారంబుగాదా! సర్వజన గర్హ్యంబుగాదా! ఓభూదేవీ! నీ వొక్కసారి బ్రద్దలై నన్నంత మ్రింగవేవా! అయ్యో! ఎంత వెఱ్ఱిదానను! నేను సీతనా! సావిత్రినా! సీత! – సావిత్రి! – ఆమహాపతివ్రతల పేరెత్తుటకైన నర్హురాలనా! కాను! తగను! తగను! ధనవంతుఁడుగానీ దరిద్రుఁడుగానీ మహారాజుగానీ సన్న్యాసిగానీ కులీనుఁడుగానీ కులహీనుఁడుగానీ కుంటిగానీ గ్రుడ్డిగానీ కుష్ఠుగానీ భ్రష్టుగానీ – పతియే దైవము – పతియే తల్లి – పతియే తండ్రి – పతియే సర్వస్వమని పతులను బూజించిన మహాసాధ్వీమతల్లులు వారు. నేనో సకలజన సమక్షమున రాయలఖడ్గమునకుఁ బూలమాల నలంకరించి వరించితినని సమంత్రకంబుగా నొప్పుకొని యిప్పు డట్టిపతినిఁ జంపి హైందవస్త్రీజాతికంతకును మాయని మచ్చఁ గల్పించిన మహామారిని. సజ్జనసమ్మతము – మోక్షదాయకము – యశస్కరము – శుభప్రదము – అఘమర్షణము – ప్రశంసాపాత్రముగదా సతీచరిత్రము! ఓమతివ్రతాశిరోమణులారా! మీమూలముననఁగదా యీభరతఖండము వన్నెగాంచినది. అట్టిభారతభూమి నేఁడు నామూలముననఁగదా భర్తృహంత్రులుగూడఁ గలరను దుర్యశమునకుఁ దావలమైనది.

సీ. అఖిలలోకంబుల కాధారభూతుఁడౌ
నబ్జబాంధవునకు నాంక్షఁ బెట్టి
ప్రాణముల్ వీడిన భర్తను బ్రతికించి
వైవస్వతునివల్ల వరము లంది
ముజ్జగంబులనేలు ముమ్మూర్తులను గూడ
నడ్డాలబిడ్డలయట్లొనర్చి
పట్టినంతీన దగ్ధపటలంబుఁ గావించు
నగ్నిలో బంగారమట్లు మెఱసి

గీ. వరుసఁ బదునాల్గుభువనముల్ బంతివోలెఁ
బట్టి యాడించి కీర్తిఁ జేపట్టినట్టి
సుమతి సావిత్రి యల యనసూయ సీత
మొదలుగాఁ బతివ్రతలకుఁ బుట్టినిల్లు.

ఉ. అట్టి పతివ్రతామణుల కాకరమౌ భరతావనీస్థలిన్
బుట్టి మహాయశోవిభవమున్ గని వెల్గెడిచక్రవర్తిఁ జే
పట్టి పతివ్రతల్ సలుపు భర్తృసపర్యకు దూరమైతి నే
నిట్టి యసహ్యపుంబ్రతుకు నీడ్వఁగ నేటికిఁ జత్తునిప్పుడే!

(ఖడ్గముఁగైకొని పొడుచుకొనఁబోయి క్రిందకుదించి) కాదు కాదు. అశేషశేముషీమంతుఁడును మహానుభావుఁడును బరాక్రమశాలియు నగు రాయలపవిత్రరక్తముచేఁ దడుపఁబడినది యీఖడ్గము. ఈకత్తితోఁ బొడుచుకొని యీతుచ్ఛ రాలి పాపపురక్తముచే నాపుణ్యాపురుషునిరక్తము నపవిత్రముఁ జేయఁజాల! చేయఁజాల! (ఆకత్తి నావలఁ బాఱవైచి మొలనుండి యొకబాకు నూడఁబెఱికి) ఓ దేవతలారా! ఓదిక్పాలులారా! నా తుదిమొఱ నాలకింపుఁడు. ఎవ్వరు చూడకున్నను మీరుమాత్ర మెల్లరఁ జూచుచుందురుగదా! నాతప్పు క్షమింపుఁడు (లేచి మంచము సమీపింపఁబోయి) నాభర్త నొక్కసారి కడసారి చూతుఁగాక! అబ్బా! చేరఁజాల! చూడఁజాల! ఘోరము! భయంకరము — ఛీ! ఈపాపపుఁగన్నులతో నాపుణ్యపురుషునిఁ జూడనొల్ల. (వెనుకంజవేసి) ఓదేవతలారా! ఈకర్ణాటసామ్రాజ్యలక్ష్మీధురంధరుని — ఈయఖండవిజయభద్రముద్రాంచితుని — ఈకృష్ణరాయలనే నాకు జన్మజన్మమునకు భర్తనుగాఁ జేసి నన్ననుగ్రహింపుఁడు! (పైకిఁజూచి) హా! నాథా! నాథా! స్వర్గ మలంకరించితివా? నేనును నిన్ననుసరింతు. ఏమి? దురాత్మురాలనని నన్నుఁ దిరస్కరింతువా? అయిననుసరే! (పొడుచుకొనఁబోవును — వెనుకనుండి తిమ్మరుసు ప్రవేశించి యామె చేతినిఁబట్టుకొనును.)

తిరు:—(నిశ్చేష్టురాలగును - కొంతవడికిఁ దెలివి వహించి) కలయా! నిక్కువమా! కాననమా! అంతఃపురమా! నేను జీవించి యుంటినా? మరణించితినా? లేదా? వీరెవరు? తిమ్మ - రుసు - గారూ

తిమ్మ:—తల్లీ! నీవు విచారింపకుము. ఇది కలగాదు. కల్లగాదు. కాననమును గాదు. మారాయలవతారపురుషుఁడు. అవతారపురుషులకుఁ జావన నెక్కడిది? వలయునేనిఁ బరీక్షింపుము. చూడు మీపర్యంకముపై నొక్కరక్తపుబొట్టైనఁ గలదా? హత్య లేదు. చింతింపకుము.

తిరు:—(వెఱ్ఱినవ్వుతో) హత్య-హత్యద లేదఁట! ఘాతుకురాలనుగానా! కానా! కానిచో మారాయ లేఁడీ! నాప్రాణప్రియుఁ డెక్కడ! నిజముగా ఘాతుకురాలనే!

తిమ్మ:—కాదు. కాదు. కృష్ణా! కృష్ణా! నీవవతారపురుషుఁడవైనచో నీ దేవికిఁ బ్రత్యక్షము కావలదా!

రాయలు:—(ప్రవేశించి చిరునవ్వుతో)

శా. దుర్వారంబగు నీదు సాహసము నీ దుస్సాధమౌ ధైర్యధీ
సర్వస్వమ్ము మహిష్ఠవిక్రమమహస్సంపత్తి చిత్తస్థమై
సర్వాంగీణమునయ్యె మెచ్చఁదగు నీచందంబు నేనెంతయున్
గర్వం బందెద నిట్టినిన్ను సతిగాఁ గైకొంటకో మానినీ!

తిరు:—(ఆశ్చర్యచకితయై) రాయలా! కాదు! వీరు నిజముగా రాయలేనా! నేను తిరుమల నగుదునా! కానా! ఏమి! వీరు నన్ను రక్షించుటకు మరల నవతారమెత్తిరిగా! నిజముగా నవతారపురుషులే! అబ్బా! భరింపఁజాల! భరింపఁజాల! నా పరితాపమిప్పుడినుమడించినది. అయ్యో! నేనిప్పుడు దైవహంత్రినిఁగూడ నైతినే! (కనులు మూసికొని) నాథా! మీ ముఖ మిఁక

జూడఁజాల! ఈబాకుతో నిప్పుడే పొడిచి యీపాపిని - ఈ దురాత్మురాలినిఁ జంపి పుణ్యముగట్టుకొమ్ము.

తిమ్మ:—తల్లీ! నీవు పశ్చాత్తప్తహృదయవు. నీవలనఁ బాపంబు లేదు. విచారింపకుము.

రాయ:—దేవీ! విచారింపకుము. నీవు క్షమింపఁబడితివి.

తిరు:—ఓయుదారహృదరయ! నాయొనర్చిన మహాపాతకమునకు క్షమించుటయా! (నమస్కరించి) వలదు! వలదు. ఈపాపాత్మురాలికిఁ బ్రాయశ్చిత్తమనునది లేదు.

రాయ:—దేవీ! విచారింపకుము. (సమీపించి) చేయిబట్టుకొనఁబోవును.

తిరు:—(తటాలున వెనుకంజవేసి) ప్రభూ! ప్రభూ! ఈ క్రూరురాలు పట్టినదెల్లఁ బాషాణము. ముట్టినదెల్ల విషపూరితము. ఈపాపరాశి నిలిచినచోటు భస్మమగును. ఈపాడుజీవికిఁ బుణ్యమా! పురుషార్థమా! మీరింకను దీనిని సామాన్యస్త్రీగాఁ దలంచుచున్నారు. అవతారపురుషులగు మిమ్ములను జంపవచ్చిన పూతన యిది. నన్ను దాకెదరా తత్క్షణమే మరణింతురు. శృంగారాలంకారములను నెపంబున నీశరీరమునిండ విషపూరితములగు కోడెకత్తులు నింపి (చెవులుమూసికొని) అబ్బా!- జాగ్రదవస్థయందేయుండి నన్ను నందిటఁ జేర్చుకొందురనియుఁ దత్క్షణమే మరణింతురనియు నెంచి యెన్ని యోపన్నాగంబులు పన్ని యింతసన్నాహంబున మిమ్ముఁ జంపుటకే యిటకు వచ్చితి (పెక్కుకోడెకత్తులను జూపును) ఇట్టి క్రూరరాక్షసిని భార్యగాఁబడయు మీ కపకీర్తిఁ గానితేవలెనా? నన్ను క్షమింపుఁడు. మీరు పొండు. నేను మరణింపనిశ్చయించుకొంటి (విచారముతో) భూవల్లభా! నాయొడలు సంతాపాగ్నిచే భగ్గుభగ్గున మండిపోవుచున్నది. నే నేమిచేయఁదలంచితినో నాకే తెలియదు. ఇయ్యపరాధమును దలంచుకొని సహించి ప్రాణ

ములతో నిలువగలనా! బ్రతుకఁజాల! దుర్భరము! దుస్సహము! దుస్సహము! (మూర్ఛఁబోయి క్రిందఁ బడును)

తిమ:—ప్రభూ! పరిణామన్యాయమునఁ గాల వైద్యుఁడుగాని యీ రోగమును నిర్మూలము చేయఁజాలఁడు. మనకు వేగిరపాటు వలదు. పిదప యోజింతము నడువుఁడు.

(తొల్లిట దాఁగియుండిన తావునుండి యిరువురు నిష్క్రమింతురు. (తిరుమల కొంతవడికి మూర్ఛనుండి తేరి)

ఆహా! ఏడీ! నా నాథుఁడు! నాదైవమునకు నాపైఁ గోపము వచ్చెఁగాఁబోలు. లేదు. లేదు. నీకుఁ గోపమన నెక్కడిది? నీవెంత ప్రణయమూర్తివి! ఏమి నీ యుదారహృదయము! తొల్లి జయించిన రాజ్యమును నాతండ్రికిచ్చి వేసితివి. బంధితుఁడగు నాసోదరునివిడిచిపుచ్చితివి. కరుణాసముద్రుఁడవన నీవేకదా! అవతారపురుషుఁడవన నీవే కదా! నిన్ను నే నేమని నుతింపవలయునునో తెలియకున్నది. నిన్ను వధింపుటకు శరీరమునిండ విషపూరితములగు కోడెకత్తులు ధరించివచ్చి యీరాక్షసినిఁ గడఁగంటిచూపుతోఁ జూచితివికాని యించుకయుఁ గ్రూరదృష్టిలేదు. కఠిశిక్షలేదు. శిక్షయేలేదు. వేఱొక్కఁడెవ్వఁడైన నాచేసినమహాపాతకమున కప్పుడే నాతలదెగఁ గొట్టకుండునా? ఉరి తీయింపకుండునా? ఉప్పుపాతర వేయింపకుండునా? అట్టివానిపట్ల నెట్టి యపచార మొనర్చితిని! దీనికిశాంతిగలదా? నేనొనర్చిన మహా దారుణమునకుఁ బ్రజలముఖ మెట్లుచూడఁగలను? ఇయ్యపచారముఁ దలంచుకొనిన నాయెడలినుండి పాపాగ్నికణములు బయల్వెడలి భగ్గుభగ్గున మండించుచున్నవి. అబ్బా! ఈబాధ దుస్సహము! దురంతము! దుర్గాంతము! దుర్నివారము! (మూర్ఛపోవును)

(తెరపడును)

శ్రీ

తిరుమలదేవినాటకము

పంచమాంకము

స్థలము - గొల్లపల్లె. (ఒకపిల్లవాఁడు పాడుచుఁ బ్రవేశించును)

గేయము - చతురశ్రగతి.

బలే బలే బలె లడ్డూలూ పంచదారలడ్డూలూ - తియ్యనైన లడ్డూలూ పట్టైడేసిలడ్డూలూ - బలే బలే బలె లడ్డూలూ -

మధ్య మధ్య కిసిమిసిపండు-పక్కపక్కల జీడిపప్పూ - లోపల్లోపల కుంకుమపువ్వూ - పైకిపైకి ఘుంఘుమ -బలే బలే బలె లడ్డూలూ- (వెనుకనుండి మరియొకపిల్లవాఁడు వచ్చి లాగికొని తిని) ఒరే! ఎంత కమ్మగా తియ్యగా ఉందిరా! ఎక్కడిదిరా యిది?

మొదటి:——వరదరాజమ్మవారి సత్రములోనిది ఏంలడ్డూరా! ఆతల్లి రోజూరోజూ లడ్డూల సంతర్పణే. ఇదిగో యింకోటి.

ఆదానాలేమి - తానాలేమి - గేనాలేమి - గానాలేమి—బంగారోవులదానాలండీ — పసిడీకుండల దానాలండీ — జల్తార్ చీరల దానాలండీ - జమిలీదుప్పటి దానాలండీ - అదియేం టిదియేం టడిగినవారికి నన్నిరకాల దానాలండీ - చూడడానికి కన్నులు వేయి చాలవు — చెప్పడానికి నోళ్ళువేయి చాలవు) బ్రేవు బ్రేవుమని త్రేన్పులుమీఱగ— పొట్ట నైతుగా జమురూకుంటూ - రోజూ రోజూ రెండూపూట్లూ - బేపనబిడ్డలు పెద్దగతిందురు — బేపనవోరను పేరే యేమిటి—జాతీ

భేదము లేనేలేక–కొద్దిగొప్పల తేడాలేక–ఆరని యారని గొప్పా లేక–అష్టాదశములవారికి కూడా – పిండివంటల భోజనమండీ – బలే బలే బలె లడ్డూలూ – మేలిబూందీలడ్డులూ – వహ్వా! రవ్వాలడ్డూలూ! కాశీమజిలీ లడ్డూలూ – బలే బలే బలె లడ్డూలూ – బలే బలే బలె

ప్రవేశకము (నిష్క్రమింతురు)

మొదటి రంగము

స్థలము – గొల్లపల్లె– కుటీరము – వరదరాజమ్మ ప్రవేశించును.

వరద:——(నిట్టూర్చుచు) ఇంతింతనరాని ధనము వెచ్చించి యీప్రాంతములవారికిఁ గఱవనుమాటయే కఱవగునని యిన్నిదినంబుల నుండి బహువిధయాసల కోర్చి రాయలవారి పేరిట నీకృష్ణరాయ సాగరమును ద్రవ్వించితి. ఈ సంవత్సరము విశేషవర్షములు గురియుటచేఁ జక్కనివనరు లేర్పడినవి. శ్రీకృష్ణదేవరాయల పేరఁద్రవ్వించిన యీకాసారమునిండ నీరుపడుటచే నాయభీష్టమీడేరినదనుకొంటిని గాని దైవయోగంబున నాల్గవతట్టు కట్ట తెగి గండిపడినది. అయ్యో? ఇప్పుడుచేయఁదగినపని యేమి! గండి కట్టుటకు నాసర్వధనప్రాణములైన నర్పించి యీపని పూర్తిచేసి యీపని సొంతముగాఁ జేయకూరకుండునా? నాతలఁచినకార్యము లెల్ల గట్టెక్కించుటకు నాకృష్ణుఁడు లేఁడా? కృష్ణా! నీవవతారపురుషుఁడవు, సర్వజ్ఞుఁడవు, నాహృదయ మెఱుంగ లేవా? ఈ యాపద నుండి నన్నుద్ధరింపరావా? (నిమీలితనయనయై ధ్యానించును) (కృష్ణవేణియనుగొల్లది శక్తిపూన వేఁపరొట్టఁ జేతఁబట్టి నలుగురు పట్టుకొనిరా ధూపము లెగయఁ దూలుచు వచ్చును)

నకుళ (వరదరాజమ్మచెలికత్తె):——అమ్మా? శక్తిపూనినకాంత యిటే వచ్చుచున్నది.

వర:—(కనులు దెఱచి) వకుళా! రానిమ్ము.

(ప్రజలును కృష్ణవేణియు వరదరాజమ్మను సమీపించెదరు)

వకుళ:—(ధూపమును వేయును)

కృష్ణ:—(పోడెక త్తె) వరదరాజమ్మా! నువ్వు సేనాసేనా బుత్తురాలవే - ఎంతో మంచి మనుస్సుగలదానవే - లచ్చోపలచ్చలు ఖర్చు పెట్టించావే—నీ కార్యం గట్టెక్కి కాస్తలో పోతూందే - నీపడ్డ శ్రమంతా గండిపడిపోయిందే - నేనిక్కడుండానే జలదేవతనే— జలదేవతనూ - నామాటే మరిసిపోయావే—నా ఊసే గేపకం లేదే - నిన్ను సేనాసేనా కట్టపెడతానే - ఆలోచనలతో గండికట్టుపడుతుందటే వెఱ్ఱి తల్లీ? నాకడుపునిండే ఊసుఉందే— నీకోరిక నెఱవేరాలా అంటే - నీకు చెఱువు కావాలంటే - నన్ను తృప్తిపరచాలే తల్లీ!

వర:—పది దినములనుండి సర్వశాంతికరముగా వేలకొలది భూసురులకు సమారాధనములు జరుపుచుంటిని. పూజలు వేదాధ్యయనములు నిరంతరహోమము లవి యివి యననేల సమస్తము చేయించుచుంటి. గంగమ్మ తల్లీ! నీకు వజ్రవైడూర్యాదులర్పించితి. సర్వాభరణము లొసంగితి. వేఱేమికావలయును జెప్పవమ్మా తప్పక యిచ్చెదను.

కృష్ణ:—వజ్రా లక్కరలేదే మా యమ్మా! వైడూర్యా లక్కరలేదే మాయమ్మా! గుడు లక్కరలేదే గోపురా లక్కరలేదే వరదరాజమ్మో - నర బలి కావాలే - నరబలి - నే పోతున్నా - పోతున్నా - (అదృశ్యమైపోవును)

వర:—(మందహాసముతో) సరళా? నేనెంత ధన్యురాలను? నేటికి నాతపస్సు ఫలించినది. నా నోచిన నోములన్నియు సఫలీకృతములైనవి. అవతారపురుషులకు వారిపేరఁ ద్రవ్వించిన

యీ కృష్ణరాయ సాగరమును జిరస్థాయిగా నొనర్చుటకు నా కిప్పుడు చక్కని యవకాశము చిక్కినది. వేనవేలు జనులు జీవించుట కాధారభూతమైన యీ సరస్సును సర్వప్రాణులకు నాధారమైన యీ పద్మాకరమును నిల్పుట నా విధి. నాశరీరమును గండిలో వైచి వరుణదేవతకు బలియొసంగి నాజన్మ సార్థక మొనర్చుకొందును గాక!

ఉ. ఏనుఁగు వేయి చచ్చినను నెద్దుమొదల్ గల హీనజంతు సం
తాన శరీరపాళి సయితమ్ముపయోగపడుఁన్ గతించియున్
మానవదేహ ముండియును మానిని! దేనికిఁగూడఁ గాదు నా
మేనును గండిలో వయిచి మే ల్పచరింతుఁ బరోపకారతన్.

సరళ:—అమ్మా? నీవు పోయిన నిందు నివసించువారెవరు? మేమును నీతోడివారమే.

వర:—సరళా! విజయనగరాంతఃపురమునుండి నాఁటి రాత్రి నన్నును నాసమస్త సామగ్రిని వేషాంతరమున రహస్య ప్రక్రియల దాఁటించి యీ తావుఁజేర్చి నాఁడే మరణింప సిద్ధపడిన నాకడ్డుపడి యీపాటి కీర్తి నార్జింపఁజేసిన నీ కెంతయుఁ గృతజ్ఞురాలను. నేఁడు మొదలీమందిరమునకు నీవు ప్రభ్వివై నేను లేని లోపములను దీర్చుచు సర్వప్రాణులను సమదృష్టిఁజూచుచు మానవసేవ - సంఘసేవ - దేశసేవ - చేయుచు భారతభావి సంపదున్నతికిఁ బ్రయత్నింపుము.

వకుళ (ప్రవేశించి):—ఆహా! తల్లీ! నీకెంత యుదారస్వభావము! ఏమి సాహసము! ఎంత స్వార్థత్యాగము! ఏమి పరోపకారబుద్ధి! నీవు పోవలదు. మేమే యాకార్యము నిర్వర్తించెదము. (కాళ్లఁ కడ్డుపడును)

సరళ:—(కాళ్లపైఁ బడును)

వర:—(తనలో) ఇప్పుడు వీర నదలింపకున్నచో, గార్యమున కంతరాయము గలిగి నాకోర్కె యీడేరదు. (ప్రకాశముగా) చెలికత్తెలారా! మీప్రేమకు సంతసించితిని. (కోపదృష్టితో) ఇది నాయాజ్ఞ. తొలఁగుఁడు! నా కార్యమున కంతరాయము గలిగింపవలదు.

(వకుళ, సరళలులేచి తప్పుకొందురు – వరదరాజమ్మ పోవుచుండును.)

(తెరపడును)

రెండవ రంగము

(చినకంబఁడు–పెదకంబఁడు – నను నిరువురు కుఱ్ఱలు పదిండు పంద్రెండు సం॥రములు వయస్సువారు)

చిన:—అన్నయ్యా! నేనో చిన్నకథ పొడుస్తాను చెప్తావురా ? ఉడుము ఎన్నేళ్లు బ్రతుకుతుంది చెప్పు.

పెద:— వెయ్యేళ్ళుబ్రతుకుతుందిరా తమ్ముడూ!

చిన్న:—వేయ్యేళ్లే! పామో?

పెద:—ఎవరూ చంపకపోతే అదీ అంతే

చిన:—కాకి

పెద:—చిరకాలం

చిన:—వీనివల్ల లోకాని కేమైనా ప్రయోజనం ఉందంటావా? మనమో ?

పెద:—మనము నూరేళ్ళు బ్రతుకుతాం.

చిన:—ఛీ! కాదురా అన్నయ్యా! మనగురువుగారు మొన్న అన్నారు 'అనిత్యానిశరీరాణి' అంటూ యేదో చదివారు. అంత అస్థిరం మనజీవితాలు.

పెద:—ఔను. అదంతా వేదాంతం.

చిన:—అన్నివిద్యలలోనూ ఏవిద్యమంచిదంటావు ? వేదాంతం మంచిదికాదూ! ఎంతబుద్ధిమంతులైనా సాధించలేక చచ్చి చివరకు వేదాంతంలో దిగుతారు. అదిగాదు గొప్ప. ముందే వేదాంతార్థము తెలుసుకోడమే గొప్ప.

పెద:—ఔను. మన కీలోకములో ఏమీశాశ్వతంకాదు. శరీరాలు నీటి బుడగలలాంటివి. భోగాలు క్షణభంగురాలు.

చిన:—ఇంతఅస్థిరమైన అసహ్యమైన శరీరం విడిచి స్థిరమైన ప్రవిమలమైనకీర్తి మన మెందుకు సంపాదింపఁగూడదు?

పెద:—నేనూ అందుకే చూస్తున్నానురా తమ్ముడూ. మంచి అవకాశంకోసం ఈ శరీరాన్ని విడిచామంటే అనేకుల కుపయోగించాలి.

చిన:—అయితే కృష్ణవేణికి శక్తిపూని చెప్పినపలుకులు నువ్వువినలేదా యేమిటి? చెఱువుకట్ట ఆగడానికి నరబలి కావాలట. కట్ట ఆగితే యీ చుట్టుపట్ల వేలకొలది లక్షలకొలది జనుల కీసరస్సు ఆధార మవుతుంది.

పెద:—(ఆశ్చర్యముతో) ఏమిటీ! వినలేదే! అలాయితే ఆలస్య మెందుకు? ఎంతో చాలాకాలందాకా తల్లక్రిందులుగా తపస్సు చేస్తేనేగాని రానిమోక్షం మనం సాహసించామంటే క్షణంలో వస్తుంది. త్వరలా వెళ్ళి ఆగండిలో పడదాంపద.

చిన:—నడునడు. ఈ సంగతి యెవరికైనా దెలిస్తే మనకీర్తిని పంచుకుంటారు. (తెరపడును)

(తెరలోఁ దాళధ్వనులు జేగంటల ఘణఘణలు)

హరహరా ! గోవిందా! గంగమ్మతల్లికి జై! వరదరాజమ్మవారికిజై.

మూడవ రంగము

(పూడ్చిన గండి సమీపమున వరదరాజమ్మ విచారించుచు నిలచును.)

వర:—అకటా ! ఈ పాడుశరీర మెంత యపవిత్రమైనది. నే నెంత పాపాత్మురాలను! ఎంత నిర్భాగ్యురాలను!

క. చనిపోవ నెన్నియత్నము
లొనరించినఁ జావు జీవి కొనఁగూడునె మే
దినిఁ జేసినకర్మఫలం
బనుభావ్యంబగునుగాదె యవ్విధికైనన్.

ఈబాలురపాటి పుణ్యంబుఁ జేసికొనుటకైన నోచనైతిఁగదా!

ఉ. తొల్లి పరోపకారములదొంతరలన్ ఘటియించుచున్ యశో
వల్లరు లెల్లదిక్కులకుఁ బ్రాఁకఁగఁజేసిన రుద్రమాది భా
స్వల్లలనాశిరోమణుల పాదరజంబునకైనఁ గూడ నేఁ
జెల్లరె! పోలనైతిఁగద ! చెల్లెను జీవిత మిట్లు వ్యర్థమై.

ఈకుఱ్ఱ లెంతధన్యాత్ములు! సకలజనోపయోగార్థము ప్రాణములు సమర్పించిన యీ కుఱ్ఱలపే రాచంద్రతారార్కమై వెలయుఁగాక ! చినగొల్లపల్లె పెదగొల్లపల్లె ప్రజలారా ! ఓ దేవతలారా ! ఓ పంచభూతములారా !

మ. చినకంబండును పెద్దకంబండను నీచిన్నారి పొన్నారు లీ
తనువుంజూడరు భోగముల్ దలపరున్ దల్లిన్ మఱిన్ దండ్రినిన్
మనమం దెంచరు వీర లెంతఘను లన్నా ! పల్లె లీ రెండిఁకన్
జినకంబంబును పెద్దకంబమనుచుం జెల్వారుఁ బట్నమ్ములై.

(వకుళ–సరళ–కొందరుప్రజలు తత్సమీపమునకుఁ జేరుదురు.) వరదరాజమ్మకు నమస్కరించుచు నిలఁబడుదురు. (తెరపడును.)

నాల్గవరంగము

గొల్లపల్లె-ప్రదేశము-రాయలును, వీరసింహుఁడును వేఁటదుస్తులతోఁ బ్రవేశింతురు.

కృష్ణ:—వీరసింహా! గుఱ్ఱములఁ దరుమూలంబులకుఁ గట్టి భద్రపఱచితివా?

వీర:—చిత్తము మహాప్రభూ! భయంకరమైన గాలి దుమారముచే నాశ్వికులందఱును జెల్లాచెదరై పోయిరి. నేనొక్కఁడనే స్వామి వారిని వెంబడించుచుంటిని.

కృష్ణ:—తొలుతనుండియు మాకుఁ దలలోని నాలుకవంటివాఁడవు నీవేకదా! ఈయరణ్యప్రదేశములు నిమ్నోన్నతములై మిక్కిలి జారుడు గల్గించుచున్నవి. జాగ్రతసుమా! ఈప్రదేశము లెంతయుఁ గ్రొత్తలు.

వీర:—దేవా? ఎట్టయెదుటఁ బల్లెయొండు గన్పట్టుచున్నది.

కృష్ణ:—అట్లయిన నచ్చటికిఁ జేరుకొందము నడువుము. (కొంతదూర మేగి) వీరసింహా! ఇదియేమి? విశాలమైన రమణీయమై యీ తటాకమింత యొప్పునే?

గీ. నాల్గువెపులకును దాచి నవరసాఢ్య
మధికరుచిరంబు గంభీర మగుచు వెలసి
సుకవినిర్మితపద్యంపు సొంపు దాల్చి
హాయిగూర్చుచున్నది యీ జలాశయమ్ము.

వీర:—రాజేంద్రా! మీకు హాయి గూర్చుచున్న దేమోకాని యీ చెఱువుచూచిన నాగుండె చెఱువగుచున్నది. ఇదియొక పిల్ల సముద్రమను కొంటినిగాని తటాకమను కొనలేదు స్వామీ!

కృష్ణ:— వెండియు నిది మిక్కిలినూతనముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. ఇట్టి మహాతటాక మే మహనీయులచే నిర్మింపఁబడినదో కదా! (పరికించి) అటుచూడు. ఆ సర తీరమున నేదియో స్తంభము పొడఁగట్టుచున్నది. అం దక్కరములుగూడఁ గన్పట్టెడిని.

(వీరసింహుఁ డా స్తంభము దగ్గరకుఁబోయి) ఔను. స్వామీ! శ్రీశ్రీకర్ణాటసామ్రాజ్యలక్ష్మీధురంధరులును బరమదయాస్వరూపులు...

కృష్ణ:—(మందహాసముతో) అదియేమి వీరసింహా! ఆ స్తంభము మీఁదివ్రాఁత చదువుమని నేను చెప్పఁగా నేదియోచదువ మొదలుపెట్టితివి.

వీర:—ప్రభూ! భవదాజ్ఞ నందలి యక్కరములు 'తూచా'తప్పకుండ జదువుచుంటి వినుఁడు...పరమదయాస్వరూపులును నవతార పురుషులును మార్తండ తేజులునగు శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారి కాయురైశ్వర్యయశోభివృద్ధిగా వరదరాజమ్మవారు - ఒకయద్ద గీత స్వామీ - భర్తురాలు నిర్మించిన కృష్ణరాయసాగరమను నీ తటాకము సర్వజనోపయోగమై యాచంద్రతారార్కము వర్ధిల్లుఁగాక!

రాయ:—(పరవశుఁడై) ఆహా! ఎవ రా వరదరాజమ్మ! ఇంతింతన రాని ధనము వెచ్చించి చివఱకు నా పేరిడి నాయెడ భక్తిఁజూపి నాకృతజ్ఞతకుఁ బాత్రురాలగు నయ్యకలంకచరిత్ర యెవ్వతెయై యుండనోపు! మహాత్యాగరూపిణిగాదా యామె.పోయి యామె దర్శనభాగ్యము ననుభవించి వత్తము నడువుము.

(తెరపడును)

ఐదవరంగము

వరదరాజమ్మ పర్ణశాల (కృష్ణరాయలు ప్రవేశించును)

రాయ:—ఈపర్ణశాలాప్రవేశము సంపాదించుటే కడుకష్టమైనది. ఇట్టి కట్టుబాటులు రాచనగరులఁగూడఁ గొంతయే యనవచ్చు. ఆహా! ఇది స్వయంప్రభాగుహాంతరమువలెఁ జిత్రమయమై కన్పట్టుచున్నదే. (ఒకవైపునకుఁ దిరిగి) ఈయెదుటఁ బొడఁగట్టు మానిసి యెవ్వఁడు? నేనెవ్వఁడను? ఔరా? ఇది నా విగ్రహమేనా? సజీవమా నిర్జీవమా యిది! (మరియొకదెసకుఁదిరిగి) ఏవైపుగాంచినను నాచిత్రములే చిత్రవిచిత్రముగాఁ గన్పట్టుచున్నవి. ఎచ్చటఁజూచినను భక్తి! భక్తి మూర్తీభవించినది! భక్తిరసము వెల్లి విరిసినది.

సీ. ఏవైపు గనుగొన్న నిందిరాసుందరీ
మందిరంబగువాని మందిరములె
ఏచాయఁ జూచినఁ బ్రాచీనసాధ్వీమ
తల్లికాచిత్రసంతానకములె
ఏదిక్కు వీక్షింప ఋగ్యజుస్సామాది
వేదఘోషంబుల వికసనములె
ఏచోటఁ బరికింప నిద్ధపురాణేతి
హాసప్రసంగ హల్లీసకములె

గీ. భజనకీర్తనలేమి యాపాటలేమి
భూరి సంతర్పణములేమి పూజలేమి
నిష్ఠలవియేమి నియమప్రతిష్ఠలేమి
యెందుఁజూచిన భక్తి యాకృతినిఁ దాల్చె.

(కొంచెము లోనికిఁ బోవును – ఒకదెస శ్రీకృష్ణవిగ్రహము నెదుట నిమీలితనయనయై వరదరాజమ్మ ధ్యాననిష్ఠలో నుండును)

రాయ:—(చకితుఁడై) ఆమనోహరరాంగియగుయోగిని యెవ్వరు?
ఏమియామెసౌందర్యము!

సీ. కాటుకపెట్టకే కమలాక్షి కనుదోయి
కజ్జలంబూనినకరణిఁ దోచు
చమురైనఁజమరకే సతికేశపాశంబు
మిసమిసలాడు తుమ్మెదలఁ దోలు
తీరిచిదిద్దకే వారిజాక్షి మొగంబు
పూర్ణచంద్రునితోడఁ బోరుసలుపు
భూషలుదాల్పకే పొలఁతి విగ్రహకాంతి
చంచలాలతికను గొంచెపఱచు

గీ. విలువవలువలు దాల్పకే వెలఁదిమిన్న
ఘనదుకూలంబులను దాల్చుకరణిఁ దోచు
సహజసౌందర్యయుతలైన జవ్వనులకు
పూతమెఱుఁగులతోడి సంగాతమేల!

ఆ కలికి కృశించియున్నను నెంతమనోహరణిగా నున్నది. ఆమె తిరుమలదేవియై యుండదుగదా! ఏమి? నావెఱ్ఱిభ్రాంతి! ఆశూరత్వము ఆవీరత్వము! మొగమునందు నలుసంతయుఁ గన్పట్టదే! ఆమహాశూర కాంత తిరుమల నాకిల్లాలగు నదృష్ట మీజన్మమున లభించునా? ఆమె యేయరణ్యముల పాలయ్యెనో? ఏక్రూరమృగముల బారిఁబడెనో? ఏదారుణ కృత్యమునర్చెనోకదా! అది మొదలామె జాడయేలేదు. కృశీభూతశరీరయయ్యు నిపుడీమె యెంత ప్రకాశించుచున్నది?

గీ. ఎంత కృశియించి యుండిన నీలతాంగి
యుల్ల ముప్పొంగఁ జేయుచు నున్న దహహా!
కళల దిగనాడి వక్రతఁ గనియుఁ గూడ
సంద్రమున పొంగఁజేయదే చంద్రశేఖ!

ఈ యమలచరిత్రను జూచిన నేలాగో తిరుమలను జూచినట్లే యున్నది. తప్పక తిరుమలయే కావలయును. కాకున్న నన్యాకాంతా జనపరాఙ్ముఖమగు నాహృదయ మీమెయెడ సుముఖముకానేల? ఇప్పు డప్పాజియుండినయెడ సంశయవిచ్ఛేదమై సఫలీకృత మనోరథుండనై యుందునుగదా! (ధ్యానానంతర మామెలోనికిఁబోవును) మెఱపుఁదీవ వలె నదృశ్యమైన దీతరుణి ఔరా! ఆమె తిరుమలయేయైన నెంత మార్పుగలదు. క్రూరదృక్కులేదు భయంకరాకారమూ కాదు. మూర్తీభవించిన శాంతమే యాకాంత.

గీ. అతిభయంకరమగు హాలహలము వెనుక
పుణ్యనిధియైన యమృతంబు పొడమినట్లు
భువనభీకర మాభామ మోమునందు
అద్భుత మనంతమగుశాంత ముద్భవిల్లె.

(ఘంటారావము వినవచ్చును)

అదె ఘంటారావము. అయ్యో! ఇంకనిటనిల్వరాదఁట. ఇందుండి తొలఁగవలయుఁగదా! (పర్ణశాల వెలుపలకుఁబోవును) (వీరసింహుఁ డెదురువచ్చి) దేవా! మనము వచ్చి తడవయ్యె.

రాయ:—సత్వరమ పయనయము సాగింపవలయు నడువుము.

వీర:—చిత్తము. అల్లవే గుఱ్ఱములు సిద్ధముగానున్నవి.

(నిష్క్రమింతురు.)

ఆరవరంగము

వరదరాజమ్మవారిపర్ణశాల

(ఇరువురుసందేశహరులు చెన్నఁడు తిన్నఁడు ననువారు ప్రవేశింతురు)

తిన్న:—(తలుపుతట్టును)

వర:—(తలుపు తెఱచును)

తిమ్మ:—తల్లీ! కళింగదేశము మాది. జాబు. జాబు.

వర:—కళింగదేశమా! నాతలిదండ్రులు సుఖమున్నారా?, కూర్చుండుడు (జాబునందుకొనును. ఇరువురుఁగూర్చుందురు)

తిమ్మ:—అమ్మా! దైవకృప, నందరు క్షేమము. కాని యమ్మగారు మీ దుస్థితి కెంతయు బెంగపెట్టుకున్నారుతల్లీ!

చెన్న:—కాకేమి? పండువంటికాపురం భగ్నంఅయిపోయింది.

వర:—(జాబువిప్పి) సరళా! చదువవే.

చెన్న:—(తనలో) రాచరీవి యెక్కడికిపోవును?

సర:—శ్రీమచ్చిరంజీవిని సౌభాగ్యవతియగు తిరుమలను మీతల్లి నరసమాంబ దీవించివ్రాయు లేఖ:—

బిడ్డా! నిన్నుజూచి యెన్నోయుగములైనట్లున్నది. నాకన్నులు కాయలు కాచిపోయినవి. నీవు యోగినివైతివని గూఢచారులవలన విని నాయొడలు చీమలుజెఱ్ఱెలు ప్రాకినట్లున్నది. అల్లారుముద్దుగాఁ బెఱిగిన నీ కెన్నిపాట్లువచ్చినవి?

వర:—(కంటఁదడిపెట్టుకొనుచు) కాలగతి...

సర:—నీకర్మమేమికాలినది. అదిఱ్ఱిమాలిన కృష్ణరాయులను – ఆ దాసీపుత్రుని...

వర:—ఆ! ఆ! (చెవులుమూసికొని) భర్తృనిందయా! మహాపాపము!

సర:—ఆ హీనవంశసంజాతుని...

వర:—వెఱ్ఱితల్లీ! కాదు. కాదు. సార్వభర్తయవతారపురుషుఁడు.

సర:—పెండ్లియై యడవుల నెట్టియుడుమల...

వర:—(కోపముతో) సరళా! జాబులోనిసంగతులు విశదమైనవి. ఇకఁ జదువవలదు. ఈసందేశహారులకుఁ గడుపార నన్నంబిడి బహుమతులొసంగు మీలో ప్రత్యుత్తరమువ్రాసియిచ్చెద.

(తెరపడును)

ఏడవ రంగము

మార్గమధ్యమున వృక్షచ్ఛాయ. (తిన్నఁడు చెన్నఁడు ప్రవేశింతురు.)

చెన్న:—ఆ లేఖయం దేమియున్నదో విప్పిచూతమా ?

తిన్న:—(జాబువిప్పి) చదువ్రుదునా ?

చెన్న—శీఘ్రముగా —

తిన్న:—పూజ్యురాలగు శ్రీశ్రీశ్రీమాత్ర్య దేవి పాదపద్మములకు మీ ప్రియకుమారి తిరుమల యానతమై వ్రాయు విజ్ఞప్తి:— తల్లీ కర్ణకఠోరమైన నీయుత్తరముఁజూచితిని. అవతారపురుషుఁడగు నాభర్తయెడ నేఁజేసినయపరాధమునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తమున్నదా ? నీవ్రువ్రాసిన యొక్కొక్కయక్కర మొక్కొక్క వజ్రాయుధమై నాహృదయమును వ్రక్కలించుచున్నది.

గీ. హృదయవారిధి నౌర్వాగ్ని నేనిఁ దాల్తుఁ
గాని భరియింపలే నొక్కక్షణముగూడ
దుష్టశిక్షణార్థంబు ప్రాదుర్భవించి
నట్టి శ్రీకృష్ణరాయనిందాగ్నికణము.

వానినామస్మరణమే నాకమృతాన్నము. వాని దివ్యమంగళ విగ్రహపూజయే నాకు దేవపూజ. వేయేల?

ఉ. రాయలెతల్లి తండ్రియును రాయలెదాత గురుండు దైవముల్
రాయలె విద్యయున్ నరుఁడు రాయలె యొడ్డడ రాయలేసుమీ
రాయలఁబొందకున్న యెడ రాయిడియౌ రవ్వయౌ వనమ్ములో
రాయిడి నొందుటే సుగతి రాయలతత్త్వ మెఱింగి చెప్పితిన్.

నాయనగారికి నానమస్కారములు.

విధేయురాలు,

వరదరాజమ్మ.

చెన్న:—(ఆనందబాష్పములు రాల్చుచు) అప్పాజీ! అదినిజమే!

మీరు చూడలేదుగాని యామె పర్ణశాలయంతయు నాచిత్ర ఫలకములతోడనే నిండియున్నది.

తిమ్మ:—కుమారా! ఆపర్ణాశాలావాటికయందే కాదామె హృదయ పేటికయందును భవద్విగ్రహమే కాన్పింపఁగలదు.

గీ. మును పరీక్షార్థము హృదయమును బగిల్చి
రమణఁ దనస్వామియై శ్రీరామచంద్రుఁ
జూపఁగలిగిన యంజనాసూనుకరణి
సుదతి హృది చీల్చి మీరూపుఁ జూపఁగలదు!

రాయ:—(విషాదముతో) అప్పాజీ! అమల మమూల్య మవధార ణార్హ మసమాన మగు జాతిరత్నమును గ్రహింప కింకను నుపేక్ష చేయుట యక్రమముగాదా! ఇట్టి లోకోత్తర సౌందర్యవతి, గుణవతి చతురమతి యెందును గానరాదనిన నతిశయముకాఁజాలదుగదా!

గీ. బహుళరాజ్ఞీ గుణంబులఁబరిఢవిల్లు
శాంతసౌజన్యసద్గుణాక్రాంత దీని
నడవిపాలుసేయక చేర్పు మంతిపురము
నిమిషమైనను బ్రాణంబు నిలువదింక.

తిమ్మ:—రాజేంద్రా! అగ్నిపరీక్షకుఁగూడ నాగిన యీలతాంగి నిర్దోషురాలు (చేయెత్తి) ఇదే నాకట్టినకంకణము వెండియుఁ బరీక్షించి రాజకీయ సంరంభము లేమియు లేనిచో మీయాజ్ఞ ప్రకారమునతికాలంబునన యీతల్లి నంతఃపురమునఁ జేర్ప యత్నింతు.

రాయ:—అప్పాజీ! మీ ప్రతిభాన్వితప్రవాతల కాబ్రహ్మవ్రాతలు గూడ నడుగుపడునుగదా! మీమాట కడుగుదాఁటఁజాల.

తిమ్మ:—ప్రభువుల యనుగ్రహము. (నిష్క్రమింతురు.

ఎనిమిదవ రంగము

వరదరాజమ్మవారి పర్ణశాల–(కాశీవిలాసుఁడను యోగి ప్రవేశించును)

పంతువరాళి—రూపకము

పల్లవి

"శంభో! మహాదేవ! శంకర! గిరిజారమణ! (శం)

అనుపల్లవి

శంభో! మహాదేవ! శరణాగత జనరక్షక!
అంభోరుహలోచన; పదాంబుజభక్తిం దేహి: (శం)

చరణము

పరమదయాకర! మృగధరహర! గంగాధర! ధరణీ
ధరభూషణ భక్తజాల వరహృదయనివేశ!
సురబృంద కిరీటమణి వరనీరాజితపద! గో
పురవాస! సుందరేశ! గిరీశ! పరాత్పర! భవహర! (శం)"

వర:—(బయటికివచ్చి) స్వామీ! ఈదాసురాలు వందనసహస్రము లాచరించుచున్నది.

కాశీ:—(చేయెత్తి) చిరాయురస్తు! భర్తృవాల్లభ్యమస్తు! సామ్రాజ్య పదవీసంసిద్ధిరస్తు!

వర:—అదియేమి స్వామీ! మేము యోగినులమని యెఱింగియు నిట్లు దీవింతురా!

కాశీ:—తల్లీ! మేము వేషభాషలనుజూచి మోసపోవువారముగాము. వారి వారి గ్రహచారముల ననుచరించి యాశీర్వదింతుము. జయ్ గురు దేవప్రసాద్! వలయునేని చెప్పెద వినుము. నీవు యోగినివికావు. నీ వొక మహారాజకుమార్తెవు గావలయును. నీకుఁ గారణాంతరమున భర్తవలన నెడబాటు వాటిల్లినది. ఔనా కాదా! మా చెప్పెడుదానికి విరుద్ధమున్నచోఁ దక్షణమే ఖండింపుము. జయ్ గురు దేవ ప్రసాద్ జయ్.

వర:—(ఆశ్చర్యముతో) మీ చెప్పిన ప్రతివాక్యము నిజము.

కాశీ:—ఏది నీయెడమచేయి

వర:—(ఎడమచేయి చాపును.)

కాశీ:—(తలయూచి) నీవు మహాపతివ్రతవు, కాని యేదో పొటుకు పుట్టి నీ భర్తనుండి విడివడినట్లు లీ రేఖ తెలుపుచున్నది. నీభర్త నిన్ను స్వీకరింపఁడను ననుమానము నీమనమును పీడించుచుండ వలయును.

వర:—యథార్థము! స్వామీ! యథార్థము! వారి పేరు చెప్పఁగలరా?

కాశీ:—తల్లీ! అది వట్టిభ్రమ. పేరెవ్వరు చెప్పఁగలరు. కొందరు లోకమును మోసగించుటకు ధనము లాగుటకు డాబులు పల్కుచుందు రది నా పనికాదు. నీవొక చక్రవర్తికి భార్య వని మాత్రము చెప్పఁగలను. తల్లీ ఆచేయిటు చాపుము.

వర:—(కుడిచేయిచాపును)

కాశీ:—(ఆకసమువంకఁజూచి) నీకరాబ్జముల మహారాజ్ఞీలక్షణంబులుగల హలాదిరేఖలు గలవు. ఈరేఖలనుబట్టిచూడఁ జక్రవర్తి లక్షణ ములు గల సుగుణసంపన్నుఁడగు కుమారుఁడు పుట్టఁగలఁడనుట స్పష్టము.

వర:—ఈ నిర్భాగ్యురాలి కంతయు దృష్టమా?

కాశీ:—గురుదేవప్రసాద్! గురుదేవప్రసాద్! నీప్రియుఁడు వియోగ భారంబునఁ బదింతలు కృశించుచుండవలయు.

వర:—అదిసత్యమా స్వామీ! ఔను! మీమాట లమోఘములు. మీపలుకులు మంత్రంబులు. నేను రహస్యము దాచిననుమీరు— వెలిపుచ్చక మానరు. కడచిన వృత్తాంతము నుడువుటకుఁ గడుంగడు సిగ్గగుచున్నది. నేనవతారపురుషులు కర్ణాట సామ్రాజ్యచక్రవర్తులు నగు——

కాశీ:—ఆ! కృష్ణరాయ లామహోదారుఁడు నీకుఁ బ్రియుఁడా? సెబాస్! చక్కగాఁ దగియున్నది. గురుదేవప్రసాద్! గురునాన! గురునాన! (హంసలఁబరీక్షించి) కుమారీ! నిన్ను నేనతనికిఁ గూర్పఁగలనని తలంచెద. నన్నతఁడు తండ్రివలె గారవించును.కొండొక సందర్భమున నే నా నా మహానుభావునిఁ జూచియుంటి. కాని యావలఁ జక్రవర్తియగు రాయలు నీవలఁ గాశీవిలాసుఁడనని పేరు మోసిన యోగీశ్వరుఁడను నేను. సందేహ ప్రసంగమేరీతినొనర్తును? మొదట సంఘటించిననవలఁ గార్యము విఘటించెనేని వేఱె చెప్పవలసినదేమి? (గడ్డము నిముఁరుకొనుచు) జయ్ మహాదేవ్ శంభో! శంకరా!

వర:—(తత్తరముతో) స్వామీ! మీకేల సందియము? నేనీకృశించుట యీ మహాత్మునికొఱకే. ఈసత్కార్య పరంపరాచరణ మామహోదారునిఁ జెట్టఁబడుటకే. నాకు మీరు దైవమువలె సాక్షాత్కరించినారు. మహాకలుష పూరితమగు మత్పూర్వ రక్తబిందులేశ మింకను నా శరీరమునందుఁ గలదు. అదియుఁ బూర్తిగా నింకిపోవలయు. మరొక్క నెల శుష్కోపవాసములచే నేను నిష్కళంకనవ్యరక్తధారాన్వితను గాఁగలను. వెండియు నల్లదే యాకాసారమునకు సోపానపరంపరాది నిర్మాణకార్యములు పరిపూర్తి యొనర్తు.

కాశీ:—మంచి దట్లే చేయుము. ఇట్టి సత్కార్యము లొనర్చువారికి భగవంతుఁడు తోడ్పడకుండునా? జయ్! గురుదేవప్రసాద్. నేనును బుణ్యక్షేత్ర సేవానంతర మొకమాసమున కా రాజేంద్రునిఁ జేరఁగలనని తోఁచుచున్నది.

వర:—స్వామీ! ఈలోననే యా మహానుభావునితోఁ బ్రసంగించి యీ దీనురాలి నుద్ధరింపలేరా! ఇట్టి పాపాత్మురాలినిఁ జెట్టఁ

బట్టుట కాతఁడంగీకరించునా? నాది వట్టియడియాస. మీాకును మాటదక్కనని తోఁచదు.

కాశీ:— తల్లీ! నీకానంతోఁచమువలదు. నాయొద్ద ననేకశక్తులుగలవు. నేనిప్పుడు నీకు సంధానకరణియను నమూల్యమూలిక నిచ్చెదను. దీని ప్రభావమిప్పుడే యెఱింగెదవుగాక. చేయిపట్టుము.

వర:—(చేయిపట్టును)

కాశీ:—(జటనుండినీరముపిండును) తల్లీ! నే పలికినపలుకులను మరలఁ బలుకుము. ఓసంధానకరణీ! నేను నిన్నే నమ్మినాను.

వర:—ఓసంధానకరణీ! నేను నిన్నే నమ్మినాను.

కాశీ:—కాశీవిలాసునాన! నీకు నిజమైన ప్రభావమేయున్నచో నాచేతిలోనికిఁ బరుగెత్తుకొనిరమ్ము.

వర:—కాశీ......రమ్ము (వేరుముక్క చేతిలోనికిఁ బరుగెత్తును)

కాశీ:—మూసివేయుము.

వర:—(మూసివేయును) ఆహా! ఈమూలికాప్రభావ మసమానము.

కాశీ:—అమ్మా! నమ్మితివా?

వర:—సందేహమాస్వామీ? ఎట్లుకటాక్షిందరో మీాదేభారము. వకుళా! వకుళా!

(వకుళ పళ్లెరమునందు వరహాలహారమునుఫలములనుంచి తీసికొనివచ్చి వరదరాజమ్మకందిచ్చును)

వర:—స్వామీ? ఈచిరుకానుక గ్రహింపుఁడు

కాశీ:—(పళ్లెరమును గ్రహించి చిరునవ్వుతో) వెఱ్ఱితల్లీ! నేను ధనార్థము వచ్చినవాఁడనుగాను (ఫలమును గ్రహించి యాపళ్లెరము నందే యుంచివేయును) నీకు మేలుగలుగుఁగాక! సంధానకరణి నిరంతరము ధరించుచుండుము. మాసంబులోపల నీకు సర్వశ్రేయస్సులొనఁ గూర్పయత్నించెద. జయ్! గురునానశంభో మహాదేవ! (నిష్క్రమించును.)

శ్రీ

తిరుమలదేవి నాటకము

షష్ఠాంకము

మొదటి రంగము

విజయనగరము - (నన్నిజ్ - పోర్చుగీసురాయబారి)

ఆహా! ఈ హంపివిజయనగరము భూలోకస్వర్గమేకదా! పెన్గొండలవరుసలే ప్రాకారములుగాఁగలిగి దుర్గమంబై సప్తప్రాకారావృతంబైన యీపురరాజమునందెవ్వాఁడును ప్రవేశింపలేఁడు. దయార్ద్రహృదయుఁడగు రాయలయాజ్ఞయు నసమానశేముషీధనుండగు తిమ్మరుసునానతియు లేనిదే మారుతాతపములుగూడ నీపురమునఁ బ్రవేశింపవీలులేదు. నాయదృష్టవశమున నీపట్టణరాజమును జూచు మహాభాగ్యము లభించినది. ఆహా! ఈ యూవరణలోఁ బూయని పుష్పములు కాయనికాయలులేవు. పెరుగనితరువులు పండనిపంటలు గానరావు. గోవానగరమునుండివచ్చిన బాటయొకటి మొదటికొండవరుసలోఁగలద్వారములలో నొకద్వారముగుండ నగరములోనకి వచ్చుచున్నది. ఈ వీథులసొంపు-ఈచెక్కడముల పెంపు- ఈదేవాలయముల యింపు-ఈప్రసూనసౌరభములముంపు - ఈవిద్యావినోదంబులయందలి మంపు-ఈనరంపుగవుల తెంపు - నిలింపపతిపురంబునఁగూడ పుట్టక్కయన్న సందేహమా? ఇందున్న తాతోలులింగనాదుల చిత్రశిల్ప

కళావిశేషమున కామయుని శిల్పనైపుణ్యము తీసికట్టు. ఆహా! నిద్దంపు టద్దంబులవోలెఁ బ్రకాశించు నీ విఠ్ఠలేశ్వరాలయశిలావేదికలందు మోముఁజూచుకొని చక్కదిద్దుకొనవచ్చు. హజార్ రామస్వామి దేవళ సమీపమునన్నున్న రాతిరథముమీఁది చిత్రములందలిశిల్పములోకమం దెచ్చటను గానము. అన్నింటికంటె మిన్నయైచెన్నారు నావిఠోబా స్తంభమునుండి వెల్వడు సప్తస్వరములరాగఘణితి నెంతని కొని యాడఁగలను? మజ్జారె! తోఁటలన్నియు నందనోద్యానవనములే! బాటలన్నియుఁ బాలగచ్చుతో నిర్మింపఁబడినవే. కోటలోని హర్మ్య ములు హాటకనిర్మితములు. బోటులనీటుగోటు లప్సరఃపాటలగంధుల సౌందర్యపాటవంబునకు బల్లెపుఁబోటులు. భూసురులు సకలధర్మకర్మ నిష్ఠాభాసురులు. రాజు లసమానపరాక్రమమృగరాజులు. వైశ్యులు న్యాయవ్యాపారవశ్యులు. శూద్రు లత్యంతకృషికళాసముద్రులు. జేని యాస్థానమున జరుగు మహాకవిసత్కారములు వర్ణనాతీతములు. ఆహా! ఆంధ్రభాషోద్ధరణకవతార మెత్తిన యవనీపాలుఁడీరాయలు. తెనుఁగుఁ దల్లిని సర్వాలంకారభూషితఁగాఁ జేయసమకట్టినవిద్వద్వరేణ్యుఁడీ భూపాలుఁడు. ప్రజల మాతృభాషాభిమానమునకు మేరయే లేదు. పెద్ద సామ్రాజ్యముకావలయునా పెద్దనకావలయునా యని యడిగినచోఁ బెద్దనయే కావలయుననుభాషాభిమానులే యందరును. రాజు కవిరాజు లేనిదే గడియయైన గడపఁడు. ప్రియమంత్రియగుతిమ్మరుసు లేనిదే రాజకార్యప్రసంగమే చేయఁడు. మా దేశములో 'లిస్బాన్' మహానగర దుర్గమే మహావైభవమున మిన్నయని మేము మురియుచుందుము. దీని ముందది సూర్యునిముందు మిణుఁగురువంటిది. అబ్బా! ఈవీథి చూచినఁ గన్ను చెదరిపోవుచున్నది! ఆమేనుఁసాలలు చూచిన నా గుండె యదరిపోవుచున్నది. (ఎదుటఁబరికించి) ఎవరావర్తకుఁడు? కందులరాశి ముందుఁబోసికొని యమ్ముచున్నాఁడనుకొంటినే! ఓహో! అదికందులరాశికాదు. కెంపులరాశి. (ఆశ్చర్యముతో) ఆదెసనదియేమి?

వజ్రములప్రోవు. అల్లదే నీలముల బాసు. ఇవి పచ్చలప్రోవులు. ఆ యంగడిముంగిలివి ముత్యాలకుప్పలు. ఇందులేనివి లోకంబునం దెందు నుండవు. ఈపట్టణవైశాల్య మింతింతని చెప్పఁగలనా? చెప్పఁజాల! ఇటలీకిముఖ్యపట్టణమగు 'రోము' కంటె నిది మిక్కిలిపెద్దది. ఎక్కువ సుందరమైనది. ఇచ్చటినాగరికత యిచ్చటికట్టుబాటు లెచ్చటను గాన రావు. ఏమియీపట్టణభవననిర్మాణచాతుర్యము! ఒక్క స్త్రీయైనను నన్యులకంటఁబడకుండ నూరిలోని యుత్సవములన్నియు నిరాటంక ముగాఁ జూడవచ్చు. ఎచ్చటఁజూచినను రాజు "ఊఁ" అనుసరికి నెంత బలవద్విరోధినైన నెదుర్కొని సింగపుఁగొదమలవలె మీఁదికురుకు మహాయోధులే! మందునకైన నిందుఁ బిరికిబంటు కానరాఁడు. కుందేలు వేఁటకుక్కను దఱిమితఱిమికొట్టిన వీరక్షేత్రమఁటయిది అఖండతపశ్శాలియగువిద్యారణ్యనిర్మితమైన శూరభూమియఁటయిది. ఇది లక్ష్మీసరస్వతులకు లాస్యభూమియనిన నపహాస్యమా? అద్దిరా! ఈపేటయందుఁదాటిబద్దలతో నిర్మించినరాట్నములేనికొంప లేదు. ఏకులు 'తయారు' చేయు నాచాకచక్యమేమి? కదురున సన్ననిదారము తీయు నానైపుణ్యపుణ్యమేమి? పలురకముల తలతలలాడు చిలుపలు చుట్టు నానేర్పేమి? ఈదేశవైభవమంతయు నీరాట్నములమూలము ననే మూర్తీభవించినదని చెప్పనొప్పు. ఈరాట్నచక్రనాదము వీణా నినాదముతో వాదులాడుచు శ్రోత్రపేయమై నన్నవశునిఁగానొనర్చు చున్నది. బళిరే! ఇట్టి నగరసంబంధమునఁ వర్తకముచేసి కుబేరులము కావచ్చుననుతలంపుతో వచ్చి శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారిదర్శనముచేసి నాశక్తియుక్తులనెల్ల నుపయోగించి యత్నించిరి. కాని వర్తకమున కొక్కరేవుపట్టణమైన నిచ్చుట కాతఁ డంగీకరింపఁడయ్యె. పరభయంకరచతురంగబలఘ్నములగు శతఘ్నుల నిచ్చెదనని రాయలకాసపెట్టి నను నాదెసకు మ్రొగ్గఁడయ్యె. ఎనుటిపేరులకు సమానాయుధము

లున్నప్పుడే యుద్ధముచేయునుగాని భిన్నపరికరములతో యుద్ధము చేయననుప్రతిజ్ఞగలవాఁడట యీతఁడు. ఈరాయలను మహాధర్మాత్ముఁ డనుకొందునా ? వట్టి వెఱ్ఱివాఁడనుకొందునా ? నేనువచ్చినకార్యమున కానుకూల్యమేమియుఁ గన్పట్టుటలేదు. (యోజించి) ఇంకెవ్వనివేడు కొందును ? బీజపూర్ సుల్తానాదిల్ షాకూడ మంచివాఁడని వినియుంటి. భామినీసుల్తానులకును విజయనగరప్రభువులకును బూర్వమునుండియు వైషమ్యములుగలవనియుఁ దెలిసికొంటి. ఇదేమంచిసమయము. రెండవ కంటికిఁ దెలియకుండ ఫిరంగులనిచ్చెదనని యాదిల్ షా కెరపెట్టి యెట్లైన రేవుపట్టణములనిర్మించుకొని వర్తకస్వాతంత్ర్యసౌకర్యములు సంపా దించితీరెద. (నిష్క్రమించెను)

రెండవరంగము

(కొలువుకూటము. కృష్ణరాయలు — తిమ్మరుసు ప్రవేశింతురు.)

తిమ్మ:— రాజేంద్రా! కటకపురమ్ము గెల్చితివి. సకలరాజ్ఞీలక్షణం బుల విరాజిల్లు తిరుమలదేవిని మనసారఁ బ్రేమించు భార్యగాఁ బడయఁగల్గితివి. వీరాగ్రేసరా! నీకింకఁ గొఱంత యేమి ? కాని .....

రాయ:— అప్పాజివంటి ధీశాలిమంత్రిమైయుండ రాయలకుఁ గొఱంత యేమి ? అప్పాజీ ! కాని యని యూరకుంటి రేల ? వేఱొండు రాచకార్యమేమైనఁగలదా? అట్లైన నెట్టిదుర్ఘటకార్యమైనను సంఘటింప బద్ధకంకణుఁడనై యుంటిని తెల్పుఁడు.

తిమ్మ:— ఏమని తెల్పుదును? నెలలోపలఁ దిరుమలాంబారాయలకుఁ బట్టాభిషేక మొనర్చినవెనుక రాచకార్యములు చక్కఁబెట్ట వచ్చునని తలంచితిని కాని యిప్పుడు బలవత్తరరాజకార్యము వేఱొండు సంఘటిల్లినది. బహామినీ సుల్తాను లిప్పు డేకీభావము

వహించి పెచ్చుమీఱినట్లు తెలియవచ్చినది. మనమిప్పుడు మూకీభావము వహించినచోఁ దప్పక గొప్పముప్పు వాటిల్లఁ గలదు. వెండియు రాజేంద్రా!

గీ. ప్రక్కబల్లెంబు రిపులకు రాయచూరు
దుర్గ మెట్టివారల్కైన దుర్గమం బ
దేరిపాలనయందుండు వారికెపుడుఁ
గరతలామలకము సుమ్మఖండజయము.

మనమట్టిరాచూరు కోటఁబట్టకుంకుట సామ్రాజ్యలక్ష్మిని సర్వాభరణభూషితురాలుఁగానొనర్చి తిలకంబుదిద్దుట మానుటవంటిది.

రాయ:—(యోజించి) మంత్రిశేఖరా! మీ రన్నదివాస్తవమేకాని యాదిల్‌షాతో మన మేమనివైరము బెట్టుకొందుము? ఇప్పుడాంధ్రదేశ మెంతశాంతియుతముగానున్నది? హిందూ మహమ్మదీయు లెంతయన్యోన్యసహాయసంపదున్నతులై మెలంగుచున్నవారు? మతద్వేషము మానవద్వేషము సంఘద్వేషము నొకటననేల యెందును నీషద్ద్వేషభావమునులేక పరస్పరప్రేమ పాశబద్ధులై క్షీరనీరన్యాయమున సంచరించుచుండిరి. బీజపూరు సుల్తానాదిల్షాకూడ నియ్యుద్యమమున కూఁతమిచ్చుచున్న సుహృదుఁడుగదా!

ఉ. ఆదిలుషాయనంగ హృదయమ్ములరెంటినిఁగల్పి స్నేహమున్
బాదుకొనంగఁజేసి సుగుణప్రవరుండని వాసిగన్నవాఁ
డేదియు నేరమే దొరక దెప్పుడు నాతనియందు శాంతుఁ డ
త్యాదరణీయుఁ డాప్తుఁడు హితాగ్రణిపై కెటుకాలుద్రవ్వుదున్.

తిమ్మ:—అది న్యాయసమ్మతము మే. కాని మొన్నమొన్నటిదాఁక నాదిల్‌షా దేవరవారియెడ నత్యంతప్రీతితో మెలఁగినవాఁడనుటకు సందియము లేదు. రాయచూరు దుర్గాధిపతియగు తోఫల్

ఖానుఁ డతిక్రూరుఁడు. గోలకొండన బాబుసేనాధిపతియగు మల మలఖానుఁడు చండశాసనుఁడు. ఉదయగిరి దుర్గాధిపతి ప్రహ రేశ్వరపాత్రుఁడు శత్రుకూటమునఁ జేరినాఁడు. ఇంకను దమ ప్రతాపాగ్నికిఁ దాళలేక పారిపోయినగజపతిసామంతులం దరిప్పు డేకరాశికి వచ్చి యాదిల్‌షాతో నేస్తముగావించి వానినిఁ బ్రోత్సహించి మిమ్ము వంచింపయత్నించుచున్నారు. రాయలునాకు పరమాప్తుడు. ఎట్లుమోసగింతునని పైపైకిఁ బలుకుచున్నాఁడేకాని యాదిల్‌షా చాలకాలమునుండిలోలోన గోతులు తీయుచునే యున్నాఁడు.

రాయ:—(తలపంకించి) మీరననట్లు తక్కినవారు తిరుగుబాటొనరించు టకుఁ దఱివేచియుండవచ్చునుగాని యాదిల్‌షావంటి సహృ దయుఁ డట్లొనర్చునా ? మనకట్లనుటకేమి యాధారమున్నది?

తిమ్మ:— మంచిమాట సెలవిచ్చితిరి. తగిన యాధారములు మీకిప్పుడే చూపెద. మనకు పారశీకాశ్వముల నిచ్చెదనని చెప్పి లక్షల కొలంది ద్రవ్యమును దీసికొనిపోయిన సయ్యదహమ్మదాదిల్‌షా యాస్థానముననున్న సంగతి మీకును విదితమైనదే కదా!

రాయ:—ఔను, నిజమే.

తిమ్మ:—ఆదిల్‌షా వాని కభయహస్తమిచ్చి మనకిచ్చెదనన్న గుఱ్ఱ ముల నన్నింటి కాతఁడే క్రాయకుఁడగుచు నాశ్వికదళమును బలపఱచుచున్నాఁడు. "ద్రోహి యగు సయ్యదు మీమఱుఁ గున దాఁగినాఁడు. విచారించి తగినట్లు శిక్షింపు" డని మనము వ్రాయఁగా నతఁడందు లేఁడని బొంకి పిదప నాతఁ డిచ్చిన పెంకె జబాబు మీరెఱింగినదేకదా! ప్రభూ! ఆతఁడు మనకు నిజ మైన స్నేహితుఁడే యైనచో మన యెడ ద్రోహ మొనర్చిన సయ్యదును శిక్షింపఁడా ?

రాయ:—ఔను. అది తప్పిదమనక తప్పదు.

తిమ్మ:— ఇట్టి వెన్నెనియో కలవు. మొన్న పోర్చుగీసు వర్తకుఁడు రేవుపట్టణము లిమ్మని మనలను గోరఁగా మన మంగీకరింప మైతిమి. అతఁడు పోయి యాదిల్‌షా నాశ్రయించెనఁట. వారును నాతని సాహాయ్య మపేక్షించుచుండిరఁట.

రాయ:—ఎందులకో ?

తిమ్మ:—ఎందులకో యననేల ? విజృంభించుచున్న రాయల ప్రతాపాగ్నిఁ జల్లార్చుటకు. పరివ్యాప్తమైన యాంధ్రరాజ్యము నంతరింపఁజేయుటకు. గోవా, డయ్యు, డామన్, రేవుపట్టణముల నాతఁడు పోర్చుగీసువారి కిచ్చి వేసెనని మొన్ననే మనవిచేసికొంటిని. రాయచూరు మనము త్వరలో స్వాధీనముచేసికొనమేని పెక్కుచిక్కులు వాటిల్లు. ప్రభూ ! అది యట్లుండనిండు. (జేబునుండి శాసనపు రేకును దీసి) ఈశాసనము చిత్తగింపుఁడు (చేతి కిచ్చును.)

రాయ:—(గ్రహించి) సాళ్వ నరసింహరాజు వ్రాసిన మరణశాసనము.

తిమ్మ:—చిట్టచివర వాక్యమును గమనింపుఁడు.

రాయ:—(తిలకించి) విజయనగర రాజులకు రాయచూరు రాయువు పట్టు. దానినిఁ బట్టుకొనిననే కాని వారు చక్రవర్తి నామమున కర్హులుకారు. నేను జీవించియుందునేని సాధించి తీరువాఁడనే. ఇదియే నాతుదికోరిక. . (నిట్టూర్పువిడిచి) అప్పాజీ నాజనకుని పంపునదియే ? జనకులగు మీయాజ్ఞయు నదియేకదా ! మీవాక్యార్థము లద్దమువలె స్ఫుటతరములు. మీభావము లంభోనిధివలె గంభీరములు. తత్క్షణమే యాదిల్‌షా కడకు రాయబారమంపుఁడు. శాత్రవులను బెచ్చు పెఱుఁగనీరాదు.

తిమ్మ:— చిత్తము సర్వము సిద్ధము చేయించెద.

రాయ:—రాయబారము నామ మాత్రమేసుఁడీ! ఇంతకృత్రిమములగు పన్నాగములను బన్నువారు మన రాయబార మంగీక రింతురా? వారి నిరాకరణమే మనకుఁ బ్రబల నిదర్శనము. (మందహాసముతో) అప్పాజీ! ఈ మధ్య ... కాశీవిలాసులై క్రొత్తక్రొత్త జ్యోతిషములు చెప్పఁ బ్రారంభించిరి గదా! ఈ యుద్ధము జరుగు కాలాకాలములు జయాపజయములు నిర్ణయింపలేరా? - లేక (నవ్వి) తెలిసినవిషయములేకాని చెప్పఁ జాలరా?

తిమ్మ:—(నవ్వి-తనలో) తిరుమలసంగతి రేమని నన్ను నర్మగర్భంబుగాఁ బలుకుటయేకదా యిది. (పరిహాసముఁగా) ప్రభూ! నేను నాపిథాయక కృత్యమును మఱచుటలేదు. ఈ కంకణమును విప్పుట కొక నెల గడువుపెట్టియుంటి. ఇది క్రీ. శ. 1520 న సంవత్సరము. మే నెల 19 తేదిని యుద్ధము ప్రారభంము కాఁగలదని తోచుచున్నది. అన్నివిధముల మనకు జయమే సూచితమగుచున్నడి.

రాయ:—సకల విద్యాపారంగతుల మీ రెఱుంగని దేమి కలదు?

` మహాప్రసాదము.

(నిష్క్రమింతురు.)

శ్రీ

తిరుమలదేవినాటకము

సప్తమాంకము

మొదటిరంగము

కృష్ణానది కావలిబహిరంగము-రాయచూరునకు రెండుమైళ్ళు దక్షిణమున వరుసగా ఫిరంగులు పాతఁబడియుండెను.

(తిమ్మరుసు రాయలు గోవిందరాజు మొదలగువారు ప్రవేశింతురు.)

రాయ:—అప్పాజీ! ఏడులక్షల మూడువేల కాల్బలముతో ముప్పదిరెండువేల యాఱువందల యశ్వదళముతో నైదువందల యేబదియొక్క యేనుంగులతోఁ గృష్ణదాటివచ్చితిమి. తలవనితలంపుగా మనకిప్పు డవిలంఘ్యమగు భయంకరాపద తటస్థమైనది. ఈ మూలనుండి యామూల కడ్డముగా మార్గనిరోధకమై ఫిరంగులమర్పఁబడియున్నవి. మనకు ఫిరంగులులేవే! యుద్ధముమాని వెనుకకుఁ బోవుట శౌర్యమానవంతుని లక్షణముకాదుగదా! ఫిరంగులయగ్నిజ్వాలా మాలికలకు మనసైన్యములు మలమల మాడిపోవుటయేకాని రవ్వంతయుఁ బ్రయోజనము కానరాదు. ధర్మయుద్ధము ధర్మయుద్ధ మని మనము మొత్తుకొంటిమిగాని శత్రువు లావంతయు న్యాయము విచారింపరైరి. (పండ్లు పటపట కొఱుకుచు) మిత్రద్రోహి ఆదిల్‌షా యింతపని చేయునని

కల్పనైనం దలంపనైతి. అప్పాజీ! ఇప్పుడు కర్తవ్యమెద్ది? కార్యములు గట్టెక్కించునేర్పు మీకుంగాక యింకెవరికిఁ గలదు ?

తిమ్మ:—(పరికించి) ఔరా! ఇప్పు డెట్టియాపద దాపరించినది? ద్రోహము! ద్రోహము! వెనుకకు మరలిపోవుటయే గాని వేఱొండుదారి కానరాదు. ఆంధ్రరాజ్యభూమిరుహ మూలమునకు గొడ్డలిపెట్టు. రాజేంద్రా! ఎఱిఁగియెఱిఁగి యింతసైన్యమును భయంకరాగ్నిజ్వాలామాలికల పాలొనర్తురా. వృథాప్రయాసము. సర్వసైన్యనాశనము! తుదకుఁ బరాజయము.

మ. అవమానంబని వెన్కకున్ మరలఁబో కాలస్యమున్ జేయుచో
నవనీపాలక! శత్రుసైన్యనివహం బంతన్ శతఘ్నీకదం
బ వలత్పావకకీలికాళిఁ గురియింపం గూడుచో నెట్టిధీ
రవరుల్ సైతము నిల్వనోపుదురె పోరం బాఱ కెబ్బంగినిన్.

రాయ:—(క్రోధముతో) ఏమి? వెనుకకుఁ బారిపోవుటయా! అప్పాజీ?

గీ. ధైర్యసాహస విక్రమధనుఁడు ఘనుఁడ
చతురుపాయపరాయణుఁ డతులమాన
నీయుఁడగు తిమ్మరుసునోట నేటి కిట్టి
పిరికిమాటలు వెడలుట వింతగాదె?

తిమ్మ—రాజేంద్రా! పిరికిమాటయా! కాదు. రాజనీతివాక్యము. ఏయెండ కాగొడుగు పట్టుకున్నఁ భట్టభద్రుల్కైన నొక్కొక్క పట్టునఁ జెట్టలుపుట్టవా! పాటెఱుఁబండ్ల కెవరైనఁ నెదురుగాఁ గాళ్ళుచాతురా! వీరావేశమున సర్వసైన్యమును నాశనము చేసికొని ధాత్రీశ్వరులు తమకును దమదేశంబులకును హాని గల్పించుకొననగునా! అశ్వత్థామ నారాయణాస్త్రమును ప్రయోగించినప్పు డర్జునుఁడంత మహాయోధుఁడు నిరాయుధుఁడై రథముదిగి నమస్కరింపలేదా ?

రాయ:—(కనులెఱ్ఱఁజేసి) ఉగ్గుఁబాలబెట్టిన ధైర్యస్థైర్యములకు స్వస్తి చెప్పుదుమా! నిర్వ్యాకపరాక్రమమును గంగపాలొనర్తుమా! మానధనుఁడు మరణమునకైన సిద్ధపడునుగాని వెన్నిచ్చి పారి పోవునా! పుట్టినవంశమునకుఁగీర్తిఁజేపట్టిన పట్టణమునకుఁగూడఁ జిరస్థాయియగు నపకీర్తినార్జింతుమా!

గీ. విజయలక్ష్మిని వెలయించి వెలయునట్టి
నగరమగుటఁగాదె విజయనగరమయ్యె
జయము గనుటొండె నిచ్చటఁ జచ్చుటొండె
ఓడి నగరికిఁబోవ నెట్లొప్పుకొందు.

అప్పాజీ! అసమానపరాక్రమఖనియగు తిమ్మరుసుచేతిక్రింద నాఱితేరిన రాయలు పారిపోయెనన్న నిందనోర్చుటకన్న నీఫిరంగిగుండ్ల కగ్గమై యమగ్గికీర్తినందుట మిన్నగాదే?

తిమ్మ:—సెబాస్! సింహపరాక్రమా! సెబాస్! సాహసముగలవారిని లక్ష్మి వరింపకుండదు. ఈ దుస్థితిని సూచించితి నంతియే మీ యాజ్ఞకు బద్ధుఁడను.

రాయ:—అప్పాజీ! సకలసైన్యమును వీరాలాపంబులఁ బ్రోత్సహించి ఫిరంగులను దాఁటిపోయి కోటఁబట్టుటకు విజయమొందుటకుఁ దగునుపాయంబు నారయుఁడు. మీ కుపాయముల కేమి లోపము? కొండమ్రింగువానికి గోపురమడ్డునా? నేనిదేవచ్చెద సత్వర ముపాయమాలోచింపుడు.

(నిష్క్రమించును.)

తిమ్మ:—(యోజించుచు) ఉపాయము! ఉపాయము!! ఇంకెక్కడి యుపాయము? ఔరా! ఈ యాపత్సముద్ర మీదుట కాలోచ నానౌకయే దొరకుట దుర్లభముగానున్నది. ఆంధ్రరాజ్యము నేఁటితో నంతరింపవలసినదేనా? దైవమా! (యోజించుచుఁ

దటాలున) ఆ! మంచియుపాయము! రాయలుసంకల్పసిద్ధుఁడు. తరించితితరించితి(సైనికులదిక్కు మొగంబై)ఓ మహాయోధులారా! మీబాహుబలపరాక్రమముమీఁద నే మీసాహససౌదార్యముల మీఁదనే మీత్యాగసంపదమీఁదనే యీకర్ణాటసామ్రాజ్య లక్ష్మి యీయాంధ్రరాజ్యేందిరయాధారపడియున్నది. ఇప్పుడు కృష్ణదాఁటి యీవలకు వచ్చితిమి. తలవనితలంపుగా నిచ్చట మహాపద సంభవించినది. ఇందనుక నెందరెందరో వీరస్వర్గ మలంకరించి రాజేంద్రునకుఁ బెక్కుయుద్ధములం దఖండవిజ యంబు చేకూర్చిరి. దేశభక్తి మూర్తీభవించినది. ఆంధ్ర దేశాభిమానము వెల్లివిరిసినది. ఆంధ్రతేజము దిగంతముల ధగద్ధగాయమానముగా వెలుంగుచున్నది. ఆంధ్రపరాక్రమము క్రేళ్లువాఱినది.మునుపుచూపినభక్తి భక్తిగాదు. తొల్లి నెఱపిన పరాక్రమము పరాక్రమముగాదు. పూర్వము ప్రకటించిన ధైర్యము ధైర్యముగాదు. రక్తపాతముగాక రాజ్యమార్జింప నగునే? మనము కోటపట్టుకొనుట మొదలుపెట్టితిమేని లక్షల కొలది సైనికులు మరణింపకమానరన్నసంగతి మీరెఱుంగ నిదియుఁగాదు. కోటపట్టుకొని జయముగాంచుటో లేక ఫిరంగి గుండ్లబారికగ్గమయి మ్రగ్గుటో తప్ప పిరికిపందలమని యనిపించు కొనరాదు.

(వీరులుముందువచ్చి) ఛీ! పిరికిపందలమా? దేశమాతకు మా ప్రాణములర్పింప సంసిద్ధులము. ప్రళయాగ్ని జ్వాలలందైననుఱుకుదుము మేము! మేము!

తిమ్మ:— సెబాస్! వీరాగ్రేసరులారా! నేను చెప్పునుపాయమును చక్కగా గమనింపుడు. అటుచూడుడు. ఆ యమర్చఁబడిన ఫిరంగులకు మధ్యమధ్య నెంతయో దవ్వుగలదు. ఆమూలనుండి

కాని యీమూలనుండికాని మధ్యనుండికాని పోయి కోటఁ బట్టుట కాబ్రహ్మకైన శక్యముగాదు. మీరు నిజమైన దేశ భక్తులే యైనయెడల నిజమైనరాజభక్తులే యైనయెడల మీ యాంధ్రసామ్రాజ్యలక్ష్మిని మీరు కాపాడుకొనఁదలంచిన యెడల మీకు మీకన్నతల్లియెడ నిష్కళంకప్రేమయున్న యెడల శత్రువులు ప్రేల్చుచున్ననుసరే యీమూలనున్న మొదటిపదిఫిరంగులముఖముల కెదురుగాఁ బదిపదిమందివీరుల చొప్పునఁ బోయి యెదుర్కొనుఁడు. అట్లుమూడుతడవలు తండాలుతండాలుగాఁబోయి యెదుర్కొనవలయు. ఒక్కొక్క తడవకు వందమందివీరుల కెక్కుడుండరు. ఇట్లు మూడువందల మంది త్యాగముచేసినచో మొదటిపదిఫిరంగుల పస నాశనము గాఁగలదు. ఒకసారి యుపయోగింపఁబడిన ఫిరంగిని దట్టించుట కొకఘుడియకాలము పట్టును. ఆపదిఫిరంగులవారు మందు దట్టించునంతలో వెనుకనున్నవారు ఫిరంగులను సమీపించి వారింబట్టిచంపనగు నంతలో సర్వసైన్యము ఫిరంగులబారు దాఁటి యన్నిఫిరంగులవారినిఁ బట్టుకొని చంపనగును. లక్షల కొలందిగానున్న మీసోదరవీరులప్రాణములను రక్షించినవా రగుదురు. త్వరపడుఁడు. పొండు. సాహసింపుఁడు.

వీరులు:—ఆంధ్రతేజఃపుంజము పరివ్యాప్తమగుఁగాక! కర్ణాటసామ్రాజ్య లక్ష్మికిజై. శ్రీకృష్ణదేవరాయలకు జై. అప్పాజికి జై. ఆంధ్ర మాతకు జై.

(తండాలుతండాలుగాఁ బోదురు - ఫిరంగులుప్రేల్పఁబడును)

రాయలు (ప్రవేశించి) :—అమాత్యశేఖరా! మీతంత్రము లద్భుతము లనంతము లసమానము లఖండములుఁగదా! అటు చూడుడు! మీయుపాయోపదేశానుసారముగా సైనికులు

తండాలుతండాలుగాఁ బోవుచున్నారు. కట్టా! మొదటితండా సైనికు లామహాగ్నికీలలకు భస్మీభూతులైరి. రెండుమూడు తండాలవారును. — — ఔరా! రాజకృత్యమెంతకఠోరము ?

తిమ్మ:— రాజేంద్రా! ఇట్టిరాజభక్తులు నిట్టిదేశభక్తులు నిట్టిశూర పుత్రులు నిట్టిత్యాగమూర్తులుగల దేశ మున్నతివహింపదా ? రాజచంద్రుల కఖండజయము చేకూఱదా ?

రాయ:—అప్పాజీ! ఈత్యాగమూర్తులకుటుంబములకు శాశ్వత జీవ నాధారముగా నూరుపుట్లభూమి నాయాజ్ఞ నొసంగుఁడు.

తిమ్మ:— అదియెంతయు సమంజస మట్లేయొనర్చెద.

రాయ:—అప్పాజీ! మనసైన్యములవ్వాడే చొచ్చుకొని పోవుచున్నవి.

ఉ. చెప్పినచొప్పునన్ నడచి చేరి ఫిరంగులబారి కగ్గమై
రిప్పుడు సైనికుల్ మిగిలి యెల్లరు నందునొనర్చుకొంచు మే
లుప్పతిలంగఁ బట్టుకొనుచుండిరి శత్రుబలంబు లల్లవే
ముప్పునఁ బాఱఁజొచ్చెఁ ద్వదపూర్వమనోహరతంత్రపద్ధతిన్.

మనమును బొల్గొనఁబోవలయుఁ రమ్ము.

(నిష్క్రమింతురు)

రెండవరంగము

యుద్ధభూమి – వెన్నెలరాత్రి–కృష్ణరాయలు ఖడ్గముఁ జేతఁబూని ప్రవేశించును.

ఈ మనోహరచంద్రచంద్రికాపూరంబునఁ బ్రళయకాలవిర్భూత మేఘమాలికలలీల రెండుసైన్యములవారును వెల్వడి తారాపథము దద్దరిల్లఁ బృథ్వీతలంబు గ్రుంగ భటుఁడుభటుఁడుదాఁకి ఘోరసంగర మొనర్చుచుండిరి. అప్పాజి ధైర్యసాహసము లప్రతిమానము. భావస్గ

ద్రోణాది మహాయోధులచందంబున నీభూసురశ్రేష్ఠుఁడు భుజబలంబు మెఱయ నుద్దండుఁడై గండుమీఱియున్నవాఁడు. అదె! యెంతమంది వైరివీరులనుఁజీల్చి చెండాడుచున్నాఁడు? శాత్రవవీరులకరములఁ గరము విరాజిల్లు నాయుధములఁ దుత్తునియలుచేయుచున్నాఁడు. (మరియొక దెసకుఁదిరిగి) ఔరా! ఈదెసనింతకంటె నతిభయంకరసంగర మొనర్చు నాయువకవీరుఁడెవ్వఁడు! లాఘవలక్ష్యశుద్ధి దృఢత్వచిత్రత్వంబులు మెఱయ నాకారముదాల్చిన ధనుర్విద్యయోయనఁ బ్రకాశించుచున్న వాఁడు. అతివేలములైన వార్ధులంబోలు మహాసైన్యమునందుఱికి యెవ్వరిని లెక్కచేయక యుక్కుమీఱి పెక్కువీరుల నుక్కడంచుచున్నాఁడు. (మరియొకదెసకుఁ దిరిగి) ఏలొకో యీదెస సైనికులు పలుచంబాఱుచుండిరి. ఏనిదే పోయి వారినిఁ బ్రోత్సహించెద.

(నిష్క్రమించును.)

(తిమ్మరుసు ప్రవేశించును.)

మధ్యందినమార్తాండుని ఖరకిరణముకరణి మెఱయుఖడ్గరాజమును చేఁబూని మారాయలు లోకాతీతప్రతాపమును బ్రకటించుచున్నాఁడు. వెనుకంజవేయక ప్రళయకాలరుద్రునిచందంబునవిజృంభించి సాధనోపాయముల రాయలు విరోధిసైన్యముల లయమొనర్చుచుండె. కాని ప్రయోజనము గగనకుసుమముగానున్నది. (ఒకదెసకుఁజూచి) ఆ! ఆదెస నదియేమి? మలకదండు మిడుతలదండువలెఁ జెలరేగుచున్నది. క్రొత్తసైన్యములువచ్చి చేరుటచేఁ గ్రొత్తనీటనిండు నిండువాహినివలె వెల్లివిరియుచున్నది. ఆంధ్రవీరులు వెనుకంజవేయుచున్నారు. ఛీ! పౌరుషహీనముగాదా? ఓయాంధ్రవీరులారా? భీరుతాపిశాచమును బారఁద్రోలుఁడు.పారిపోకుఁడు. నేనిదే మీసహాయార్థము వచ్చుచుంటి.

(కత్తిఁద్రిప్పుచు విజృంభించి నిష్క్రమించును.)

(మహావీరుఁడు ధనుర్ధరుఁడై ప్రవేశించును.)

ఆహా! రాజనినఁగృష్ణరాయలేరాజు, ధైర్యసాహసములు వాని సొమ్ము. పరాక్రమమున కాతఁడాటపట్టు. ఔదార్యమున కాధారము. ఉత్తమక్షత్రియకులాలంకారునియం దుద్భూతమగు నఖండక్షాత్రతేజ మీాతనియందు మూర్తీభవించినది. ఈతఁడు ధర్మసంస్థాపనార్థ మవత రించినకృష్ణుఁడనిన సందేహమా? (ఇటునటుపరికించి) ఆపద! ఆపద! శాత్రవు లల్లదే రాయలను మూర్కొనుచున్నారు. ఓరీ! దురాత్మ లారా! ఈ రాజభక్తుని కంఠమునఁ బ్రాణములుండగా మీారు రాయల కాపద గలిగింపఁగలరా! (వింటబాణపరంపర సంధించి విడుచును–చిరునవ్వుతో) మా రాజు రక్షింపఁబడె. శత్రువులు పికా పికలై పారఁజొచ్చిరి. రాయుల నెదిరించిన మును ము విరిగిపోయినది. (మరియొకదెసకుఁ జూచి).

ఔరా! ఈదెస నియ్యాంధ్రవీరులు శత్రుధాటికాగ లేకున్న వారే (నిరూపించి, పారిపోకుఁడు. నే నిదే మీాసహాయార్థము వచ్చు చుంటి. (అటుపోయి మరల వచ్చి) ఓ యాంధ్రసేనాధిపతులారా! సైనికులారా! దశదిశలనిండి దేదీప్యమానముఁగా వెలుంగుచున్న యాంధ్రప్రతాపపాగ్ని జ్వాలలను నే..ఁడు మీాపిరికితనమును నీటిధారలచేఁ జల్లార్పఁజూచెదరా? ఛీ! మీాకుఁ బౌరుషములేదా? ఆంధ్రరాజ్యము మనది. ఆంధ్రులము మనము. ఆంధ్రదేశము మనది. ఆంధ్రప్రతాప మసమానము. ఆంధ్రతేజ మఖండము. ఆంధ్రవైభవమనుపమానము ఆంధ్రసాహస మనాదిసిద్ధము. ఆంధ్రధ్వజ మాకాశవీథి నాచంద్రా ర్కముఁ బ్రకాశింపఁజేయుఁడు. ఐకమత్యము సూచించు నాంధ్ర ధ్వజము–త్యాగధైర్యములకు గురుతైన యాంధ్రధ్వజము–శత్రురాజుల గుండెలు పగిల్చి రగుల్చు నాంధ్రధ్వజము–క్రిందఁబడినచో మీా తల లూడి నేలపైఁబడినట్లు గాదా? ఆంధ్రుల యశశ్చంద్రికలను మాసి పోనీక–యాంధ్రుల జయలక్ష్మిపంచబంగాళమైపోనీక–చెక్కుచెదరని–

యేనాఁడు మొక్కపోవని యాంధ్రతేజ మిప్పు డధ్వాన్నముకానీక కాపాడుఁడు. చంపుడు శత్రువులను! చీల్చుడు వైరులను! ఆంధ్రరాజ్యలక్ష్మీకుంభద్వారవరక్షణ దీక్షాపారయశోవిసరులు కండు. నాతోడ రండు. వైరివీర గంధద్విపకుంభస్థలమ్ములఁజీల్చి చెండుఁడు.

(నిష్క్రమించును.)

(మహావీరుఁడు మరల ప్రవేశించి) నా మనస్సౌకింత కుదుటఁ బడినది. ఆదెస గోవిందరాజు తన యుద్ధ నైపుణ్యంబు మెఱయ నొక యొద్దుకాచుకొనియున్నవాఁడు. తిమ్మరుసు మాట వేఱ చెప్పనక్క ఱయే లేదుగదా! కృష్ణరాయుల తలఁదీసి యప్పగించిన వాని కర్ధ రాజ్యము నలుపాగా నిచ్చునఁట. ఎవరు ?ఆదిల్ షాయఁట ! ఔరా రాజనీతి యెంత విపరీతమైనది ? అది యట్లుండనిమ్ము. (నలుదెసలఁ దిలకించి) జయముచేకూరెనని రాయ లుబ్బుచు గుడారమునకుఁబోవు చున్నాఁడనికదా తెలిసికొంటిని. ఆదిల్ షా యెంతద్రోహి ? అయ్యో! ఒంటరిగాఁబోవు రాయుల నర్థకాంక్షాపరులగు తురక సర్దారులు వేఁటాడ వెంటాడుచుండవలయును. నేనింకఁ దడయరాదు.

ఉ. రాయల యుత్తమాంగమును రాలుతురంట ! పరాభవాగ్నిలోఁ
ద్రోయగ నుండిరంట! కడు రోతగదా ! విన నిట్టివార్త యూ
రా! యెటులోర్తు ! నాదుగళమందునఁ బ్రాణముగల్గఁ బ్రోజ్వల
త్సాయక పంక్తులన్ రిపు విదారణముంబొనరింపకుందు నే !

(నిష్క్రమించును.)

మహాడవరంగము

(ఖడ్గధారియై రాయలు ప్రవేశించును.)

ఔరా ! కాలమహిమ ! విజయదర్పమున విఱవీగుచు, నొంటరిగాఁబోవు నాకెంతటి పరాభవము! తోఫల్ ఖాన్ ? నీవెంత దురాత్ముఁ డవు! ఆకస్మికముగా నన్నుబట్టి నాయుత్తమాంగము నుత్తరింపఁదలం

తువా ? కృత్రిమముగా నన్ను వధింప నెంచుట పౌరుష కార్యమా ? నీర క్తనాళములందు మ్లేచ్ఛర క్తము ప్రవహించుట లేదా ? ఇంతపిరికి పందవా ? ధీరులొక్క పరియే మరణింతురు గాని భీరులు క్షణక్షణము చచ్చి బ్రదుకుచుందురని యెఱుంగవా ? ఆహా ? నాతలఁదీయుటకు సిద్ధముగానున్న తురకసర్దారులను గ్రూరుఁడగు తోఫల్ ఖానును నిజ బాణపరంపరలఁ దున్మి తూటాడి నన్నీమహాపదనుండి యుద్ధరించిన యీమహావీరు డెవ్వఁడై యుండునోవు ? (నలువంకలకుఁదిలకించును.) (మహావీరుఁడు ప్రవేశించి) ఓ దురాత్ములారా ! సర్దారులారా ! తిరిగి చూచెద రేల ? (బాణములు సంధించి విడుచును.)

రాయ:—(ఆనందముతో) మహావీరా ! మేము నీబుణ మెట్లుతీర్చు కొనఁగలము ? ఈయుద్ధమునం దనేకపర్యాయములు మాకుఁ బ్రాణదాన మొనర్చిన మహోపకారివి. మా సంతోషసముద్ర మునకు మేరయే లేదు. నీరాజభక్తి యనుపమానము. నీవిలు విద్యావైశారద్య మనవద్యము. (పరిశీలించి) మహావీరా ! ఆకారమునందు మృదుత్వమును నాహవమునందు- గాఠిన్యము గన్పట్టు నీచరిత్రచూడ మాకు విచిత్రముగా నున్నది.

ఉ. ఓ కమనీయరూపసుగుణోజ్వల ! సింహపరాక్రమక్రమా !
నీకులగౌరవంబును జనించిన పట్టణరాజమున్ వినన్
మాకు ముదంబుగల్గెడుసుమా! యదియేలొకొ నిన్నుగాంచినన్
గాకరకాయచందమునఁ గాయమునన్ బులకల్ జనించెడిన్.

మహా:—(చేతులుజోడించి) ప్రభూ ! మీకంటె వీరాగ్రేసరు లెవ్వరు? మీ యాశ్రితులమగు మాయెడ నట్టి యనురాగము గల్గుట సహజమే కదా ! వెండియు,

ఉ. శూరులఁగాంచినప్పుడును శూరుల ధైర్యపరాక్రమంబు క
న్నార రణాంగణక్షితిని నారయునప్పుడు విన్నయప్పుడున్

ధారుణిపై ధనుర్ధరపథంబున వర్తిలురాజపాళి కా
శౌర వచింపనేల హృదయాంబుధి పొంగడె కృష్ణభూవరా?

రాయ:—ఇంతకు మీ యమూల్యనామంబు వచించి మీ జన్మంబు వినఁగోరుచున్న నన్నానందింపఁజేయుఁడు.

మహా:—రాజేంద్రా? పేరివలననా గౌరవము గుణమువలననా? నన్ను మహావీరుఁడందురు. జన్మంబందురా (నవ్వి) అదియేటికి? ఎవరి పుట్టుపూర్వోత్తరము లెవ్వ రెఱుంగుదురు?

క. శూరులజన్మంబును బ్రం
దారకులభవంబు ధరణినాథుల జననం
బేఱుల యుత్పత్తియు నే
వారికి నెఱుఁగంగరాని వసుధాధీశా!

రాయ:—(తనలో) వీనిభాగవగర్భితవాక్యము లెంతముగ్ధత వహించి యున్నవి? (ప్రకాశముగా) నీ మహావీరత్వము విలోకించి మహావీరాయని సంబోధించితిమి. అదిసార్థకనామమే యయ్యె! మహావీరా! నీసాహస మప్రతిమానము,మాకెంతయు మెచ్చు వచ్చెఁగాని,

ఉ. చూడ మృదుత్వసంపదలశోభిలుచుండు భవత్కరంబునన్
వాఁడిశరంబు లుప్పతిలి వైరినికాయము నెంతయేనియున్
గాడఁగఁజేసె నివ్వి డనఘా! జలదాంతరమందునుండి క్రొ
వ్వాఁడిమెఱుంగుబల్ పిడుగుపంక్తులు వెల్వడుచందమో యనన్.

(ఖడ్గధారి తిమ్మరుసు ప్రవేశించి)

రాజపుంగవా! హతశేషమైనబీజపూర్ సుల్తానుసైన్యమంతయుఁ బలాయనమైనది. (మహావీరునివంకఁదిరిగి) ఓహో! ఈమహావీరుఁ డిచ్చటనేయుండెనా? మహావీరా! నీవు ప్రభువులప్రాణదాతవుగదా

మహా:—నా ప్రభువును రక్షించుట నాప్రాణమును రక్షించుకొనుట కాదా? మంత్రిశేఖరా? ఎంతభయంకరయుద్ధము చేసినను జయము మనదేయనుకొన్నను గోటమాత్రము స్వాధీనము కాలేదు. నేటికి బాహ్యాయుద్ధము సమాప్తమైనది. కోట దుర్భేద్యమనియు బలిష్ఠమైనదనియుఁ బ్రతిపక్షులు హాయిగా నిప్పుడందు గుండెపైఁ జేయివేసికొని నిద్రించుచుండిరి. నేనను దినంబును బ్రచ్ఛన్నుఁడనై రహస్యమార్గమునఁ బోయి నిశాసమయంబులఁ గోటలో మెలంగుచు శాత్రవుల గుట్టుమట్టులను జక్కఁగాఁ గనిపెట్టుచు నేయుంటిని. మీరెంతకాలము వేచినను బలిష్ఠమగు నీదుర్గము స్వాధీనము కాఁజాలదు.

తిమ్మ:—దుర్గరహస్యములన్నియు నెఱింగిన నీసహాయమున మేము కోటస్వాధీనముఁ జేసికొనఁజాలమా?

మహా:—సందియమా? రేపీపాటికే యిచ్చట నే మనము గలిసికొని ప్రచ్ఛన్నులమై కోటలోనికిఁబోవుదము. రహస్యములన్నియుఁ దెల్పెద.

రాయ:—మంచిది. అప్పాజీ! విశ్వాసపాత్రుఁడగు మహావీరుఁడు మనకుఁ జేయరానిదేదికలదు.

తిమ్మ:—విజయసర్వస్వ మతనిదే. అట్లేకావింతము

(నిష్క్రమింతురు.)

(మరునాటిరాత్రి—రంగము-రాయచూరుదుర్గములోపలి భాగము)

(మహావీరుఁడు, రాయలు, తిమ్మరుసు ప్రవేశింతురు)

మహా:—రాజేంద్రా! దైవకృపవలన నిర్భయముగా నీరహస్యపర్వత గుహాద్వారమున దుర్గములోఁ బ్రవేశించితిమి. ఈరెండును సకలాయుధాగారములు (రెండు తాళములను తిమ్మరుసుచేతి కిచ్చి) ఈబీగములచే వీనిని బంధింపుఁడు.

తిమ్మ:—ప్రభూ! ఈమహావీరుఁ డసమాన శేముషీమంతుఁడు (అట్లొ నర్చును.)

మహా:—రాజా! ఇది సింహద్వారము. మనయేనుఁగు లెంతడీకొన్నను గవాటములు ప్రీలకుండుటకుఁ గారణమరసితిరా?

రాయ:—చక్కగా గమనించితివి. తలుపుల కావలివైపుననున్న యినుప గుబ్బలు మదగజంబుల కుంభస్థలములను జీల్చుటచే సాధ్యముకాలేదు.

మహా:—మంత్రిపుంగవా? ఇటుచూడుడు. ఈద్వారముప్రక్క ద్వార పాలకుఁడు నిల్చుట కొకరహస్యస్థల మేర్పాటు కావింపబఁడి నది. ఈగోడ యిక్కడమందము తక్కువ.

తిమ్మ:—మహావీరా? మూలబలమున్న తావేది?

మహా:—(పరిక్రమించి) అల్లదే బలఁగమున్నతావు (ఇటునటుచూచి) రాజామాత్యులారా! అలికిడి వినవచ్చుచున్నది. మనము సత్వరము సర్వమును జక్కఁబెట్టుకొనిపోవలయును.

తిమ్మ:—మహావీరా! రాజశేఖరా! త్వరపడనక్కఅలేదు. కోట వెలుపల మనసైన్యమంతయు సిద్ధముగానేయున్నది. మూయఁ బడిన దుర్గద్వారములు తెఱచివచ్చెద. సకల సైన్యము లోనఁ బ్రవేశింపఁగలదు.

రాయ:—మంచి యుపాయము. నేనును మహావీరుఁడును ఖడ్గధారులమై కాపాడుచుందుము.

తిమ్మ:—(మెల్లగాఁబోయి కోటతలుపులు తెఱచును.) రాయల సైన్యము లోనఁ బ్రవేశించును. కోటలోనివారు మేల్కొని యిటునటు పరుగుత్తుచు శత్రువుల నెదుర్కొందురు.)

(తెరపడును.)

నాల్గవ రంగము

(రాయచూరుకోటలో- రాజమందిరము-రాయలు తిమ్మరుసు సింహాసనాసీనులై ప్రవేశింతురు)

పెద్దన-తిమ్మన-ధూర్జటి-రామలింగము-భట్టుమూర్తి -పరివేష్టింతురు.

తిమ్మ:---- రాజేంద్రా ! దుర్భేద్యమగు రాయచూరు దుర్గమును నాదిల్‌షావంటి మహావీరుని జయించిన మీకీర్తిహంసి నభోంతరాళమున నిచ్ఛవచ్చినమచ్చున సంచరించుచున్నది.

రాయ:---ఆ హంసికి మీయసాధారణోపాయములేకదా పక్షములు. తత్పక్షవిహీనహంసి యెట్లెగురఁగలదు ?

తిమ్మ:---ప్రభూ! వీరాగ్రేసరులకున్నైతము వెఱపుఁబుట్టించివింటి కహాకహార్భటుల దిక్తటుల నించి కదనముల మిమ్ముఁగాపాడిన యామహావీరుఁడే మీకీర్తిహంసికిఁ బక్షద్వయము.

రాయ:---అప్పాజీ! ఆ మహావీరుని ఋణము మనమెట్లు తీర్చుకొనఁగలము ? వానిం దోడ్కొని రాఁబోయిన విజయుఁ డింకను రాలేదేల ?

తిమ్మ:---భూవరా! ఆ మహావీరుని చాకచక్యము సాహసము విలువిద్యా నైపుణ్యము కార్యసాధనోపాయ సంపత్తి యనన్యసామాన్యములు.

(విజయుఁడు మహావీరునిఁ దోడ్కొని ప్రవేశించును.)

విజ:---ప్రభూ ! మహావీరు లరుదెంచినారు.

రాయ:---జాగేల ? సత్వరము ప్రవేశపెట్టుము. (ఖడ్గధారియై మహావీరుఁడు ప్రవేశించి జోహారొసర్చి నిలచును.)

రాయ:---మహావీరా ! ఈ యాసన మలంకరింపుము.

మహా:---(ఆసనాసీనుఁడగును.)

తిమ్మ:—మహావీరా ! రాయలవారు మీకెంతయుఁ గృతజ్ఞులు.

రాయ:—వీరాగ్రేసరా! నీయాప్సిత మేదియైనఁ దీర్చుట కీకృతజ్ఞుఁడు
సర్వసంసిద్ధుఁడు.

మహా:—(మందహాసముతో) నాకుసందేహమే !

తిమ్మ:—ఏమి ? నీకోర్కె నెఱవేర్పలేమనియా ?

మహా:—ఔను.

రాయ:— (మొగముఁ జిట్లించుకొనుచు) రాయ లాడితప్పువాఁడు
నయుక్తకార్యము లాచరించు వాఁడు ననుకొనుచుంటివా ?

మహా:— కాదనుఁడు కోరుకొందును.

రాయ:—ముమ్మాటికిని—

మహా—ఈ ఖడ్గమును మీచేత ధరించి నిలువుఁడు.

రాయ:—(ఆశ్చర్యముతో) ఖడ్గమునుచేత ధరించి నిలుచును.

మహా:— (చేతులు జోడించి) దేవా ! నేను కృతజ్ఞతార్హుఁడనుగాను.
మీపట్ల మహాద్రోహమొనర్చితిని. ఈకరవాలమున నాశిరము
ఖండింపుఁడు.

తిమ్మ:— (ఆశ్చర్యముతో) అదెట్లు ? ....

రాయ:—నీ పలుకు లతివిరుద్ధములుగా నున్నవే !

మహా:—కాదు. (తలపాగను దొలఁగించి, యంగీ సడలించి)అవతార
పురుషులగు మీయెడ ద్రోహమొనర్చిన తిరుమలను నేను.

తిమ్మ:—(ఆశ్చర్య చకితుఁడగును.)

రాయ:—(ఆశ్చర్యానందములు పెనఁగొన) ఏమి ? తిరుమలవా ?
నిర్దోషురాలవగు నా తిరుమలవేనా ? ఆహా! ఏమినాభాగ్యము!
(ఖడ్గముక్రిందఁబడవైచి యామె తలపాగఁబూర్తిగాఁ దొలగించి
చేయిపట్టుకొని) దేవీ ?

సీ. ఆచంద్రతారమై యలరంగ నాపేరఁ
బెనుతటాకంబుఁ ద్రవ్వించినావు
సపదిస్ఫుటాపదల్ సవరించి యనిలోనఁ
గనుఱెప్పయునుబోలె గాచినావు
తలదీయుటకు సిద్ధపడియున్న పగతుఁ
జెండాడి నన్ను రక్షించినావు
భేధింపగారాని యీదుర్గ మవలీల
స్వాధీన మొనరింపఁ జాలినావు
గీ. మాకుఁబట్టపుదేవివై మసలుమీవు
తొల్లి చేసిన చిరుతప్పు తొలఁగిపోయెఁ
జంద్రు నెడలఁ గళంకదోష మ్మొకండు
ప్రాజ్ఞులు గణింతురే యెందుఁ బడతిమిన్న!

తిమ్మ:—(మహానందముతో) ఓ కర్ణాటసామ్రాజ్యలక్ష్మి! తిరుమలాంబా! మారాయలకు మిమ్ముఁగూర్చుటకుఁజేసిన ప్రయత్నమంతయు నేటికి ఫలించినది. ఆంధ్రరాజ్యసంస్థాపన దీక్షానిర్వహణము నేటికి పరిపూర్తియైనది. ప్రభూ! నాచేతికింక నీ కంకణబంధ భారమును దొలంగించెద (కంకణము నూడఁదీయును)

రాయ:—ప్రేయసీ! నీచెలికత్తెయగు శ్యామలతో నీవు మున్ను "మ. వినుమానాదుప్రతిజ్ఞ తత్పరతతన్వీ......" (అనుపద్యముచదివి) అని ప్రతిజ్ఞ చేసినావట. నిజమేనా?

తిరు:—(మందహాసముతోఁదలవంచుకొనును)

రాయ:—నన్ను నిదోఃపాశనిబద్ధునిఁజేసితివి. నేను నీవంటియసమాన శౌర్యసౌందర్యాన్విత కాంతామణిచేతి క్రీడావస్తువునే యైతిని గదా! నీప్రతిన నెఱవేర్చుకొంటివిలే.

తిరు:—(మందహాసము చేయును)

తిమ్మ:—ఔను. దేవీ ప్రతిజ్ఞ సార్థకమేయయ్యె (తిరుమలాంబా రాయల శిరముల రెండుకిరీటములుంచును.)

(తిరుమలాంబారాయలు సింహాసనాధిష్ఠులగుదురు.)

రాయ:—అప్పాజీ! మీవంటి దంత్రావాపములునడుప సమర్థులగు సచివాగ్రేసరులుగలరా!

క. భువనాద్భుతదిగ్విజయము
భవదీయబలంబు పేర్మిఁబడసితిఁగలరే
భువినీసాటి ప్రధానులు
దివిజేంద్రునిమంత్రివప్ప! తిమ్మరువప్పా!

పెద్దన:— సీ. పుట్టినాఁడవుగదా! భువనప్రసిద్ధిగాఁ
దుళువాన్వయాబ్ధిచంద్రుండ వగుచు

తిమ్మన:— కొట్టినాఁడవుగదా! కుటిలారిదుర్గసం
ఘంబు భూచక్రంబు కంపిలంగ

ధూర్జటి:— పెట్టినాఁడవుగదా! విమలహేమాంకిత
మణికిరీటం బాంధ్రమాత తలను

రామలింగము:— కట్టినాఁడవుగదా! కల్బుర్గదుర్గంబు
బహమనీసుల్తానువంశజునకు

భట్టుమూర్తి:—గీ. పట్టినాఁడవుగద! కీర్తివనితకరము
ప్రబలరాజాదిరాజ! వీరప్రతాప!
మూరురాయరగండ! దోస్సారశౌండ!
ఆంధ్రభోజేంద్ర! కృష్ణరాయక్షితీంద్ర!

తిమ్మ:—రాజేంద్రా! మీకింకేమికావలయునో కోరుకొనుఁడు.

కృష్ణ:—మీరింకను నన్ను గ్రహింపఁదలంపు లేని యట్లగుఁగాక!

భరతవాక్యము

చ. పరిణతినొంద ధర్మగతిపాలన నేర్తురుగాత భూపతుల్
పరమపతివ్రతాత్వమున భాసిలుచుందురుగాత భామినుల్
కెరలి నృపాలగాథల లిఖింతురుగావుత సత్కవీశ్వరుల్
కురియునుగాత దేవతలగోవయి కోర్కులు భూమిదేవియున్.

తిమ్మ:—తథాస్తు.

గద్య:—ఇది శ్రీమత్కౌండిన్యసగోత్ర శిష్టావంశకలశవారాశి రాకా
కైరవ మిత్ర, పవిత్రచరిత్ర నరసమాంబా సూర్యనారాయణ
శాస్త్రిపుత్ర రాజకుమార్ ఆఫ్ భద్రాచలము శ్రీరాజా
వేంకటనరసింహాప్పరాయ సవాయశ్వరావు
బహదర్ ప్రదత్తకవిభూషణబిరుదాంకిత
వేంకట సుబ్బయ నామధేయ
ప్రణీత తిరుమలదేవి
నాటకము సర్వము

సంపూర్ణము

లక్ష్మిప్రెస్, రాజమండ్రి